

Odnosi istoka i zapada u ženidbenoj politici Bizantskog Carstva

Levanić, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:767112>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni diplomski studij

Povijest (dvopredmetni); smjer: nastavnički

Nina Levanić

**Odnosi istoka i zapada u ženidbenoj politici
Bizantskog Carstva**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Sveučilišni diplomski studij
Povijest; smjer: nastavnički

Odnosi istoka i zapada u ženidbenoj politici Bizantskog Carstva

Diplomski rad

Student/ica:
Nina Levanić

Mentor/ica:
Izv. prof. dr. sc. Valentina Šoštarić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Nina Levanić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Odnosi istoka i zapada u ženidbenoj politici Bizantskog Carstva** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. ožujka 2024.

*Iskreno zahvaljujem mentorici izv. prof. dr. sc. Valentini Šoštarić
na vodstvu, pomoći i trudu prilikom izrade ovog rada.*

*Posebno hvala mojoj obitelji, prijateljima i
Takiju koji su mi bili velika podrška tijekom studiranja.*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA NA BIZANTSKOM DVORU	3
3. DIPLOMATSKI BRAKOVI SA ZAPADOM DO SREDINE X. STOLJEĆA	9
3.1. Navodi o mješovitim brakovima u <i>De administrando imperio</i>.....	9
3.2. Bračna savezništva do kraja IX. stoljeća.....	10
3.3. Bračna savezništva od 900. godine do kraja Porfirogenetove vladavine.....	18
3.3.1. <i>Ana i Ludovik III. Slijepi</i>	19
3.3.2. <i>Bračno savezništvo s Bugarima</i>	22
3.3.2.1. <i>Marija-Irena Lakapen i Petar</i>	22
3.3.3. <i>Sin Romana Lakapena i Marozijina kći</i>	25
3.3.4. <i>Berta i Hadvig kao nevjeste za Romana II.</i>	26
4. BRAČNA SAVEZNIŠTVA OD 972. DO 1204. GODINE	30
4.1. Bračna savezništva od 972. do kraja makedonske dinastije (1056.).....	32
4.1.1. <i>Teofano i Oton II.</i>	32
4.1.2. <i>Bračno savezništvo s mletačkim duždem</i>	37
4.2. Zaruke između Konstantina i Olimpije.....	39
4.3. Bračna savezništva za vrijeme dinastije Komnen (1081. – 1185.).....	43
4.3.1. <i>Povijesne okolnosti</i>	43
4.3.2. <i>Ženidbena politika Manuela I. (1143. – 1180.)</i>	48
4.3.2.1. <i>Pozadina braka s Bertom od Sulzbacha</i>	48
4.3.2.2. <i>Događaji nakon Bertine smrti</i>	51
4.3.2.3. <i>Dva vjenčanja 1180. godine i posljedice Manuelove smrti</i>	53
5. ZAKLJUČAK	56
6. SAŽETAK.....	59
7. SUMMARY	60
8. POPIS LITERATURE	61
9. ILUSTRATIVNI PRILOZI.....	67

1. UVOD

S obzirom na to da je Bizantsko Carstvo razvilo vješte diplomatske metode kako bi u kriznim trenucima osiguralo stabilnost, ali i uspješno provodilo vanjske i unutarnje političke ciljeve, ne čudi da su bračna savezništva bila njezina važna sastavnica. Ovaj rad analizira jednu od metoda diplomacije, a to su bračna savezništva sa zapadom, odnosno s elitom u onim dijelovima srednjovjekovne Europe koja nije bila pod bizantskom upravom. Cilj rada dati je pregled pregovaranih, ali i uspješno sklopljenih bračnih savezništava između carske obitelji u Konstantinopolu i zapadne elite, i to kroz vjersku i političku prizmu. Konkretnije, u radu se propituju motivi i trenuci u kojima carska obitelj u Konstantinopolu poseže za bračnim savezništvima, te se izlažu posljedice takvih brakova podjednako i za istok i za zapad, uz naglasak na kulturološke, običajne, umjetničke i znanstvene razmjene. Od posebnog je interesa analizirati očekivanja Bizantskog Carstva te realne posljedice tako sklopljenih brakova.

Bračna savezništva sa zapadom mogu se pratiti od VIII. stoljeća. Analiza je kronološki organizirana, te se bračna savezništva analiziraju s obzirom na širi povijesni kontekst u kojem se pojavljuju, sve do 1204. godine i pada prijestolnice u ruke križara. Rad je podijeljen na nekoliko dijelova, a prvi od njih, unatoč oskudnim izvorima, opisuje ulogu žena na carskom dvoru u Konstantinopolu, zatim njihove titule i načine na koji je vidljiv ženin utjecaj u vlasti uz kratko objašnjenje o položaju bizantskog cara. Nadalje, središnji dio rada, prema kronološkom redoslijedu, obuhvaća pregovarana i uspješno sklopljena bračna savezništva, čiji su uzroci i posljedice objašnjeni uz popratne tablice. U radu nisu objašnjeni svi bračni savezi koji su navedeni u tablicama, već su istaknuti oni koji su poznatiji ili su označili određenu prekretnicu u bizantskoj povijesti ili su pak važni zbog određenih posljedica. Bračna savezništva koja nisu analizirana u središnjem dijelu rada, objašnjena su u popratnim bilješkama.

Za opisivanje povijesnog konteksta sklapanja bračnih savezništava korištena je literatura koja donosi preglede bizantske povijesti¹ i određeni zbornici² te rječnici koji pobliže objašnjavaju terminologiju onovremenog bizantskog društva. Analiziranje, sintetiziranje i uspoređivanje neke su od metoda istraživanja koje su korištene prilikom izrade ovog rada. Na

¹ D. Obolensky, 1971, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500 – 1453*. New York & Washington: Praeger Publishers, 1971; G. Ostrogorski, 2006, *Povijest Bizanta 324. – 1453*. Zagreb: Golden marketing, 2006.

² *A Companion to Byzantium and the West, 900 – 1204*, 2022, ur. N. Drocourt i S. Kolditz, Leiden & Boston: Brill, 2022; *Political Culture in the Latin West, Byzantium and the Islamic World, c. 700 – c. 1500*, 2021, ur. C. Holmes, J. Shepard, J. Van Steenberg, B. Weiler, Cambridge: Cambridge University Press, 2021; *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500 – 1492*, 2008, ur. Jonathan Shepard, Cambridge: Cambridge University Press, 2008; *The New Cambridge Medieval History*, 2008, ur. Rosamond McKitterick, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

temu bračnih savezništava od velikog su značaja bili radovi objavljeni u zborniku pod naslovom *Byzantine Diplomacy*,³ a dijelom tog zbornika je i rad povjesničarke Ruth Macrides koja tvrdi da su bračna savezništva jedna od okosnica bizantske diplomacije te se fokusirala na ženidbenu politiku prije XI. st., što je ostavljalo prostora bizantolozima da istraže brakove nakon spomenutog razdoblja.⁴ Stoga je Jeffrey Brubaker izložio svoja mišljenja o razdoblju nakon XI. st. u doktorskoj disertaciji⁵ iz 2009. godine gdje se, osim što je analizirao bizantsku diplomaciju od obnove carske vlasti u Europi (962.) pa do pada Konstantinopola u ruke križara (1204.), dotaknuo i diplomacije putem bračnih savezništava. Osim toga, postoji velik broj znanstvenih radova,⁶ čiji autori donose svoje interpretacije u pogledu bračnih savezništava određene carske obitelji sa zapadom, što će se moći vidjeti u glavnom dijelu rada. S obzirom na to da je tema diplomacije putem bračnih savezništava općenito popularna za sva povijesna razdoblja, ona nije sustavno obrađena za razdoblje Bizantskog Carstva, zbog čega ju je autorica ovog rada odlučila sastaviti kako bi doprinijela boljem razumijevanju važnog elementa bizantske povijesti koje je imao važne i dugotrajne posljedice.

³ *Byzantine Diplomacy*, 1992, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield: Variorum, 1992.

⁴ R. Macrides, 1992, Dynastic marriages and political kinship, U: *Byzantine Diplomacy*, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield, 1992, 263-264.

⁵ J. D. Brubaker, 2009, *Byzantine Diplomacy and the decline in relations with the West from 962 to 1204*, Sveučilište Arlington, 2009.

⁶ E. N. Luttwak, 2009, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge & Massachusetts & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009; P. Melichar, 2019, *Empresses of Late Byzantium: Foreign Brides, Mediators and Pious Women*, Berlin: Peter Lang, 2019.

Radovi u zborniku: *The empress Theophano, Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, 1995, ur. A. Davids, Cambridge: Cambridge University Press, 1995;

2. POLOŽAJ I ULOGA ŽENA NA BIZANTSKOM DVORU

Koncept carske moći u Bizantskom je Carstvu počivao u rukama jedne dinastije koja je utjecala na položaj ženskih članova vladajuće obitelji.⁷ Međutim, njihove su uloge bile definirane njihovom rodbinskom povezanošću s carem. On je vrhovni vojni zapovjednik, najviši sudac, jedini zakonodavac, ali i zaštitnik Crkve. S obzirom na to da se smatra Božjim izabranikom, on utjelovljuje simbol kršćanstvog carstva. Ta ideja dominira umovima svih Bizantinaca, od cara pa sve do njegova posljednjeg podanika. Kao takva, slavi se na posebno upečatljiv način u svim obredima carskog dvorskog ceremonijala koji sadrže obilje simbola sa svetim likom cara u središtu. Iako je Crkva imala vlastitu političku moć te se s vremenom razvila kao institucija koja je nametala svoju volju carskoj vlast, ona i dalje ostaje pod tutorstvom cara, što ih često dovodi u određene napetosti tijekom trajanja Carstva. Također, autoritet cara je u određenim trenucima oslabio, što je aristokracija znala iskoristiti. Kada su u pitanju žene, one su u izvorima opisane kao sestre, supruge, nećakinje ili kćerke.⁸ Osim toga, valja napomenuti da izvori koji spominju žene uglavnom nisu objektivni, već služe određenom planu i vrlo su malobrojni. Mnoge su pravne zbirke, zatim religijski i politički obrasci slijedili carsku ideologiju po pitanju položaja i uloge žena.⁹ Iako je bizantsko društvo patrijarhalno, što znači da je ženina aktivnost bila ograničena, autori naglašavaju da se ženina moć manifestirala na različitim poljima te da je ovisila o političkim prilikama.¹⁰ Dobra organizacija i centralizacija Bizantskog Carstva kojem su upravljali uglavnom muškarci, gurnula je žene u drugi plan na političkoj pozornici. Ne računajući carski dvor, žene su, zakonom i običajem, bile isključene iz spomenutih centara moći. Ipak, ono u čemu je žena, koja je bila dovoljno financijski potkovana, mogla aktivno sudjelovati ticalo se osnivanja i podupiranja samostana.¹¹ Ovo poglavlje ispituje položaj i ulogu žena na bizantskom dvoru uz fokus na ulogu i položaj carice te njeno sudjelovanje u vlasti.

Detaljnije obavijesti o ženinu položaju na dvoru su zapravo rijetke. Žene carskog dvora predstavljale su uzor svakoj ženi u Bizantskom Carstvu i njihova su dostignuća trebala biti odraz tradicionalnih vrijednosti u bizantskom društvu.¹² Tek se jedan dio djela „O ceremonijama“ (*De Ceremoniis*), napisano pod pokroviteljstvom cara Konstantina VII.

⁷ P. Melichar, 2019, 44.

⁸ J. R. Lee, 2014, 9.

⁹ A. E. Laiou, 2003, 13.

¹⁰ A. E. Laiou, 2003, 15.

¹¹ Prema zakonu, žene nisu mogle obnašati administrativne službe ili vojne dužnosti. Također, što se tiče sudstva, nisu mogle svjedočiti, osim ako se nije radilo o njihovom intimnom životu (A. E. Laiou, 2003, 24).

¹² J. R. Lee, 2014, 7-8.

Porfirogeneta (945. – 959.), referira na žene na dvoru ili na caricu. Melichar spominje još jedno djelo nepoznatog autora iz XIV. st. koje se jednim dijelom osvrće na doček careve nevjeste.¹³ Također, dvorske žene o kojima postoje značajni podaci su one koje su uspjele zavladatai autonomno ili poluautonomno – žene poput Teodore (527. – 548.), Justinijanove žene, zatim Irene (797. – 802.) i Teodore, Teofilove žene (regentica od 842. – 856.) ili kasnije, žene iz dinastije Komnen tijekom XII. stoljeća. Kada Ringrose uspoređuje bliskoistočna društva oko Bizanta, zatim rimski ili perzijski svijet, zaključuje da je Bizantsko Carstvo jedinstveno po broju žena koje su imale značajnu autonomnu moć, bilo da je riječ o caricama, zatim skrbnicama nad maloljetnom djecom ili suvladaricama.¹⁴ Slično tvrdi i Herrin koja smatra da su u usporedbi sa srednjovjekovnom Europom i islamskim svijetom, moćne žene u Bizantu bile lakše prihvaćene u društvu.¹⁵ Lee tvrdi da su carice mogle biti središta moći pod vlastitim okriljem ili pod okriljem svojih muževa i sinova. Ona u obzir uzima portrete carica i njihovu namjeru te navodi kako su se, za razliku od ostatka srednjovjekovne Europe, numizmatički portreti bizantskih carica zadržali od početka Carstva pa sve do njegovih posljednjih stoljeća.¹⁶ Liz James smatra da je vidljiva ženska imperijalna moć i to aktivna moć (eng. *active power*) kroz jedinstvenu vladavinu ili, češće, „meka“ moć (eng. *soft power*) kroz utjecaj na ključne osobe, sudjelovanja u određenim događajima i slično.¹⁷ Potonja se može povezati s tradicionalnom ulogom žena koje savjetuju muškarce, odnosno nositelje moći koji su ponekad djelovali prema ženinim savjetima.

Carski je dvor nominalno bio podijeljen po rodnim karakteristikama. Žene su na bizantskom dvoru živjele i bile odgajane odvojeno od muškaraca. Takozvani ginecej (grč. *γυναικωνίτις*) pojavljuje se javno kada carica vrši svoju neovisnu vlast u svečnim prilikama. Osim carice, tzv. auguste (grč. *αυγούστα*) koja je bila na čelu gineceja, ove su odaje sačinjavale žene bradatih dvorjana, a svaka je od njih imala titulu koja je u ženskom rodu bila ekvivalent tituli njena muža.¹⁸ Takve su odaje, kako Herrin smatra, omogućile ženama, prije svega caricama, da tijekom određenih razdoblja Bizantskog Carstva (npr. tijekom ikonoklazma) sakupe dovoljno vještina, odlučnosti i sredstva da postanu čuvarice tradicije i da pridonose opstanku samog Carstva.¹⁹ Žene su na carskom dvoru stjecale vještine koje su se temeljile na

¹³ P. Melichar, 2019, 358.

¹⁴ K. M. Ringrose, 2008, 66.

¹⁵ J. Herrin, 2013, 161.

¹⁶ J. R. Lee, 2014, 3-4.

¹⁷ L. A. Wainwright, 2018, 9.

¹⁸ K. M. Ringrose, 2008, 70-71.

¹⁹ J. Herrin, 2013, 163-164.

narodnim predajama, mitovima, zatim na liturgijskoj praksi i religijskim uvjerenjima, ali i simbolima na koje se bizantsko društvo oslanjalo.²⁰ Iduće po važnosti nakon carice bile su sobarice i njene sluge na čijem je čelu bila tzv. *zostai patrikiai* koja je obično bila caričina rođakinja te je večerala s carskom obitelji.²¹ Nakon što su sobarice nestale iz literarnih izvora, Melichar smatra da su ginecej i položaj carice ostale jedine javne službe dostupne ženama.²² Iako se Garland slaže da ginecej nije uključivao osamu poput harema, ipak određene priče poput ubojstva careva kao što su Nikefor II. Foka (963. – 969.) i Roman III. (1028. – 1034.) pridonose popularnoj percepciji o gineceju kao mjestu misterija i intriga.²³

Titule *auguste* i *basilisse* (grč. *Βασιλίσσα*) u ovom se radu koriste za one carske žene koje su imale određenu političku moć, pod uvjetom da je takva moć zabilježena u povijesnom izvoru. U prvim godinama Carstva, *augusta* je bila glavna titula koja se dodjeljivala carskoj ženi u Konstantinopolu i bila je ženski ekvivalent počasnog izraza koji se razvio od prvog rimskog cara Augusta.²⁴ *Augusta* se koristila tijekom dužeg razdoblja Bizantskog Carstva, a uobičajena je postala od VI. stoljeća. Titula označava glavnu caricu koju je okrunio njen suprug i jedino joj je on mogao dodijeliti tu titulu.²⁵ Nakon toga je uslijedila titula *basilisse* koju je prvi put upotrijebila carica Irena. Tijekom razdoblja srednjeg Bizanta, rijetko se koristila titula *autokratorissa* koja je bila ženski ekvivalent *autokratoru* (grč. *αὐτοκράτωρ*).²⁶ U određenim su prilikama carice koristile tipično mušku carsku nomenklaturu, tj. *basileus ton Romaion* (grč. *Βασιλεύς τῶν Ρωμαίων*) i tu se ponovno kao primjer može navesti carica Irena.²⁷ Iako su titule *despoina* (grč. *Δέσποινα*) i *kyria* (grč. *κυρία*), što u prijevodu znači „dama“ ili „gospodarica“, također bile rezervirane za žene s određenim pristupom moći, valja napomenuti da su one služile za opisivanje žena bizantskih elita, odnosno onih žena koje su bile izvan hijerarhije bizantskog dvora.²⁸ Nadalje, u slučaju careve smrti i nedostatku nasljednika, carica je mogla prenijeti prijestolje na novog nositelja. Međutim, kako Garland naglašava, bilo je uobičajeno, ali ne i nužno da se carica uda za novog kandidata i tako ozakoni njegovo pristupanje vlasti.²⁹ Udovice su se najčešće udavale za generale jer nisu imale ovlasti u tom području. U razdoblju dinastije Komnen, mogla je postojati samo jedna *augusta* i to kada je car preminuo pa je titulu

²⁰ J. Herrin, 2000, 5.

²¹ L. Garland, 1999, 4.

²² P. Melichar, 2019, 360.

²³ L. Garland, 1999, 5.

²⁴ E. Bensammer, 1976, 243-291.

²⁵ L. Garland, 1999, 2-3.

²⁶ P. Melichar, 2019, 359; K. M. Ringrose, 2014, 67.

²⁷ L. A. Wainwright, 2018, 10-11.

²⁸ L. A. Wainwright, 2018, 9-10.

²⁹ L. Garland, 1999, 3.

nosila supruga njegova nasljednika, dok se u razdoblju kasnog Bizantskog Carstva, titula *auguste* počela se primjenjivati isključivo na okrunjenu suprugu cara i koristila se uglavnom na službenim dokumentima i pečatima. Osim vjenčanja, žena je mogla „zaslužiti“ titulu *auguste* nakon što je rodila prvog sina, što je ujedno bila i njena primarna funkcija ili bi, u slučaju svoje smrti, posmrtno dobila titulu *senior auguste*.³⁰ Kao što je već spomenuto, ženina uloga na bizantskom dvoru definirana je njenom povezanošću s vladajućim muškarcem. Međutim, kakav je položaj zauzimala carica na dvoru najbolje se vidi u izvještajima o njenoj udaji, krunidbi i na proslavi rođenja svakog od sinova. Na takvim se prigodama okupljao cijeli dvor te se presvlačio u odgovarajuću odjeću. Također, pri svakoj su ceremoniji bili prisutni i eunusi³¹ koji su regulirali muški i ženski prostor u palači. Postati „caricom Rimljana“ značio je proces koji je uključivao bezbroj ceremonija i upravljanje različitim informacijama. Posljedice tog procesa podrazumijevale su uzornu pravoslavnu caricu koja je prikladno imenovana, proglašena, udana i okrunjena, ali prema tradiciji. Svojim se osobinama i ceremonijama carica uklapala u bizantsko društvo.³² U obrascu ponašanja bizantske carice Herrin uočava tri crte. Prva leži u kasnoantičkom prijelazu iz rimskog u kršćansko društvo, tj. kada se kult Djevice Marije unosi u poganske sredine i predstavlja novi simbol majčinstva. Druga crta tiče se prilagodbe imperijalnih struktura dinastijama i njihovim željama za vladavinom koju nužno, kako Herrin tvrdi, prenose žene. Treća crta je sam razvoj Konstantinopola kao istočne prijestolnice Carstva gdje su carski i javni prostor, dvorske strukture i rituali omogućili vladajućim ženama da se prilagode novim ulogama.³³ Melichar smatra da je uloga carice bila, prije svega, dekorativna. Carica je bila obučena u prepoznatljivu odjeću purpurne ili zlatne boje prepune dragulja i velova.³⁴ Iako je u teoriji carica mogla upravljati Carstvom u carevoj odsutnosti, njeno je djelovanje u praksi bilo ograničeno. Žene u Bizantu nisu mogle postati dostojanstvenice, sutkinje te im je bilo zabranjeno pridružiti se redovima svećenstva. One su doživljavane kao bića koja se vode emocijama, a ne razumom. Ipak, kao pripadnice pravoslavne crkve, sudjelovale su u krštenjima, vjenčanjima i sahranama. Iako nisu imale ulogu u liturgiji, njihov je odnos s Crkvom imao stvaran utjecaj na uspješno obavljanje javnih dužnosti, odnosno na

³⁰ P. Melichar, 2019, 363.

³¹ Eunusi su kastrirane sluge koji su postojali u sklopu kraljevskih ili carskih dvorova. Njihova se uloga većinom povezuje s čuvanjem žena, ali razvojem istraživanja utvrdilo se da je njihova uloga bila mnogo veća. Naime, eunusi su mogli dobiti ključne uloge na dvoru i u upravi. U Bizantskom Carstvu eunusi su mogli biti svećenici i redovnici što im je omogućilo stvaranje vjerskih institucija. Osim toga, svoju su vjeru mogli kombinirati sa svjetovnom karijerom zbog čega bi neki od njih imali važnu političku ulogu (Više o eunusima v.: S. Tougher, 2008, *The eunuch in Byzantine History and Society*, London & New York: Routledge, 2008).

³² P. Melichar, 2019, 355-356.

³³ J. Herrin, 2000, 5-6.

³⁴ P. Melichar, 2019, 364-365.

razvoj njihovih prestiža. Kroz stoljeća su ženske članice carskih obitelji polagale redovničke zavjete, osnivale i materijalno podupirale samostane i crkve. Također su formulirale pravila za samostanske fundacije te su se bavile dobrotvornim aktivnostima i zauzimale strane u crkvenim kontroverzama. Osim toga, carica je dijelila raskošne količine zlata patrijarhu, senatu i svećenstvu te je na taj način pokazivala svoju pobožnost, zatim brigu za svoje podanike, osobito kada je bila pokroviteljica izgradnje objekata za siromašne i bolesne. Kao što je već spomenuto, nakon muževe smrti, mogle su se ponovno udati, ali su neke od njih bile prisiljene otići u ženske samostane i na taj su način bile spriječene u ponovnom prisvajanju vlasti.³⁵ Wainwright napominje da tipici samostana kojima su carice bile pokroviteljice pokazuju koliku su količinu novca, zemlje i kulturnog kapitala mogle kontrolirati i posjedovati. Stoga zaključuje da su za razliku od drugih u srednjovjekovnom razdoblju, bizantske žene mogle posjedovati imovinu, nasljeđivati pa čak i pokretati sudske procese koji su se ticali oporuka.³⁶

Kada je riječ o bizantskim princezama, moguće je da su bile obučavane za diplomatske brakove koje su se trebali sklapati u inozemstvu, međutim, edukacija koja bi pripremila mladenku za njenu buduću ulogu carice nije postojala, osim u slučaju dolaska strane princeze na bizantski dvor. Žene na carskom dvoru bavile su se i obrazovanjem mladenke ili mladoženje tako što su ih podučavale bizantskoj kulturi i običajima, a taj je proces obično trajao nekoliko godina otkad je „stranac“ stigao u Konstantinopol. Iako podrijetlo buduće carice u početku nije bilo važno, ono je s vremenom dobilo svoju važnost zbog toga što su se brakovi sklapali zbog političkih interesa. Od kasnog VIII. do X. st. majka prijestolonasljednika organizirala je tzv. „natjecanje u ljepoti“ kako bi odabrala najprikladniju nevjestu za budućeg cara.³⁷ Stoga, od presudnog je značaja bila, prije svega, mladenkina ljepota, a kasnije i njeno podrijetlo. Strane su se nevjeste krstile u pravoslavnoj vjeri nakon čega su mijenjale svoje ime, a najčešće ime je bilo Irena što u prijevodu s grčkog jezika znači „mir“, dok je prva i osnovna zadaća bilo rođenje nasljednika kako bi se održao kontinuitet dinastije.³⁸ Žene na carskom dvoru bile su zadužene za dobrodošlicu nove nevjestu, provodile su njeno prihvaćanje u Carstvu ili su, u slučaju da je bizantska nevjesta bila izabrana za udaju u stranoj zemlji, bile njena pratnja.³⁹ Iako taj podatak i nije previše zastupljen u izvorima, valja pretpostaviti da su carice stranog podrijetla itekako održavale kontakte sa svojim bivšim domovima, a neke su od njih imale važnu ulogu pri

³⁵ L. Garland, 1999, 6.

³⁶ L. A. Wainwright, 2018, 2-3.

³⁷ L. Garland, 1999, 4.

³⁸ L. Garland, 1999, 6.

³⁹ N. Koutrakou, 2020, 347.

zaprimaju veleposlanika iz zemalja iz kojih su i same bile podrijetlom, što će se moći vidjeti u nastavku rada.⁴⁰

⁴⁰ N. Koutrakou, 2020, 348.

3. DIPLOMATSKI BRAKOVI SA ZAPADOM DO SREDINE X. STOLJEĆA

3.1. Navodi o mješovitim brakovima u *De administrando imperio*

Ovaj dio rada objašnjava diplomatske brakove do vladavine bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta te je podijeljen na nekoliko poglavlja. Prije svega, kako bi se nabrojali pokušaji sklapanja bračnih savezništava te, u konačnici, uspješno sklopljeni brakovi valja najprije promotriti Porfirogenetovo stajalište o sklapanju brakova sa „strancima“. Njegovi navodi poslužiti će kao nit vodilja, a zapisani su u djelu *De administrando imperio* (O upravljanju Carstvom) koje je posvećeno njegovu sinu Romanu II. (959. – 963.).⁴¹ Ovdje valja napomenuti da je znanje koje je prikupljeno u spomenutom djelu zapravo bilo dostupno samo vladajućem sloju bizantskog društva koje je, kako Ančić napominje, bilo izvor i simbol same carske moći. Osim toga, spisateljska djelatnost Konstantina VII. Porfirogeneta počiva na društvenom mitu, odnosno predstavlja Carstvo u prošlosti, zatim kako ono izgleda u trenutku kada djelo nastaje, te daje naputke kako bi budućnost Carstva trebala izgledati. Djelo predstavlja jednu vrstu političke / povijesne enciklopedije X. st., a opisi su prilagođeni ceremonijama i ritualima carskog dvora koji bi trebali pomagati u funkcioniranju cjelokupnog društva unutar Carstva, te bi također trebali pomagati u održavanju odnosa sa susjedima.⁴² Car je zajedno sa svojim bliskim suradnicima predstavio stav o „mješovitim brakovima“, ali je nastojao opravdati njihovo sklapanje s Francima. Na umu također valja imati da su obavijesti pisane prema svjetonazoru vladajućeg sloja ljudi na bizantskom dvoru sredinom X. st., ali nekoliko je rečenica koje zahtijevaju posebnu pozornost.

Mišljenje o mješovitim brakovima može se pronaći u 13. poglavlju spomenutoga djela pod naslovom „Susjedni narodi Turaka“.⁴³ Prilikom obraćanja sinu, car navodi: „Jer, ako bilo koji narod od ovih nevjerničkih i nečasnih plemena sa sjevera ikada bude zahtijevao bračni savez s carem Rimljana, bilo da želi uzeti njegovu kćer za svoju suprugu ili da daje svoju kćer kao suprugu caru ili carevu sinu, također ćeš pobiti ovaj njihov monstruozi zahtjev govoreći: „(...) uredba velikog i svetoga Konstantina urezana je na svetoj ploči Sv. Sofije, univerzalne

⁴¹ Više o Porfirogenetovu djelu v.: M. Ančić, 2010, Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela *De administrando imperio*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 42 (1), 2010, 133-151 (Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/63329>).

I. Ševčenko, 1992, Re-reading Constantine Porphyrogenitus, U: *Byzantine Diplomacy*, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield, 1992, 167-196.

⁴² M. Ančić, 2010, 137-139.

⁴³ „Ovi su narodi susjedni Turcima: na njihovoj zapadnoj strani Franačka (eng. *Francia*); na njihovom sjeveru su Pečenezi, a s južne strane velika Moravska, zemlja Sphendoplokos koju su ovi Turci skroz opustošili i zauzeli. Hrvati su s gorske strane do Turaka.“ (*DAI*, 65).

Tinnefeld aludira da je poglavlje pogrešno naslovljeno jer se ne bavi opisom tih naroda, već govori o tome kako bi Bizant trebao reagirati na njihove zahtjeve (F. Tinnefeld, 1993, 21).

crkve kršćana, da se car Rimljana nikad neće vjenčati s narodom koji ima običaje koji su tuđi i razlikuju se od rimskoga reda, osobito s onim koji je nevjernik i nije kršten, osim ako to nisu Franci. Samo je njih izuzeo sveti Konstantin, taj veliki čovjek jer je i sam poticao iz tih krajeva.⁴⁴ Postoje mnoge poveznice između Franaka i Rimljana.“⁴⁵ Očekivalo bi se da Porfirogenet opravdava brak s Francima jer su kršćani, ali osim navedenih razloga zbog kojih je Konstantin Veliki (306. – 337.) „dopustio“ brakove Rimljana i Franaka, car navodi da je to zbog „tradicionalne slave i plemstva tih zemalja i rasa“.⁴⁶ Nakon toga, iznosi se tvrdnja da je navedeno pravilo vjenčanja prekršeno dva puta: kada se car Leon III. Izaurijski (717. – 741.) oženio s kćeri hazarskog kagana⁴⁷ i kada se Irena (rođ. Marija), unuka cara Romana I. Lakapena (919. – 944.) udala za bugarskog cara Petra I. (927. – 969.).⁴⁸ Valja ispitati zbog čega je car pokušao opravdati bračna savezništva baš s Francima, dok to nije tolerirao s drugim narodima. To prvenstveno znači da će se u nastavku izložiti popis bračnih savezništava s zapadom i opisati političke okolnosti koje u nekim slučajevima jesu, dok u drugima nisu rezultirale sklapanjem saveza do kraja Porfirogentove vladavine.

3.2. Bračna savezništva do kraja IX. stoljeća

Ako se promotri popis (Tablica 1.), vidljivo je da se pregovori bračnih savezništava između carske obitelji i zapada mogu pratiti od VIII. stoljeća.⁴⁹ Ukupno je bilo oko 14 bračnih pregovora od kojih su samo tri rezultirala uspješnim sklapanjem braka do Porfirogenetove vladavine, a to će se moći vidjeti u nastavku rada. Ovaj dio rada objašnjava u kojim su okolnostima pregovarana bračna savezništva između carske obitelji u Konstantinopolu i zapada do kraja IX. st. te objašnjava razloge zbog kojih se brakovi nisu sklopili. Macrides tvrdi da je bilo puno više pregovora bračnih savezništava sa zapadom, odnosno s Francima negoli s narodima drugih etnita i upravo zbog njihove brojnosti smatra da ih je Porfirogenet htio

⁴⁴ Ovaj navod nije sasvim točan. Car Konstantin Veliki potječe iz Naissusa, odnosno iz današnjeg Niša u Republici Srbiji. „Franci“ su relevantni za razdoblje u kojem Porfirogenet živi, a ne za razdoblje Konstantina Velikog (F. Tinnefeld, 1993, 22-23).

⁴⁵ *DAI*, 13, 71-75.

⁴⁶ *DAI*, 13, 73.

Više v. P. Magdalino, 1991, *Tradition and transformation in medieval Byzantium*, London: Variorum, 1991.

⁴⁷ Strane su princeze rijetkost prije razdoblja Porfirogeneta. Početkom VIII. st. car Justinijan II. (685. – 695.; 705. – 711.) oženio se hazarskom princezom koja je, nakon što je prešla na kršćanstvo, uzela ime Teodora. Također, Porfirogenet je u svom djelu pogriješio. Naime, nije se car Leon III. oženio za hazarsku princezu, već njegov sin Konstantin V. (741. – 775.). Njeno je ime bilo Tzitzak, a nakon što se pokrstila, uzela je ime Irena. Ovo su ujedno i prve mladenke koje su „uvezene“ u Bizantsko Carstvo i udane za cara (R. Macrides, 1992, 266-267).

⁴⁸ *DAI*, 13, 74.

Godine 927. Marija je postala druga princeza koja je poslana u stranu zemlju, ali je bila prva princeza koja je predana nekom sjevernom plemenu (R. Macrides, 1992, 267). U nastavku rada se vidi kako je Marija tek prva princeza poslana u stranu zemlju.

⁴⁹ R. Macrides, 1992, 268.

opravdati.⁵⁰ Možda valja ispitati jesu li se bizantski carevi prije Porfirogeneta osvrtni na ploču u Sv. Sofiji na koju se Porfirogenet referira. U popisu su najprije okvirne godine pregovora bračnog savezništva, zatim slijedi ime koje se tiče carske obitelji u Konstantinopolu te ime partnerice ili partnera sa zapada.

Tablica 1. Pregovarana i ostvarena bračna savezništva do kraja IX. stoljeća⁵¹

Godina		Pregovarana bračna savezništva
1	765.	Lav IV. i Gisela (kći kralja Pipina Malog)
2	781.	Konstantin VI. i Rotruda (kći kralja Karla Velikog)
3	802.	Irena i Karlo Veliki
4	811./812.	Teofilakt (sin cara Mihaela I. Rangaba) i franačka princeza
5	841.	Tekla (kći cara Teofila) i Ludovik II. (sin cara Lotara)
6	869.	Konstantin (sin cara Bazilija I.) i Ermengard (kći cara Ludovika II.)
7	900.	Ana (kći cara Lava VI.) i Ludovik III. Slijepi
Ostvarena bračna savezništva		
*	788.	Evantia (unuka sv. Filareta Milostivog) i Grimoald (vojvoda od Beneventa)

Pregovorima oko bračnog savezništva 765. godine (Tablica 1.: 1) između Lava IV. (775. – 780.), sina cara Konstantina V. (741. – 775.) i Gisele, kćeri franačkog kralja Pipina Malog (754. – 768.) prethodio je odnos na relaciji bizantski car – papa – franački kralj – langobardski kralj gdje je suradnja određenih struja uvijek štetila međusobnim „protivnicima“.⁵² Općenito je odnos Konstantinopola i Rima, tj. papinstva bio je na „klimavim nogama“ otkada su na carskom prijestolju sjedili carevi skloni ikonoklazmu.⁵³ Ipak, kako Ostrogorski ističe, papinstvo je toleriralo heretičke careve u Konstantinopolu i priznavalo njihovu vlast dokle god je car

⁵⁰ R. Macrides, 1992, 268-269.

⁵¹ Vlastita tablica prema navodima R. Macrides, 1992, 263-280; F. Tinnefeld, 1993, 21-28.

⁵² M. McCormick, 1995, 364.

⁵³ Ikonoklazam (*ikonomahija*, *kipoborstvo*) označava teološku struju u VIII. i IX. st. koja se žestoko protivi štovanju ikona. Smatrali su da štovanje ikona dovodi do ikonolatrije, tj. do uvjerenja da ikone posjeduju istinsku moć i svetost osobe koja je prikazana na ikoni, stoga su zabranili ikone i naređivali njihovo uništavanje (G. Ostrogorski, 2006, 536). Carevi skloni ikonoklazmu bili su Lav III., zatim Konstantin V. i Lav V. (813. – 820.). Ostrogorski tvrdi da se ikonoklastičko uvjerenje pokušalo objasniti ponekad židovskim, a ponekad arapskim utjecajem. S obzirom na to da su Arapi bili prisutni na području Male Azije, njihov utjecaj, kultura i zaziranje od slikanja ljudskog lica vrlo je lako doprijelo do Konstantinopola (G. Ostrogorski, 2006, 94). Ujedno se razdoblje bizantske povijesti od 730. – 843. godine naziva dobom ikonoklastičke krize, a ne po vladajućoj dinastiji u Konstantinopolu (M.-F. Auzepy, 2008, 253).

mogao pomoći Rimu u suzbijanju Langobarda. Nakon što su Langobardi 751. godine osvojili Ravennu koja je bila sjedište Ravenskog egzarkata, odnosno bizantskog vojno-upravog područja putem kojeg je Bizant kontrolirao posjede u Italiji i na istočnojadranskoj obali, papa Stjepan II. (752. – 757.) s pozivom u pomoć obratio se franačkom kralju Pipinu jer se, kako McCormick tvrdi, bojao da bi Konstantin V. mogao ući u savez s Langobardima na štetu Rima.⁵⁴ Na umu valja imati da je Konstantinopol tada bio zaokupljen tzv. ikonoklastičkom krizom pa car nije imao adekvatne resurse kako bi pomogao papi. Ipak, Konstantin V. već se nakon Pipinovih uspješnih pohoda (755. i 756.) na Langobarde povezo s Francima ne bi li svog „neprijatelja“, koji je zadobivao veću papinu pažnju, učinio svojim saveznikom i povratio izgubljena područja koje je Pipin osvojio za papu.⁵⁵ U tim diplomatskim misijama došlo je do zaruka između Pipinove kćeri Gisele i Konstantinova sina Lava koje ipak, na papinu sreću, nisu rezultirale stvarnim sklapanjem braka.⁵⁶ Herrin tvrdi da je ovakva diplomatska inicijativa neobičan korak za Bizantsko Carstvo jer je ponuđeno bračno savezništvo Francima predstavljalo intimniju vezu koja je do tada bila usmjerena samo na Hazare, čija je vojna pomoć bila potvrđena bračnim savezništvima.⁵⁷ Također, koliko je Bizant htio pridobiti Franke na svoju stranu svjedoči i podatak da je car odstupio od imperijalne tradicije i po prvi put obećao

⁵⁴ M. McCormick, 1995, 364.

⁵⁵ Ibid.

Pipin Mali dobio je legitimitet vlasti od pape Zaharije (741. – 752.) kojemu je zauzvrat obećao pomoći protiv Langobarda. Pipinovom krunidbom (751.) u Soissons ustoličena je nova franačka dinastija koja je s papinstvom još više povezana nakon što je papa Stjepan II. osobno pomazao Pipinove sinove Karla i Karlmana. Prilikom pomazanja je odlučeno da franački kraljevi mogu potjecati samo iz Pipinova potomstva (P. Fourarce, 2005, 5; 16-17). Prvi Pipinov pohod na Langobarde dogodio se 755. godine kada su Pipinove postrojbe opsjedale Paviju, sjedište Langobardskog kraljevstva, nakon čega je kralj Aistulf obećao da će Ravennu vratiti papi. Budući da obećanje nije bilo ispunjeno, Pipin je ponovno intervenirao (756.) i uspješno predao papi gradove Ravenskog egzarkata (M. Brandt, 1995, 126).

⁵⁶ Konstantin V. slao je poslanike na dvor franačkog kralja koji su ga darivali impresivnim darovima među kojima su bile orgulje (J. Herrin, 1992, 101; M. McCormick, 1995, 365). Orgulje su bile strogo svjetovni instrument koji se uglavnom koristio u ceremonijama kojima se slavilo cara (M. McCormick, 1995, 365).

⁵⁷ J. Herrin, 1992, 100.

Bizantski car Heraklije (610. – 641.) sklopio je savez s Hazarima (zapadni Turci) u borbi protiv sasanidske Perzije i Avara. Noonan navodi da je Heraklije slijedio tradicionalnu bizantsku politiku korištenja „barbara“ kao pomoćnika u ratovima, što znači da su Hazari trebali osvojiti plijen i zatim se povući, ali oni su proširili svoj utjecaj i doveli u pitanje bizantsko vrhovništvo nad nekim dijelovima (Krim); T. Noonan, 1992, 109-132.

Valja naglasiti da je židovstvo prihvaćeno kao državna religija Hazara, zbog čega je Bizant, pogotovo za vrijeme Svete braće, tj. Ćirila i Metoda, pokretao kampanje s ciljem preobraćenja na kršćanstvo (za vrijeme Bazilija I., Lava VI. i Romana I. Lakapena). Osim razlike u religiji, tijekom 830-ih ugarska plemena prodiru na hazarsko područje (stepe sjeverno od Crnog mora) i na taj način slabe kaganovu moć. To je također jedan od elemenata koje je historiografija zanemarivala kada je u pitanju slabljenje povezanosti Bizanta i Hazara (Više v.: C. Zuckerman, 2007, *The Khazars and Byzantium – The First Encounter*, U: *The World of the Khazars*, ur. P. B. Golden, H. Ben-Shammai, A. Rona-Tas, Leiden & Boston, 2007, 399-432).

Francima uključenje u tzv. „obitelj kraljeva“.⁵⁸ Međutim, veza s papinstvom upravo je ono zbog čega je status franačkog kralja bio ojačan i to je nešto što istok nije mogao nadoknaditi.⁵⁹

Nadalje, nakon smrti Pipina Malog, njegovo je kraljevstvo podijeljeno između dvojice njegovih sinova Karlmana (768. – 771.) i Karla (kralj 768. – 800.; car od 800. – 814.). S obzirom na to da je Karlman preminuo, Karlo je preuzeo i njegovo kraljevstvo.⁶⁰ Osim toga, na poziv pape Hadrijana I. (772. – 795.) Karlo je uspješno savladao langobardskog kralja Deziderija (774.) i tako upotpunio svoju kraljevsku titulu - *rex Francorum et Langobardorum*.⁶¹ Ipak, vojvodstvo Benevento i dalje je stajalo neovisno kao tampon zona između Bizanta i Franačke. Karlovo naglo napredovanje zabrinulo je vlast u Konstantinopolu jer je Bizant još uvijek posjedovao južne obalne enklave (Napulj, Reggio, Brindisi), zatim Veneciju kao ostatak Ravenskog egzarhata te priobalne gradove na istočnoj obali Jadrana.⁶² Konačno je izolacija Carstva mogla biti prekinuta tek nakon smrti cara Lava IV. (780.) kada je njegova supruga Irena (797. – 802.) preuzela odgovornost za njihovog jedinog sina i prijestolonasljednika Konstantina (780. – 797.).⁶³ Garland tvrdi da je Irena možda osjećala da je njen položaj regentice ugrožen,⁶⁴ zbog čega je predložila da malodobni Konstantin stupi u brak s Karlovom kćeri Rotrudom (Tablica 1.: 2).⁶⁵ Činjenica da je Konstantin bio budući car govori puno o Ireninom bračnom

⁵⁸ J. Herrin, 1992, 100.

⁵⁹ J. Herrin, 1987, 392-395; J. Herrin, 1992, 101.

Lav IV. oženio je Irenu koja je bila rodom iz Atene. Garland navodi da nije baš jasno zbog čega je upravo ona izabrana kao buduća supruga jer je Konstantin V. bio ikonoklast, dok je Irena štovala ikone i sugerira da se to dogodilo putem tzv. revije nevjesti koja se može definirati kao svojevrsno natjecanje u ljepoti (L. Garland, 1999, 73-74). Više o reviji nevjesti v.: T. W. Treadgold, 1979, *The Bride-shows of the Byzantine Emperors, Byzantion* 49, 1979, 395-413).

Gisela je postala opatica opatije Chelles i nije se udavala (<https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/gisela-chelles-781-814> ; 22.06.2023.)

Koliko je bizantski car bio izoliran franačko-rimskim savezom svjedoči i sabor u Gentillyju (767.) kada su bizantski poslanici shvatili da Franci podupiru rimski ikonofilski stav prema ikonama, dok su papa Stjepan III. (767. – 772.) i franački biskupi ponovno osudili ikonoklazam kao herezu na Lateranskom koncilu 769. godine (više o saboru u Gentillyju v.: K. J. von Hefele, 1896, *A History of the Councils of the Church, from the Original Documents: A.D. 626 to the close of the Second Council of Nicaea, A. D. 787*, vol. 5, Edinburgh: T. & T. Clark, 1896, 330-331).

⁶⁰ Karlo je dobio Austraziju, a Karlman Burgundiju, provansu, Septimaniju, Alzas i Alemaniju, dok je Akvitanija podijeljena među braćom. Iako je podjela kraljevstva među braćom bila uzrok napetostima i mogla je prerasti u direktan sukob, u ovom je slučaju Karlmanova smrt spriječila vojni sukob i olakšala Karlu preuzimanje bratova kraljevstva (R. Collins, 1998, 38).

⁶¹ Godine 771. brak između Deziderijeve kćeri Deziderate i Karla bio je poništen. U tom braku supružnici nisu imali djece (M. Becher, 2003, 51-56).

⁶² E. N. Luttwak, 2009, 139.

⁶³ J. Herrin, 1992, 101.

⁶⁴ Car Lav IV. držao se ikonoklastičkog smjera, dok je Irena potjecala iz ikonodulske obitelji u Ateni koja je štovala slike. Ovo je samo jedan od razloga zbog čega je Irenin položaj bio ugrožen. Osim toga, Lav je za suvladara i nasljednika odabrao svog malodobnog sina Konstantina, dok su preostala njegova braća nosili titulu cezara. Nakon što je Lav preminuo, Irena je postala regentica čemu su se protivile pristaše cezara Nikefora, Lavova brata. Nikefor je bezuspješno pokušao svrgnuti Irenu s mjesta regentice (L. Garland, 1999, 74-75; G. Ostrogorski, 2006, 104-105).

⁶⁵ L. Garland, 1999, 76.

prijedlogu. Ona je, naime, bila spremna oženiti svog sina za franačku princezu i na taj način učiniti franačkog kralja svojim saveznikom kako bi ispunila svoje političke interese. Stoga, ako je vjerovati Garlandinim tvrdnjama, Irena je vjerojatno smatrala da će Karlova vojna pomoć Bizantu omogućiti učvršćenje vlasti na Siciliji i u južnoj Italiji.⁶⁶ O ozbiljnosti Konstantinovih i Rotrudinih zaruka govori činjenica da su one napredovale od pisanih pregovora pa sve do razmjene portreta.⁶⁷ U jednoj od diplomatskih misija eunuh Elissaios ostavljen je na dvoru u Aachenu kako bi pripremio Rotrudu ili Erythro, kako je bizantski izvor naziva, za njenu buduću ulogu bizantske carice.⁶⁸ Franačka princeza bila je podučavana grčkom jeziku i „običajima Rimskog Carstva“.⁶⁹ Tinnefeld tvrdi da je 787. Karlo zauzeo područje Beneventa zbog čega je Irena smatrala da preduvjeti za bračni savez nisu ispunjeni te je prekinula zaruke, dok Luttwak navodi da su zaruke prekinute iz nepoznata razloga.⁷⁰ Garland navodi da je 788. godine Irena formalno prekinula zaruke i ne navodi razlog, dok za Karla tvrdi da nije bio voljan rastati se od svoje kćeri te da ju je i prije Drugog nicejskog koncila (787.) odbio poslati u Konstantinopol.⁷¹

Nakon Drugog nicejskog koncila, odnos između Karla i Irene je i dalje stagnirao. Ono što je svakako još više zaprijetilo bizantskoj univerzalnoj moći i, prije svega, ideji univerzalnog carstva jest kada je papa Leon III. (795. – 816.) okrunio Karla za cara u Rimu na Božić 800. godine.⁷² Papinstvo je shvatilo da je u osobi Karla Velikog pronašlo snažnog zaštitnika. Od tog su događaja službeno opet postajala dva Carstva, Istočno i Zapadno koja su se razlikovala na jezičnoj, kulturnoj, političkoj i religijskoj osnovi.⁷³ Međutim, Karlo je priznanje svog Carstva morao ishoditi od vlasti u Konstantinopolu jer bi inače, kako Ostrogorski navodi, „njegovo carstvo visjelo u zraku“.⁷⁴ Stoga je ubrzo nakon krunidbe, točnije 802., navodno predložio carici

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ J. Herrin, 1992, 101.

⁶⁸ L. Garland, 1999, 76; J. Herrin, 1992, 101; F. Tinnefeld, 1993, 22.

⁶⁹ J. Herrin, 1987, 412-413.

⁷⁰ E. N. Luttwak, 2009, 139; F. Tinnefeld, 1993, 22.

Vojvodstvo Benevent bilo je nominalni podanik langobardskog kralja sve do 774. godine. Vojvoda od Beneventa Arehis II. (756. – 787.) priznao je Karla Velikog kao svog suverena, a za potvrdu toga je dao svog sina Grimoalda kao taoca. Arehis je uspio uspostaviti drugu, snažno utvrđenu prijestolnicu u Salernu, na obali Tirenskog mora. Novi su se vladari nazivali „prinčevima Beneventanaca“ (B. M. Kreutz, 1991, 6; 19).

⁷¹ Godine 787. patrijarh Tarazije je, uz potporu regentice Irene, sazvaio Drugi nicejski sabor na kojem su, između ostalih, prisustvovali i poslanici pape Hadrijana. Sabor je pokušao riješiti ikonoklastičku krizu, a na kraju je proglašeno da ikone zalužuju poštovanje i štovanje, ali ne i obožavanje jer je ono rezervirano za Boga. Iako je ovaj sabor prihvaćen kao sedmi ekumenski koncil te je, na neki način, uspostavljen crkveni mir između Konstantinopola i Rima, franački kralj je osporavao odluke sabora izražene u *Libri Carolini sive Caroli Magni Capitulare de imaginibus* gdje su doktrinarni izrazi bili netočno prevedeni i tako propagirali krive odluke i mišljenje o ikonoklazmu (L. Garland, 1999, 78-80; G. Ostrogorski, 2006, 109-110).

⁷² H. Pirenne, 2005, 34.

⁷³ G. Ostrogorski, 2006, 109-111.

⁷⁴ Godine 797. Irena je dala oslijepiti svog sina Konstantin i tako postala prva žena u Bizantskom Carstvu koja je samostalno vladala. Ujedno i iz tog razloga u nastavku teksta Irenina carska titula (G. Ostrogorski, 2006, 108-111).

Ireni bračno savezništvo (Tablica 1.: 3).⁷⁵ Pretpostavka je da je smatrao da o njihovom povezivanju ovisi Irenin opstanak na prijestolju, ali i općenito opstanak Bizantskog Carstva. Bizantski kroničar Teofan Ispovjednik (760. – 818.) za 800./801. donosi priču o pregovorima bračnog savezništva: „Ove godine, 25. prosinca, indikcije 9., papa Leon okrunio je Karla, kralja Franaka. On je namjeravao napraviti pomorsku ekspediciju protiv Sicilije, ali se predomislio i umjesto toga je odlučio oženiti Irenu. U tu je svrhu sljedeće godine poslao poslanike, indikcije 10.“⁷⁶ Valja se prisjetiti da je Sicilija tada još uvijek bila pod bizantskim vrhovništvom. Kroničar spominje da su poslanici stigli „(...) najpobožnijoj Ireni tražeći je da se uda za Karla i tako spoji istočni i zapadni dio. Pristala bi da je nije spriječio često spominjani Aecije koji je vladao uz nju i uzurpirao vlast u ime svoga brata.“⁷⁷ Aecije je bio Irenin eunuh koji ju je uporno nagovarao da usvoji njegova rođaka koji bi je naslijedio.⁷⁸ Realizaciju braka spriječili su viši činovnici i časnici Konstantinopola koji su revolucijom svrgnuli Irenu s prijestolja i predali carsku krunu njenom ministru financija, tj. logotetu genika, Nikeforu (802. – 811.).⁷⁹ Iako su Nikefor I. i Karlo Veliki uspjeli postići određen dogovor (803.) koji je u povijesti poznatiji kao *pax Nicephori*, ipak je bizantski car odbijao priznati Karlovu carsku titulu.⁸⁰ Nakon što je Nikefor poginuo u naletu mlade bugarske države, izabran je novi car – Nikeforov zet Mihael I. Rangaba (811. – 813.), čija je supruga bila Prokopija, kći poginuloga cara.⁸¹

Problem dvaju carstva podrazumijeva raspravu oko ideje univerzalnog rimskog carstva, odnosno tko je legitimni nasljednik Rimskog Carstva. Nakon što je Zapadno Rimsko Carstvo propalo (476.), papinstvo, zatim različita srednjovjekovna kraljevstva diljem srednjovjekovne Europe priznala su Bizantsko Carstvo, tj. Istočno Rimsko Carstvo kao legitimno Rimsko Carstvo. Ipak, nakon što je Irena preuzela vlast u Konstantinopolu, papinstvo je proglasilo Karla Velikog „*carem Rimljana*“ prema konceptu *translatio imperii* (prijenos vlasti). Međutim, nijedan od careva nije priznavao onog drugog kao „rimskog cara“, već su koristili različite titule. Primjerice, bizantski je car nazivao cara Svetog Rimskog Carstva „*carem / kraljem Franaka*“, dok su zapadni izvori bizantskog cara nazivali „*carem Grka*“ (više v.: W. Ohnsorge, 1947, *Das Zweikaiserproblem im fruheren Mitterlalter. Die Bedeutung des byzantinischen Reiches für die Entwicklung der Staatsidee in Europa*, Hildesheim: A. Lax, 1947).

⁷⁵ Godine 797. Irena je dala oslijepiti svog sina Konstantina i tako postala prva žena u Bizantskom Carstvu koja je samostalno vladala. Iz tog razloga je u nastavku teksta Irenina carska titula (G. Ostrogorski, 2006, 108).

⁷⁶ Teof., 653.

⁷⁷ Teof., 654.

⁷⁸ L. Garland, 1999, 89-90; J. Herrin, 2013, 200.

⁷⁹ G. Ostrogorski, 2006, 111; F. Tinnfeld, 1993, 22 prema Dolger, 300-302.

U Bizantskom Carstvu funkcija logoteta označavala je preispitivanje računa državne riznice. Od VII. st. služba se osamostaljuje i funkciju obavljaju visoki državni službenici, načelnici državnih ureda koji su zaduženi za financije (G. Ostrogorski, 2006, 546).

⁸⁰ E. N. Luttwak, 2009, 141; G. Ostrogorski, 2006, 116.

⁸¹ Godine 803. bugarsko prijestolje u Pliski zauzeo je Krum, kan panonskih Bugara. Jedini adekvatan odgovor na bugarska napredovanja bilo je podizanje bizantskih linija utvrda (Develt, Hadrijanopol, Filipopol, Serdika). Budući da je 809. godine Krum razorio utvrdu u Serdici, Nikefor I. se spremao razoriti bugarsku prijestolnicu što mu je pošlo za rukom 811. godine. Unatoč tomu što mu je bugarski kan ponudio mir uz određene uvjete, Nikefor se na njih nije obazirao, što se pokazalo kobnim jer su bizantskog cara i njegovu vojsku opkolile Krumove postrojbe. S obzirom na to da je i Nikeforov sin Staurakije bio teško ranjen u spomenutim borbama, vlada je sumnjala u njegov oporavak i imenovala novog cara (G. Ostrogorski, 2006, 116).

Upravo je za vrijeme Mihaelove vladavine postignut mirovni sporazum s Karlom Velikim, poznat kao Aachenski mir (812.).⁸² Ovim su se dogovorom carevi međusobno priznali i podijelili interesne zone koje su u trenutku sklapanja mirovnog dogovora bile pod njihovim vrhovništvom, ali uz uvjet da se Karlo odrekne titule „*imperator Romanorum*“ jer je taj naslov i dalje bio rezerviran za bizantskog cara.⁸³ Brak između Mihaelova sina Teofilakta i Karlove kćeri (Tablica 1.: 4) trebao je poslužiti kao potvrda Karlove titule bazileja, ali sklapanje bračnog savezništva spriječilo je Mihaelovo svrgnuće s prijestolja.⁸⁴ Ono što se može zaključiti jest da su do smrti Karla Velikog bizantski vladari željeli sklapanjem braka između svojih potomaka i franačkih potomaka stvoriti najprije svojevrsnu protutežu franačko-rimskom savezu, a zatim su brakovi trebali poslužiti kao potvrda mira, titule ili saveza. Valja naglasiti da kandidati nisu bili izvanbračna djeca vladajućih obitelji, što je bio čest slučaj s obzirom na broj diplomatskih brakova u kojima je na prvom mjestu isključivo interes, dok su emocije u drugom planu. To zacijelo ne znači da emocije u dogovorenim bračnim savezništvima nisu postojale, ali valja pretpostaviti da su se one razvijale tijekom godina jer se supružnici prije sklapanja braka nisu ni upoznali. Potencijalni kandidati za bračna savezništva potjecali su direktno iz carskih / kraljevskih obitelji.

Godine 814. preminuo je Karlo Veliki, a naslijedio ga je njegov sin Ludovik I. Pobožni (814. – 840.) koji je iste godine potvrdio mir s Bizantskim Carstvom. Nakon Ludovikove smrti Franačko Carstvo podijeljeno je na manje dijelove, a konačna je podjela Carstva ostvarena ugovorom u Verdunu (843.). Carski primat pripao je najstarijem Ludovikovu sinu Lotaru koji je svoj dio prepustio svom sinu Ludoviku II. (855. – 875.).⁸⁵ S druge strane, od 820. godine s carem Mihaelom II. (820.- 829.) započinje razdoblje amorijske dinastije u Konstantinopolu. U to vrijeme, bizantska područja na dva fronta (u Maloj Aziji i na Sredozemlju) ugrožavaju Arapi

⁸² Više v.: *Imperial Spheres and the Adriatic, Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*, 2018, ur. M. Ančić, J. Shepard, T. Vedriš, London & New York: Routledge, 2018.

⁸³ K. Herbers, 2022, 138.

Franački izvor navodi da je Mihael I. poslao protospatarije Arsafija i Teognosta u Aachen koji su Karlu Velikom uputili pismo na grčkom jeziku u kojem je Karlo bio priznat kao car i bazilej (grč. *Βασιλεύς*); G. Ostrogorski, 2006, 116-118. Protospatarij je počasni dvorski naslov koji je bio rezerviran za vojne i civilne službenike (G. Ostrogorski, 2006, 563).

⁸⁴ F. Tinnefeld, 1993, 22-23.

⁸⁵ Ludovik I. Pobožni je još 817. godine nastojao riješiti pitanje svog nasljedstva, pa je tako Franačko Kraljevstvo, kako je bio franački običaj, podijelio između svojih triju sinova, ali je carsku titulu, koja je bila nedjeljiva, prepustio svom najstarijem sinu Lotaru (840. – 855.). Takva podjela bila je poticajem za napetosti i sukobe između braće i oca koje su se nastavile i nakon očeve smrti (840.). Stoga je ugovorom u Verdunu (843.) riješeno pitanje podjele. Područje od Frigije do Papinske države pripalo je Lotaru koji je zadržao titulu cara, dok su preostala braća dobila titulu kralja. Ludovik je dobio područje istočno od Lotarova pa je u povijesti poznatiji kao Ludovik Njemački (843. – 876.), dok je Karlo II. Čelavi (840. – 877.; car od 875.) dobio područja zapadno od Lotarova carstva. Ludovik i Karlo podijelili su Lotaringiju, dok je Lotar prepustio Italiju svom sinu Ludoviku (J. Le Goff, 1998, 65-66; H. Pirenne, 2004, 45-47).

koji su, između ostalog, 823. godine zauzeli jedno od najvažnijih bizantskih strateških uporišta u Sredozemlju, a to je otok Kreta.⁸⁶ Za vrijeme Mihaelova sina Teofila (829. – 842.) dolazi do obnove ikonoklazma, dok se Arapi sve više približavaju Siciliji, još jednom važnom otoku u bizantskoj sferi utjecaja.⁸⁷ Stoga je car počeo intenzivno raditi na pronalasku saveznika koji bi mu pomogao u suzbijanju Arapa sa juga Italije i Sicilije.⁸⁸ Od svojih sedmero djece, car je Ludoviku namijenio svoju najstariju kći Teklu, rođenu oko 830. godine, (Tablica 1.: 5) koja je, uz sestru Anu i Anastaziju, nosila titulu auguste te je potajno štovala ikone, čemu su je naučile njena majka i baka.⁸⁹ Greenwalt tvrdi bi ovaj bračni savez potvrdio vojnu pomoć koja je bila potrebna Lotaru zbog sukoba s braćom oko podjele Carstva. Ipak, zbog Lotarovog poraza u bitci kod Fontenoyja (841.) i Teofilove smrti (842.) brak nikada nije bio sklopljen.⁹⁰ Nakon Teofilove smrti, njegova supruga Teodora postala je regenticom njihovom malodobnom sinu Mihaelu, a literatura ne navodi o ponovnim bračnim pregovorima.

Dakle, do sredine IX. st. Franačko se Carstvo rascjepkalo, zatim Venecija je kao nominalni bizantski podanik sve više rasla u bogatstvu i moći, dok arapska prijetnja na jugu Italije i dalje nije jenjavala.⁹¹ Općenito je južna Italija bila polarizirana između Arapa (od Barija do Taranta) i langobardskih kneževina Benevento i Salerno.⁹² Kada je Ludovik II. postao carem (855.), krenuo je u oslobođenje južne Italije.⁹³ Isto tako, prijestolje u Konstantinopolu preuzeo je utemeljitelj makedonske dinastije Bazilije I. (867. – 886.) kojemu je također bilo važno da se bizantska uporišta oslobode od Arapa.⁹⁴ Ludovik II. i Bazilije I. dogovorili su se za

⁸⁶ G. Ostrogorski, 2006, 122.

⁸⁷ G. Ostrogorski, 2006, 122-124.

⁸⁸ F. Tinnefeld, 1992, 22-23.

⁸⁹ Između Irene i Teodore postoji nekoliko sličnosti koje Garland uočava, a to je da su obje bile ikonofili udane za ikonoklaste, zatim su obje sazvale važne crkvene sabore. Isto tako, oslanjale su se na eunuhe pri obnašanju vlasti te su bile regentice svojim malodobnim sinovima koji su, nakon što su bili dovoljno zreli za preuzimanje vlasti, pokazali da nisu sposobni samostalno vladati. Unatoč tome, mnogi historioografi hvale vladavinu Mihaela III. te smatraju, s obzirom na njegove vojen uspjehe, da je nepravedno dobio nadimak Pijanac (L. Garland, 1999, 96; S. W. Greenwalt, 2002, 343).

⁹⁰ S. W. Greenwalt, 2002, 343.

⁹¹ M. McCormick, 1995, 418-419.

⁹² J. H. Pryor – E. M. Jeffreys, 2006, 49.

⁹³ Ludovik II. krenuo je u „turneju“ prema Apuliji kako bi se uvjerio da mu ništa ne stoji na putu u oslobođenju južne Italije (B. M. Kreutz, 1991, 41).

⁹⁴ Bazilije je postao konjušar na carskom dvoru, a potjecao je iz teme Makedonije. Mihael III. (942. – 867.) postao je očaran svojim prijateljem, a zajedno su skovali plan kako ubiti cezara Bardu, careva ujaka, nakon čega je Bazilije dobio titulu Mihaelova suvladara. Navodno je Mihael ponudio Baziliju svoju sestru Teklu kako bi odvratio njegovu pozornost od Eudokije Ingerine koja je bila careva ljubavnica. Greenwalt tvrdi da je Tekla na to pristala i objašnjava razloge njene odluke: očaj zbog samoće, politička korist ili Bazilijev izgled (S. W. Greenwalt, 2002, 344). S druge strane, Ostrogorski navodi da je Mihael ponudio upravo Eudokiju Ingerinu kojom se Bazilije oženio (G. Ostrogorski, 2006, 135).

Preuzevši vlast Bazilije je težio obnovi carske vlasti, stoga je poslao carsku flotu pod vodstvom drugarija Nikete Orifa koji je uspješno oslobodio Dubrovnik kojeg su Arapi opsjedali tijekom 867. godine (G. Ostrogorski, 2006, 136).

zajedničku suradnju kako bi oslobodili Bari od Arapa, a očito je kao posljedica toga postojao okvirni ugovor o bračnom savezu između Ludovikove kćeri Ermengard i Bazilijeva, kako Kreutz tvrdi, najdražeg sina Konstantina (Tablica 1.: 6).⁹⁵ Bazilijev najdraži sin zapravo je bio i njegov najstariji sin.⁹⁶ Historiografija je bila podijeljena oko godine Konstantinova rođenja. Tougher navodi da se smatralo da je Konstantin rođen ili 855. ili 864., što bi u drugom slučaju značilo da, prema autoru, nije stekao pravovaljanu dob za brak jer su se dječaci u Bizantu mogli ženiti s punih 15 godina. Ako bi se prihvatila 864. kao godina rođenja, onda bi 871. Konstantin imao tek sedam godina, pa Tougher to naziva „zaruke među djecom“.⁹⁷ Međutim, autor tvrdi da nema razloga zbog kojeg se o dječakovoj sudbini ne bi odlučivalo i prije pravovaljane dobi za brak.⁹⁸ Svakako valja napomenuti da dvojica kršćanskih vladara ne bi komunicirali i dogovorili zajedničku suradnju da obojica nisu imala koristi od toga. Konkretnije, za Bizantsko Carstvo zajednička je operacija značila obnovu bizantske vlasti u južnoj Italiji i ponovnu uspostavu kontrole nad Jadranom.⁹⁹ Kada je Niketa Orifa stigao do Barija kako bi preuzeo Ludovikovu kći, franački car ju je odbio predati. Kreutz sugerira da objašnjenje valja potražiti u pismu Ludovika II. upućeno Baziliju I. iz 871. godine.¹⁰⁰ Naime, papin savjetnik i rimski kardinal Anastazije Bibliotekar, koji je vjerojatno vodio pregovore o zarukama spomenutog para, u Ludovikovo je ime sastavio pismo gdje tvrdi da je Niketa osporavao Ludovikovu titulu cara zbog čega je Ludovik odbio predati svoju kćer što je ujedno i značilo da je zajednička ekspedicija protiv Arapa propala.¹⁰¹ Ovakvo se objašnjenje može prihvatiti ako se na umu ima univerzalna ideja Carstva koja se provlačila kroz vladavinu bizantskih careva, što znači da je Bazilije priznavanje Ludovikove carske titule učinio ovisnim o spomenutom bračnom savezu.¹⁰²

3.3. Bračna savezništva od 900. godine do kraja Porfirogenetove vladavine

Tijekom prve polovice X. st., broj pregovaranih bračnih savezništava smanjio se s obzirom na prethodno razdoblje. Od šest pregovaranih bračnih savezništava, samo su dva

⁹⁵ B. M. Kreutz, 1991, 42; M. McCormick, 1995, 298; F. Tinnefeld, 1993, 22-23.

⁹⁶ Herrin tvrdi da je Konstantin bio izvanbračno dijete Mihaela III. iz njegove veze s Eudokijom Ingerinom, stoga se Bazilije morao pretvarati da je Konstantin njegov sin (J. Herrin, 1992, 225). Ipak je većina bizantologa prihvatila da je Konstantin direktan potomak Bazilija I. i Eudokije Ingerine.

⁹⁷ S. F. Tougher, 1994, 24.

⁹⁸ S. F. Tougher, 1994, 23.

⁹⁹ B. M. Kreutz, 1991, 43.

¹⁰⁰ B. M. Kreutz, 1991, 43-44.

¹⁰¹ B. M. Kreutz, 1991, 44-45.

¹⁰² Prepostavlja se da se na strateški važnim uporištima dogodio sukob interesa, odnosno vladari su težili primatu u kontroli i prevlasti na moru. Kada je 875. Ludovik preminuo, Bizant je zauzeo Bari koji je postao glavnim gradom nove bizantske teme (G. Ostrogorski, 2006, 139; J. H. Pryor – E. M. Jeffreys, 2006, 49).

uspješno rezultirala brakom. Valja napomenuti da nije ni bilo prikladnih kandidata koje bi carski dvor mogao ponuditi za brak jer je većina ženskih potomaka poslano u samostan, dok su neka djeca preminula nedugo nakon što su se rodila. Također, određeni su potomci bili namijenjeni braku s pripadnicima bizantske aristokracije ili prijestolonasljednicima.

Tablica 2. Pregovarana bračna savezništva do kraja Porfirogenetove vladavine

Godina	Pregovarana bračna savezništva	
1	900.	Ana (kći cara Lava VI.) i Ludovik III. Slijepi
2	913.	Simeonova kći i Konstantin VII. Porfirogenet
3	930.	Sin cara Romana I. Lakapena i Marozijina kći
4	952.	Roman II. i Hadvig (kći Henrika I.)

Tablica 3. Ostvarena bračna savezništva do kraja Porfirogenetove vladavine

Godina	Ostvarena bračna savezništva	
1	927.	Marija Lakapen (unuka cara Romana Lakapena) i Petar (bugarski car)
2	944.	Roman II. i Berta (kći Huga Provansalskog)

3.3.1. Ana i Ludovik III. Slijepi

S obzirom na to da Ludovik II. nije imao potomstva, za svog je nasljednika odredio Karlomana, sina svog strica Ludovika Njemačkog. No papa Ivan VIII. (872. – 882.) odlučio je drugačije te je u Rimu za cara okrunio Karla II. Čelavog (875.).¹⁰³ Ipak, kako Pirenne ističe, politička „anarhija“ u Europi krajem IX. st. i početkom X. st., oduzima papi potrebna zaštitnika jer su se različiti narodi (Normani, Arapi, Slaveni) i vojvode borili za proširenje svog utjecaja i nasljedstva. Neki od njih smatrali su da imaju pravo na titulu „kralja Italije“, a jedan od njih je bio i Karlo III. Debeli (881. – 887.),¹⁰⁴ pod kojim se Carstvo još jednom nakratko ujedinilo.

¹⁰³ Valja istaknuti da se papinstvo već tijekom vladavine Ludovika II. uzdignulo do te mjere da je nametalo svoju volju carskoj vlasti koja je bila dosta slaba, odnosno nije imala toliki utjecaj (H. Pirenne, 2005, 47-48).

¹⁰⁴ Karlo III. Debeli bio je sin Ludovika Njemačkog. Iako je izveo niz ratnih pohoda na Italiju, nije uspio istjerati Arape. Također nije uspio protjerati Normane koji su opsjedali Pariz te im se obvezao na plaćanje danka. Godine 887. na saboru u Triburu, plemstvo ga je svrgnulo s prijestolja - <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30558> (29.05.2023.).

Plemstvo je bilo predvođeno Arnulfom, koruškim vojvodom koji je, prema mišljenjima nekih historigrafa bio nezakonito dijete Karlomana, sina Ludovika Njemačkog. Osim što je od 894. bio „kralj Italije“, zbacivši Karla Debelog s prijestolja, postao je kraljem Istočne Franačke, a onda i carem sve do svoje smrti 899. godine (Više v.:

Nakon njegova svrgnuća, preostali vojvode iz karolinške dinastije se direktnim sukobima bore za krunu, a jedan od kandidata važan je zbog mogućeg bračnog saveza s carskom obitelji u Konstantinopolu. Konkretnije, 900. godine papa Benedikt IV. (900. – 903.) za cara je okrunio Ludovika (901. – 905.), kralja Burgundije.¹⁰⁵ U nastavku se izlažu mišljenja povjesničara o tome je li se brak između Ludovika i Ane (Tablica 2.: 1), kćeri bizantskog cara Lava VI. (886. – 912.), doista sklopio.¹⁰⁶

Ludovik III. bio je sin spomenute Ermengard koja je bila namijenjena Konstantinu, odnosno bratu Lava VI. S druge strane, postoje različita mišljenja o tome kada je Ana rođena i je li smatrana izvanbračnim djetetom Lava i njegove ljubavnice, odnosno druge supruge Zoje Zaucine. Prije svega, Tinnefeld navodi da je starija Lavova kći Eudokija, iz njegova prvog braka s Teofano, preminula (897.), a kada promatra bizantske izvore koji bizantsku princezu namijenjenu Ludoviku nazivaju „porfirogenetom“, autor smatra da ne postoji sumnja da je to bila Ana.¹⁰⁷ No na umu valja imati Tougherove navode koji ističe da su Zoja i Lav imali dvije kćeri po imenu Ana.¹⁰⁸ Kako je Zoja postala Lavova žena i *augusta* 898. godine, Ana je zacijelo morala biti rođena prije službenog sklapanja braka svojih roditelja, jer je prema mišljenju Roughera morala biti zrele dobi za udaju.¹⁰⁹ U Bizantu su djevojčice stupale u brak s 12 ili 13 godina.¹¹⁰ Ovdje ponovno valja pretpostaviti, po uzoru na Tougherovu interpretaciju, da su roditelji mogli ugovoriti brak i prije spomenute dobi. Također, stupivši u brak, Lav i Zoja su svoju djecu ozakonili. U historiografskim se interpretacijama ističe Tougherovo uočavanje kriterija po kojemu je Lav odabrao upravo Anu kao prikladnu nevjestu za zapad. S obzirom na to da je Zoja preminula 899. godine, a Lav još uvijek nije imao muškog nasljednika kojeg je silno želio, morao je pronaći izgovor za svoj treći brak i osloboditi mjesto auguste na carskom dvoru.¹¹¹ Kako je Ana imala titulu auguste koja je bila neophodna za vođenje carskih

J. Fried, 2008, *The Frankish kingdoms, 817 – 911: the East and Middle kingdoms*, U: *The New Cambridge Medieval History*, ur. R. McKitterick, Cambridge & New York, 2008, 162-168).

¹⁰⁵ Ludovik je, na poziv plemstva u sjevernoj Italiji, pobijedio Berengara Furlanskog koji je smatrao da ima pravo na vlast jer je njegova majka bila Gisela, kći Ludovika I. Pobožnog (J. Fried, 2008, 161). Više o ženama u karolinškoj dinastiji v.: S. Konecny, 1976, *Die Frauen des karolingischen Königshauses. Die politische Bedeutung der Ehe und die Stellung der Frau in der frankischen Herrscherfamilie vom 7. bis zum 10. Jahrhundert*, Beč, 1976.

¹⁰⁶ Nakon što je prvorođeni sin Bazilija I. Konstantin preminuo, bilo je jasno da će ga naslijediti Lav, drugi u redu nasljeđivanja.

¹⁰⁷ F. Tinnefeld, 1993, 22.

Izraz „porfirogenet“ potječe iz IX. st. i postao je aktualan u X. st. upravo kroz djela Konstantin VII. Porfirogeneta, iako status sina ili kćeri, čiji je roditelj vladajući car, seže barem do VI. stoljeća. Prijevod „porfirogenet“ znači „rođen u purpuru“, a ljubičasta boja bila je carska boja i znak legitimacije nasljedne vlasti (A. Davids, 1995, 100).

¹⁰⁸ S. F. Tougher, 1994, 116.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ C. C. Connor, 2004, 359; M. Nasaina, 2018, 2.

¹¹¹ S. F. Tougher, 1994, 117.

ceremonija, pa tako i pravovaljanog sklapanja braka, Lav je odlučio osloboditi mjesto auguste na način da je ugovorio brak između Ane i Ludovika, a o tome svjedoči pismo patrijarha Nikole upućeno papi Anastaziju III. iz 912. godine i to nedugo nakon što je Lav sklopio svoj četvrti brak.¹¹² Patrijarh u pismu prepričava papi svoj razgovor s carem:

„Čak i treći (*sc.* brak) možda nije bio dostojan Vašeg Veličanstva, ali se pronašlo opravdanje u ugovoru sklopljenog s Francima. Složili ste se da pošaljete Vašu jedinu kći kao nevjestu... Budući da je dogovoreno da Vaša kći ide u Franačku i da mora postojati Gospođa u Palači zbog upravljanja ceremonijama koje se tiču žena vašeg plemstva, postoji oprostjenje za treći brak jer je Vaša kći trebala biti predana.“¹¹³

Doista nema dokaza da je Ana otišla u Italiju, već postoje određene pretpostavke. McCormick u svoju interpretaciju uključuje rimske legate koji su u Konstantinopolu možda posredovali u spomenutim zarukama.¹¹⁴ Ako je brak sklopljen, Tinnefeld tvrdi da je to zbog nade cara u pomoć zapada protiv Arapa.¹¹⁵ Isto tako, Ana bi mogla biti majka Karla-Konstantina koji je bio vojvoda od Beča, a čije bi ime možda moglo sugerirati da je brak njegovih roditelja sklopljen.¹¹⁶ Međutim, više je biznatologa koji pretpostavljaju da brak nije bio sklopljen. Shepard navodi da ovakva predanost jedine careve kćeri zapadnom kandidatu možda nije dovela do stvarnog braka, ali nije ni donijela nikakvu opipljivu pomoć Bizantu u borbi protiv Arapa.¹¹⁷ Prema najnovnijim istraživanjima, Kresten je utvrdio da bračni savez nikada nije ostvaren jer je Ana preminula u mladosti u Konstantinopolu.¹¹⁸ Ludovik je tek nakratko kontrolirao područja sjeverne Italije, nakon čega ga je Berengar, karolinški potomak po ženskoj lozi, dao oslijepiti i protjerati ga sa Apeninskog poluotoka, a zatim je prisilio papu Ivana X. da ga okruni za cara (915.).¹¹⁹ Shepard tvrdi da je Berengarova carska krunidba u Konstantinopolu primljena smireno zbog stalne zabrinutost za Siciliju.¹²⁰

¹¹² Rasprava između Crkve i cara po pitanju braka dogodila se zbog četvrtog Lavova braka s Zojom Karbonopsinom koja mu je bila ljubavnica za vrijeme njegova trećeg braka s Eudokijom Bajanom. U vezu s Zojom rodio se sin, čiji je status Lav htio ozakoniti s namjerom da ga jednog dana upravo on naslijedi, a jedini je način za to bio sklapanje braka s Zojom, čemu se Crkva izrazito protivila (A. E. Laiou, 1992, 11; K. Nikolaou, 2019, 5). Više o Lavu VI. i njegovim brakovima v.: D. Ceccarelli Morolli, 2020, Leo VI (886 – 912) and Marriage Law: Some Historical-Juridical Hints, U: *Studi sull'Oriente Cristiano*, ur. G. Passarelli, Rim, 2020, 49-62.

¹¹³ S. F. Tougher, 1994, 117-118.

¹¹⁴ M. McCormick, 2008, 422-423.

¹¹⁵ F. Tinnefeld, 1993, 22.

¹¹⁶ M. McCormick, 2008, 423.

¹¹⁷ J. Shepard, 2008, 540.

¹¹⁸ S. Kolditz, 2022, 159.

¹¹⁹ Nakon Berengarove smrti nije bilo carske vlasti sve do 962. godine (H. Pirenne, 2005, 48).

¹²⁰ J. Shepard, 2008, 539-540.

Nakon što je Ludovik III. bio protjeran s Poluotoka, car Lav VI. uspostavio je kontakt s papom Sergijem III. (904. – 911.) kako bi dobio njegovo dopuštenje (blagoslov) za svoj četvrti brak kojemu se patrijarh u Konstantinopolu Nikola Mistik (901. – 907.; 912. – 925.) žestoko protivio zbog bizantskog kanonskog prava (v. bilj. 80). Upravo

3.3.2. Bračno savezništvo s Bugarima

Nakon što je Lav VI. preminuo, njegov sin Konstantin, kojeg je dobio u svojoj četvrtoj vezi s Zojom Karbonopsinom, imao je samo šest godina. Možda bi se očekivalo da će regentstvo preuzeti Zoja, međutim, Lavov brat Aleksandar dao je Zoju zatvoriti u samostan, a na važne je položaje postavio sebi vjerne ljude i preuzeo ulogu regenta. Što se tiče vanjske politike, za rad je važno da je Aleksandar uskratio plaćanje Bugarskoj na koje se Bizant obvezao po mirovnom dogovoru iz 896. godine, a to je ambicioznom bugarskom vladaru Simeonu (893. – 927.), koji je određen dio svog života proveo školujući se u Konstantinopolu pa se i zanio idejom moćnog carstva, poslužilo kao povod za invaziju na Konstantinopol. Kada je Aleksandar preminuo, regentskim vijećem dominirao je patrijarh Nikola Mistik. Iako je 913. bugarski vladar opkolio Konstantinopol, ipak mu je nedostajala mornarica kako bi zaista potvrdio osvajanje, stoga je bio prisiljen na mirovne pregovore. Vještom je diplomacijom Nikola Mistik uspio vratiti Simeona u Bugarsku te Obolensky tvrdi da je gotovo sigurno da je Simeonu obećano da će se jedna od njegovih kćeri udati za cara Konstantina (Tablica 2.: 2). Literatura ne navodi o kojoj se kćeri radi, ali valja primijetiti da se od X. st. mogu pratiti bračna savezništva između Bizanta i Bugarske. Vjerojatno je vlada u Konstantinopolu mislila da će Simeon biti zadovoljan titulom cara i da će barem na neko vrijeme otkloniti njegovu opasnost. Također, s obzirom da je legitimni car Konstantin bio živ, jedino je on imao pravo na titulu „cara Rimljana“, a Simeon se zacijelo nadao da će Konstantinopol doći pod njegovu vlast. Međutim, Zojine (913./914. – 919.) pristaše uspjeli su je izvući iz samostana nakon čega ona dobiva glavnu ulogu u regentskom vijeću (914.). Zoja svakako nije mislila ispuniti obećane povlastice Simeonu, a najmanje dopustiti da se Konstantin oženi Simeonovom kćeri, stoga ovaj bračni pregovor nije doveo do stvarnog sklapanja braka.

3.3.2.1. Marija-Irena Lakapen i Petar

Vladavina carice Zoje nije dugo trajala jer je Roman Lakapen (919. – 944.), drugar, tj. glavni zapovjednik carske flote, uspio učvrstiti svoju vlast u Konstantinopolu.¹²¹ Bizantsko-bugarski sukob još se određeno vrijeme nastavio nakon smrti Simeona kojeg je naslijedio njegov sin Petar (927. – 969.).¹²² Sukobi Bizanta i Bugarske nastavili su se sve do sklapanja

je kontorverza oko tetragamije dovela do intenzivnije komunikacije između Konstantinopola i Rima te je prethodila uspješnoj ekspediciji protiv muslimanske zajednice koja se naselila kod Gargliana (915.) U tom su pothvatu bizantske snage podržale papu Ivana X. i vojvodu Alberika od Spoleta (S. Kolditz, 2022, 159-160).

¹²¹ Roman Lakapen je već u svibnju 919. svoju kći Helenu udao za cara Porfirogeneta, a do kraja 920. bio je okrunjen za Konstantinova sucara, čime se vješto uklopio u carsku obitelj, iako sam nije bio carskog podrijetla (G. Ostrogorski, 2006, 140-142).

¹²² Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 42-45.

mira, a ovo poglavlje predstavlja brak između Marije Lakapene, kćeri najstarijeg Lakapenova sina Kristofora i, bugarskog vladara Petra (Tablica 3.: 1) koji je sklopljen 927. godine kao jamstvo mira.¹²³ Također, analizira se Marijin utjecaj u Bugarskoj po udaji, te posljedice toga raka na bugarsko-bizantske odnose.

Iako je taj brak dugo vremena smatran presedanom, valja napomenuti da Marija nije bila „porfirogeneta“ pa se brak niti ne može smatrati presedanom.¹²⁴ Shepard sugerira da je brak bio potencijalna neugodnost za bizantske državnike tijekom X. st. te da je ostavio otvoren put raznim zapadnjačkim moćnicima da traže više od onog što je obećano Petru, ali i pravo da traže nevjestu „rođenu u purpuru“.¹²⁵ Valja naglasiti da je mirovni ugovor bio potreban i Bizantu i Bugarskoj jer su zemlje bile iscrpljene dugogodišnjim ratovanjem Petrova oca.¹²⁶ Razlog zbog kojeg je brak bio dobro popraćen u izvorima (prvenstveno u bizantskim) je možda što se vjenčanje održalo u Konstantinopolu.¹²⁷ U kronici *Theophanes Continuatus (Scriptores post Theophanem)*, koja se nastavlja na navode Teofana Ispovjednika, postoji zapis:

„Kad je (Marija) trebala otići, (roditelji) su se okupili oko svoje kćeri i isplakali mnogo suza, kao što je priličilo gubitku najmilijega srca, zagrlili su svoga zeta i povjerali je njemu u ruke... Marija je, predana u bugarske ruke, radosna otišla u Bugarsku, ali i ožalošćena jer je ostala bez svojih najdražih roditelja, svog doma u palači, društva i članova svoje obitelji, ali oduševljena što je ujedinjena s carem za muža i što je oslovljavaju s „gospodaricom“ (grč. δέσποινα) Bugara.“¹²⁸

Možda je brak u očima Bizanta predstavljao dobar potez zbog toga što je kandidat bio imperijalna statusa. Također, ovakvim se navodima želi propagirati pozitivno mišljenje kako bi javnost prihvatila brak kao pozitivno postignuće, a ne kao potrebu.¹²⁹ Biskup, diplomata i povjesničar Liutprand Kremonski (920. – 972.), čiji su zapisi važan izvor za bizantsku povijest X. st., smatra da je Marija, dolaskom u Bugarsku, „promijenila ime u Irena, što znači mir, kako bi se preko nje ostvario najčvršći mir između Bugara i Grka (*sc. Bizantinaca*)“.¹³⁰ Drugim riječima, prema biskupu, njeno ime Irena naglašava njen poseban status kao *custodes pacis*¹³¹

¹²³ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 44.

¹²⁴ F. Tinnefeld, 1993, 23-24.

¹²⁵ J. Shepard, 1995, 127-128.

¹²⁶ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 46-47.

¹²⁷ Očekivalo bi se da se ceremonija vjenčanja održala u novoj nevjestinoj zemlji, odnosno u bugarskoj prijestolnici Preslavu, ali Shepard tvrdi da bi tada vjenčanje možda poremetili pristaše preminulog Simeona (J. Shepard, 1995, 127-128). Izvori koji spominju Mariju-Irenu su *Georgios Monachos Continuatus, Symeon Magister, Theophanes Continuatus*, Ivan Skilica, Ivan Zonara i drugi (Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 7-17).

¹²⁸ Teoph. Cont., 414, 415.

¹²⁹ J. Shepard, 1995, 128.

¹³⁰ J. Shepard, 1995, 125.

¹³¹ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 62; J. Shepard, 1995, 126.

te da je njenom udajom Lakapen neutralizirao bugarske ekspanzionističke planove.¹³² Shepard smatra da se ovim brakom kupovalo vrijeme kako bi stagnirao sukob između ovih dviju državnih tvorevina.¹³³ Također, ovim je brakom potvrđen mir kojim je oslobođeno puno ratnih zarobljenika.¹³⁴

Na umu valja imati i Porfirogenetove navode da je ovaj brak za svaku osudu i da je „nedostojna i nedolična novotarija u plemenitom političkom uređenju Rimljana“.¹³⁵ U godini sklapanja braka, Porfirogenet je bio na „dobrom“ putu da bude svrgnut jer je ovim bračnim savezništvom Kristofor imao veću mogućnost da postane carem nakon svog oca Romana. To donekle i objašnjava ovo neodobravanje bračnog saveza kao i Porfirogenetovu antipatiju prema Romanu jer tvrdi da je „bio običan nepismen tip i nije bio među onima koji su odgojeni u palači te su otpočetak slijedili rimske običaje. Nije bio carskog i plemićkog podrijetla te je zbog toga bio previše arogantan i samovoljan u većini svojih postupaka.“¹³⁶ Lakapen se dugo zadržao na vlasti i na neki je način sputavao Porfirogeneta u njegovoj pravoj vladavini što mu je ovaj očito zamjerio.

Kada se promatra brak Marije-Irene i Petra valja naglasiti da se dugo vremena u historiografiji provlačila interpretacija povjesničara Vasila Zlatarskog i Petra Mutafchieva prema kojoj je Marija imala velik utjecaj na Petrovu vanjsku politiku.¹³⁷ Također, mislilo se da je djelovala kao agent Konstantinopola, odnosno špijun u Preslavu i da je zaslužna za kulturno mijenjanje Bugarske, ali u negativnom smislu.¹³⁸ Ipak, Gjuzelev i Shepard realnije promatraju izvore i ukazuju na njihovu oskudnost kao i nemogućnost formuliranja spomenutih zaključaka.¹³⁹ Iako nije poznato u kojoj je dobi Marija otišla u Bugarsku, vjerojatno je da je bila najstarija Kristoforova kći, ali Shepard smatra da je imala premalo godina kako bi aktivno sudjelovala u kulturnom doprinosu njene nove zemlje, već je prvih godina bila posvećena rađanju djece i posjetima svoje obitelji u Konstantinopolu.¹⁴⁰ Brzozowska i Leszka napominju da bizantski kroničari pokušavaju opisati Marijina unutarnja iskustva i iznijeti njen doživljaj na

¹³² Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 61-62.

¹³³ J. Shepard, 1995, 138.

¹³⁴ R. Macrides, 1992, 273.

¹³⁵ *DAI*, 13, 71-73

¹³⁶ *DAI*, 13, 73.

¹³⁷ Takvi se zaključci temelje na mnogim pečatima od 937. – 950. koji prikazuju bugarski carski bračni par. Brzozowska i Leszka sugeriraju da se pečatima prikazuje Petrovo postignuće, a ne Marijin stvaran utjecaj na Petrovu politiku. Drugim riječima, njegova titula „cara Bugara“ bila je potvrđena ženidbom za Mariju, a pečatima se iskazuje pripadnost obitelji Lakapen (Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 1-5).

¹³⁸ Brzozowska i Leszka ističu da se smatralo da je Marija starobugarsku kulturu zarazila bizantskom političkom ideologijom od koje se Bugari nikada nisu oporavili (Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 1-5).

¹³⁹ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 1-5.

¹⁴⁰ J. Shepard, 1995, 142-143.

brak s bugarskim vladarom i to na način da opisuju njene osjećaje tijekom putovanja u novu zemlju.¹⁴¹ Navodno je Marija bila tužna jer je bila odvojna od svoje obitelji i palače u Konstantinopolu. Istovremeno, navodno je bila radosna jer je bila udana za bugarskom vladara carskog statusa te je i sama proglašena bugarskom vladaricom. Osim toga, Marija je sa sobom zacijelo, osim bogatstva, sa sobom odnijela i mnogobrojne njoj drage materijalne stvari poput haljine od svile dragulje i razne ukrase za koje nije sigurno jesu li utjecali na bugarski ukus i modu.¹⁴² Također, Brzozowska i Leszka smatraju da bizantski izvori žele prenijeti poruku kako je Marija bila daleko od toga da svoj brak s bugarskim vladarem smatra kao nešto neprihvatljivo ili potrebu za postizanjem mira.¹⁴³ Nije poznato jesu li navedene informacije u bizantskim izvorima istinite, ali valja pretpostaviti da su možda služile kao propagandno sredstvo i da su na neki način ulijevale nadu bizantskim princezama kada su se udavale za stranog vladara. Kakve su emocije doživljavale preostale princeze moći će se vidjeti u nastavku rada. Ono što također valja imati na umu jest da nijedan izvor ne spominje Petrov pogled na brak s Marijom.¹⁴⁴

Navodno je Bugarska i prije Marijinog dolaska postupno poprimala elemente bizantske civilizacije, ali valja naglasiti da je taj proces bio dugotrajan. Marija je stigla u zemlju čija je politička i intelektualna elita već poprilično bila upoznata s kulturom istočnog kršćanstva, kao i sa određenim ideološkim pogledima koji su se razvijali u Konstantinopolu.¹⁴⁵ Iako postoje pretpostavke da je Marija utjecala na razvoj pravila bugarskih dvorskih ceremonija, zbog oskudnosti se izvora ne može tvrditi koliki je bio raspon tog utjecaja.¹⁴⁶ Par je imao tri sina i nekoliko kćer o kojima ne postoje podaci.¹⁴⁷

3.3.3. *Sin Romana Lakapena i Marozijina kći*

Roman Lakapen pokušao je pridobiti papinstvo u Rimu kao jamca kako bi njegov sin postao patrijarh Konstantinopola, čemu se protivilo svećenstvo u Konstantinopolu. Koliko je Lakapen bio zahvalan što je papa Ivan XI. (931. – 935.) blagoslovio izbor njegova sina za patrijarha može se najbolje iščitati u pismu koje je u carevo ime sastavio Teodor Dafnopat, pisac iz X. stoljeća. No, imajući na umu temu ovog rada, posebno su zanimljivi navodi na kraju pisma o mogućem bračnom pregovoru između kćerke papine majke i Romanova sina (Tablica 2.: 3).

¹⁴¹ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 59.

¹⁴² E. Malamut, 2020, 383-384.

¹⁴³ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 59-60.

¹⁴⁴ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 60.

¹⁴⁵ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 98; J. Shepard, 1995, 140.

¹⁴⁶ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 97-98.

¹⁴⁷ Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, 77.

Literatura ne navodi imena potencijalnih supružnika. Naime, papina majka bila je utjecajna žena u Rimu, tzv. *senatrix* Marozija koja je svoj status mogla zahvaliti svom podrijetlu, zatim udajama za moćnike te dobrim društvenim mrežama. Također, njenom je statusu mnogo doprinijelo bogatstvo koje je naslijedila od svojih muževa. U pismu o bračnim pregovorima piše sljedeće:

„Također, pismo se bavilo razmatranjem projekta bračnog saveza, s ciljem da se on konačno sklopi... (...) prestiž Carstva riskira veliko poniženje ako pošaljemo našeg sina u vaš kraj, a vama će se činit mučno poslati onu, koja mu je namijenjena za suprugu, iz Rima u carski grad. Ako, dakle, vaša vrlo plemenita majka konačno želi ovaj dogovor saveza, neka radije uzme svoju kći i neka chelandijom (sc. brodom / bizantskom galijom), kojom su putovali biskupi, ode u našu suverenost milošću Božjom, tako da se, nakon što iskoristi naše vrlo bogate darove i naše poštovanje te sredi bračne poslove što je bolje moguće njihovim sklapanjem, može vratiti kući istaknutom čašću. Ako to nije njezina volja, trebala bi svoju kći povjeriti veoma pouzdanim ljudima iz svoje okoline i poslati je u naš suverenitet istom chelandijom. U slučaju da sadašnje okolnosti to ne dopuštaju, zbog hitnosti ili kratkoće vremena, Vaša će Svetost ubuduće pismom obavijestiti našu suverenost o čemu se radi, a mi ćemo poslati još chelandija da preuzmu djevojku sa pouzdanim ljudima i dovesti je do našeg suvereniteta i, uz Božju volju, pitanje braka bit će riješeno.“¹⁴⁸

Diplomatska misija između Konstantinopola i Rima mora se promatrati prije nego je Alberik II., inače Marozijin sin, svrgnuo majku i svog brata s pozicija, a sebe proglasio princem Rima (druga polovica 932. ili početak 933.). Bizantski car ovim dijelom pisma izražava zabrinutost zbog toga što se bračni savez još uvijek nije sklopio, a nije dobio nikakvu obavijest je li se Marozija predomislila. Nakon što je Alberik II. preuzeo vlast, svoju je majku dao zatvoriti u samostan zbog čega nije došlo do sklapanja ovog bračnog saveza.

3.3.4. *Berta i Hadvig kao nevjeste za Romana II.*

U vrijeme prethodno spomenutog bračnog pregovora, kraljevstvom sjeverne Italije vladao je kralj Hugo Provansalski / od Arlesa (926. – 947.) koji je jedno vrijeme bio oženjen za spomenutu Maroziju. Naravno, Lakapen je i s njime uspostavio diplomatski kontakt poradi sklapanja vojnih saveza.¹⁴⁹ Tijekom 940-ih u diplomatskim je misijama dogovoren brak između Berte, Hugove izvanbračne kćeri i, Romana II., Porfirogenetova sina (Tablica 3.: 2).

¹⁴⁸ Teod. Daphn., 40-41.

¹⁴⁹ Godine 935. Lakapen je poslao protospatarija Epifatija k Hugu kako bi sklopio vojni savez protiv langobardskih kneževina Capue i Beneventa na jugu Italij. Također, tijekom diplomatskih misija 940-ih godina, sklopljen je još jedan vojni savez (S. Kolditz, 2022, 160-161; J. Shepard, 2003, 7).

Brak je bio preduvjet da Lakapen pošalje brodove opremljene grčkom vatrom za vojne operacije protiv muslimana koji su okupirali Fraxinetum, koji je ležao unutar Hugovih posjeda. Brak je sklopljen 944. kada je Roman imao šest, a Berta samo četiri godine.¹⁵⁰ Jedan od glavnih izvora za X. st., već spomenuti Liutprand Kremanski, u svom djelu *Antapodosis*, tvrdi da je Bizantu bio potreban ovaj brak kako bi učvrstio svoj položaj u južnoj Italiji. Također, autor smatra da je Lakapen, iniciravši udaju Berte za Romana II., zapravo postao ovisan o Hugu i njegovoj pomoći protiv langobardskih kneževina.¹⁵¹ Liutprand je zapisao Bertino ime nakon udaje za Romana II.:

„U isto vrijeme kralj Hugo je poslao svoju kćer Bertu, koju je dobio s kurtizanom Pezolom, u Konstantinopol da se uda za malog Romana, sina Konstantina Porfirogeneta, a obred je obavio Sigefred, časni biskup Parme. Carsku su vlast tada držali stariji Roman i njegova dva sina Konstantin i Stjepan. Međutim, red prvenstva, pored Romana, imao je Konstantin, sin cara Lava, čiji je mali Helenin sin, kćeri starijeg Romana, oženio gore spomenutu Bertu, čije su ime Grci promijenili u Eudokija.“¹⁵²

Kalavrezou-Maxeiner tvrdi da je Berta preimenovana u Eudokiju u čast Romanove bake.¹⁵³ Shepard navodi da je ovaj brak dobio veliku pozornost, ali da je nažalost Eudokija preminula prerano, tj. samo pet godina nakon što je stigla u Konstantinopol.¹⁵⁴ O njenoj asimilaciji unutar „rimskog“ poretka svjedoči i bjelokost na kojoj je izrezbaren prikaz Isusa Krista koji kruni nju i Romana, a iznad njene glave vidljivo je njeno novo grčko ime i titula „carice Rimljana“.¹⁵⁵ Također, iznad Romanove glave stoji natpis „cara Rimljana“ zbog čega Kalavrezou smatra da su se spomenute titule morale biti urezane tek nakon što je Porfirogenet proglasio svog sina za sucara i to na Uskrs 945. godine. Ipak, kako autorica zaključuje, malo je vjerojatno da je Eudokija imala titulu auguste ili „carice Rimljana“ jer je u carskoj palači

¹⁵⁰ I. Kalavrezou-Maxeiner, 1977, 308.

Državnim je udarom u prosincu 944. Lakapen svrgnut od strane svojih sinova Stjepana i Konstantina, ali zapravo je jedini bazilej ostao Konstantin Porfirogenet. S druge strane, 947. Hugov sin Lotar naslijedio je svog oca, ali je kratko vrijeme vladao (950.) i vjerojatno je njegova smrt bila posljedica trovanja od markgrofa Berengara II. od Ivrije. On je htio učvrstiti svoju vlast tako što je želio da se Lotarova udovica Adela uda za Berengarova sina Adalberta. Ipak, Adela je zatražila zaštitu Otona I., saskog vojvode i njemačkog kralja za kojeg se i udala (S. Kolditz, 2022, 161-162).

¹⁵¹ J. Shepard, 2003, 7.

¹⁵² Liutprand, *Ant.*, 189-190.

¹⁵³ I. Kalavrezou-Maxeiner, 1977, 308-309.

¹⁵⁴ J. Shepard, 2003, 7.

¹⁵⁵ Identifikaciju osoba na bjelokosti, odnosno Romana II. i Eudokije utvrdio je Cutler (J. Shepard, 2003, 8 prema A. Cutler, 1995, *The Date and Significance of the Romanos Ivory*, U: *Byzantine East, Latin West: Art-Historical Studies in Honor of Kurt Weitzmann*, ur. C. Moss i K. Kiefer, Princeton, 1995, 605-610).

Peirce i Tyler shvatili su da se od VIII. st. aktualni carevi na prikazima prikazuju s bradom, što znači da je osoba na spomenutoj bjelokosti upravo Roman II. jer nema bradu (I. Kalavrezou-Maxeiner, 1977, 308).

postojala samo jedna *augusta* (careva supruga, majka ili neka druga žena) za obavljanje, kako je već spomenuto u slučaju Ane i Ludovika III. Slijepog, dvorskih ceremonija. Uoči Eudokijina dolaska u Konstantinopol, dvorskim je ceremonijama upravljala Helena, Porfirogenetova supruga.¹⁵⁶ Nadalje, Shepard navodi da o Eudokijinoj popularnosti nakon njene smrti svjedoči i jedna grčka monodija koja hvali njenu brzinu učenja grčkog jezika i prilagodbu novim običajima. Također, hvali se Bertino podrijetlo i podrijetla onih obitelji koje vladaju talijanskim zemljama.¹⁵⁷ Takvo je veličanje slično onome koje je zapisao Porfirogenet koji hvali Franke kao dobar, odnosno jedini odabir za mješovite brakove. Možda se odgovor na pitanje zbog čega Porfirogenet opravdava brakove s Francima može tražiti i u Hugovom podrijetlu. Drugim riječima, Hugo je bio rođak Karla Velikog u petom koljenu, a Porfirogenet je vjerojatno bio zadovoljan činjenicom da je dvor dobio nevjestu koja je bila potomak spomenutog kršćanskog vladara. Isto tako, činjenica da je Porfirogenetov tast ugovarao brak za svog unuka također ide u prilog što je prethodno rečeno o njihovom odnosu.

Macrides tvrdi da se Porfirogenetov pozitivan pogled na brak sa „zapadnjacima“ može vidjeti u tome što je on za Romana ugovorio drugi brak. Nakon Eudokijine smrti, Porfirogenet ugovara brak s Hadvigom, kćeri bavarskog vojvode Henrika I. koji je bio brat Otona I., saskog vojvode (Tablica 2.: 4).¹⁵⁸ Zajednički interes saskog vojvode i Bizanta bio je usmjeren na Mađare, tj. nomadski narod koji je imao svoju novo središte u Podunavlju između Alpa i Karpata.¹⁵⁹ Oko 949. godine Bizant je poslao eunuha uz pratnju slikara koji je trebao naslikati portret buduće nevjeste, dok ju je eunuh trebao podučiti grčkom jeziku. Navodno se djevojčica plašila budućeg braka zbog čega je radila kojekakve grimase prilikom slikanja portreta zbog čega on nikad nije ni realiziran.¹⁶⁰ Na kraju, brak nije bio ni potreban jer je Oton pobjedio Mađare u bitci na Lechu kod Augsburga (955.) nakon čega mu je bio otvoren put da postane carskim vladarem. Engels smatra da je pogrešno vidjeti u tome natjecanje s bizantskim carem koji je imao naslov *basileus*, što je ilo istoznačno s latinskom titulom *rex* (kralj), ali je uz to imao i bitan dodatak, odnosno Rimljane.¹⁶¹ S obzirom na to da se bizantski car smatra pravim i jedinim nasljednikom rimskog cara, druge vladare smatra, pa i oslovljava titulom nižeg ranga.

Shepard sugerira da je prilikom svoje ženidbene politike bizantska vlast pomiješala realizam s pozitivnim osjećajima prema kršćanskom zapadu i to u vrijeme kada je izgledalo da

¹⁵⁶ I. Kalavrezou-Maxeiner, 1977, 309.

¹⁵⁷ J. Shepard, 2003, 8.

¹⁵⁸ R. Macrides, 1992, 268.

¹⁵⁹ O. Engels, 1995, 30.

¹⁶⁰ O. Engels, 1995, 29-30.

¹⁶¹ O. Engels, 1995, 30.

Bugari i muslimani više ili manje izravno prijete carskim posjedima.¹⁶² Sigurnost carskih posjeda u Italiji i određenih strateških posjeda u Sredozemlju zahtijevao je partnera u regiji koji je bio spreman za borbu, odnosno pomoć.¹⁶³ Prema tome, možda su jedini razuman odabir za sklapanje bračnih savezništava bili Franci s kojima je Bizant dijelio zajedničku kršćansku vjeru i zajedničke neprijatelje. Ono što je važno napomenuti jest da se prema popisu bračnih savezništava do kraja Porfirogenetove vladavine uočava ženidbena strategija prema kojoj bi zapadne nevjeste trebale stići u Konstantinopol, što možda baš i nije najbolja opcija jer Bizant tada ne bi imao svoje „agente“ na stranim dvorovima i ne bi širio svoj utjecaj. Međutim, vjerojatno je morala postojati određena vrsta kompromisa kako savez bio potvrđen brakom.

¹⁶² J. Shepard, 2003, 8-9.

¹⁶³ Ibid.

4. BRAČNA SAVEZNIŠTVA OD 972. DO 1204. GODINE

Bračna savezništva između carske obitelji i zapadnih sila sve su više dobivala na značaju od 972. godine. Tada se, naime, sklopio brak između Teofano, nećakinje Ivana Cimiska i, Otona II., sina obnovitelja carske vlasti na zapadu. Konkretnije, za razdoblje od 972. – 1204. istraživanja su pokazala da su se između Bizanta i zapadnih sila vodila najmanje 22 bračna pregovora od kojih je 15 rezultiralo njihovim uspješnim sklapanjem.¹⁶⁴ Rad neće analizirati sve pregovore, već će istaknuti one koji su ostavili važne i dugotrajne posljedice na unutarnju i vanjsku politiku Carstva. Broj brakova sa zapadom povećao se zbog zabrinutost oko sigurnosti Carstva. Latinski su partneri/rice stjecali ugled u Carstvu, zatim mjesto u bizantskoj carskoj kuriji, a ponekad i vojnu pomoć. Međutim, valja ispitati kakve su zaista bile koristi od takvih brakova, kao i njihove prednosti, ali i nedostaci.

Tablica 4. Pregovarana bračna savezništva do 1204.¹⁶⁵

Godina	Pregovarana bračna savezništva
1	988. Hugo Capet piše Baziliju II. i traži ruku bizantske princeze za svog sina Roberta ¹⁶⁶
2	996. Zoe i Oton III. ¹⁶⁷
3	1025. Konrad II. (1024.; car od 1027. – 1039.) traži za svog sina (1028.) Henrika III. bizantsku princezu ¹⁶⁸

¹⁶⁴ J. D. Brubaker, 2009, 38-39.

¹⁶⁵ Vlastita tablica prema navodima J. D. Brubaker, 2009, 119-120.

¹⁶⁶ Hugo Capet je želio Anu (kći cara Romana II.) za svog sina Roberta. Međutim, iako je pismo bilo napisano, ono nikad nije bilo poslano jer je u međuvremenu Hugo saznao da tadašnji bizantski car Bazilije II. (976. – 1025.) svoju sestru obećao Vladimiru od Kijeva. Naime, nakon što su Rusi pomogli Baziliju tijekom građanskog rata, Ana je poslana u Kijev (ljetu, 988.). Njena velika pratnja uključivala je biskupa Teofilakta, postavljenog za prvog mitropolita glavnog grada Rusije, dok je sama bizantska princeza preuzela evangelizatorsku ulogu, što znači da su se pod njenim pokroviteljskom izgradile mnoge crkve. Upravo zbog Anine uloge, Herrin smatra da je ona u Kijevu imala istinsku veleposlaničku ulogu (J. Herrin, 1995, 69).

Više o braku Ane i Vladimira v. J. P. Arrignon, 1983, Les relations diplomatiques entre Bizance et la Russie de 860 a 1043, *Revue des etudes slaves* 55, 1983, 133-135. Dostupno na: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1983_num_55_1_5310

¹⁶⁷ Godine 1002. milanski biskup Arnulf poslan je u Konstantinopol kako bi pregovarao u ime Otona III. i vratio se sa Zoom, kćeri Konstantina VIII. (1025. – 1028.) koji je bio brat Bazilija II., međutim Oton III. iznenada je umro 1002. godine od nepoznate bolesti, baš kada je Zoe stigla u Italiju (Bari). Brubaker navodi da je teško procijeniti što je moglo proizaći iz takve zajednice, ali bi takvo vjenčanje imalo neviđene posljedice za diplomatske odnose istoka i zapada (J. D. Brubaker, 2009, 45).

Nicol smatra da je Bazilije vrlo dobro znao da je Oton podložan bizantskom utjecaju i idejama jer ga je njegova majka tako odgojila, stoga je pristao na sklapanje ovog bračnog savezništva (D. M. Nicol, 1988, 44).

¹⁶⁸ Konrad II. bio je član salijske dinastije (drugi vladari redom su Henrik III., Henrik IV. i Henrik V.) za čije su vladavine kontakti s Bizantom stagnirali, tj. nisu ili toliko intenzivni kao što je to bio slučaj s otonskom dinastijom. Ciggaar kao razlog tome navodi da su vladari Njemački tijekom XI. st. bili moćniji od svojih prethodnika te postavlja pitanja je li posljedica takvog vladanja bio Teofanin dolazak. Konrad II. pokušao je ugovoriti brak za svog sina Henrika III. s jednom od kćeri Konstantina VIII., odnosno s Zoom ili Teodorom. Ipak, postojao je problem što su obje bile u srednjim godinama i Bizant možda takav prijedlog nije smatrao ozbiljnim. Oko 1028.

4	1074.	Konstantin (sin Mihajla VII. Duke) i Olimpija (kći Roberta Guiscarda)
5	-	Aleksije (nećak Aleksija I.) i jedna od članica obitelji Henrika IV.
6	-	Marija Porfirogeneta (kći Manuela I.) ponuđena ugarskom princu Beli, zatim Williamu II. od Sicilije, Ivanu Lacklandu (najmlađem sinu Henrika II. od Engleske) i Henriku (sinu Fridrika Barbarosse)

Tablica 5. Ostvarena bračna savezništva do 1204.¹⁶⁹

Godina		Ostvarena bračna savezništva
1	972.	Teofano (nećakinja Ivana Cimiska) i Oton II.
2	1006.	Marija (sestra Romana III. Argira) i Ivan (sin mletačkog duža Petra II. Orseola)
3	1070. (?); 1075. (?)	Teodora (sestra Mihajla VII. Duke) i dužd Dominik Silvio ¹⁷⁰
4	1104.	Ivan II. i Piroška-Irena
5	-	Marija (kći Ivana II.) i Ivan Roger ¹⁷¹
6	1146.	Manuel I. i Berta od Sulzbacha
7	1148.	Teodora (nećakinja Manuela I.) i Henrik od Babenberga (rođak Fridrika Barbarosse)

Konradovo je poslanstvo stiglo u Konstantinopol, ali iz nepoznata razloga nije prihvatilo ponudu Romana III. Argira (1028. – 1034.), odnosno njegovu sestru kao prikladnu nevjestu. Kasnije je Henrik III. tvrdio da je potomak Otona III. i Teofano, ali Ciggaar smatra da je to bio njegov način da objasni svoju naklonost i privrženost prema Grcima, njihovom svijetu i kulturi (K. Ciggaar, 1996, 220-221).

¹⁶⁹ Vlastita tablica prema navodima J. D. Brubaker, 2009, 119-120.

¹⁷⁰ Dominik Silvio postao je duždem 1070. godine, a navodno je oženio sestru bizantskog cara Mihajla VII. Duke (1071. – 1078.) Nicol navodi da bizantski izvori šute o tom vjenčanju, a bilježe ga tek kasniji mletački kroničari. U obavijestima mletačkih kroničara zamijećena je pogreška, a to je da poistovijećuju Mariju, sestru Romana III. Argira koja se udala za Ivana Orseola s Teodorom. Oni se služe starijim izvorom, odnosno zapažanjima Petra Damjana koji je preminuo 1072. pa nije ni mogao upoznati Teodoru (D. M. Nicol, 1988, 51-52).

Savezništvo Bizanta i Venecije bilo je potvrđeno brakom zbog mletačke pomoći protiv Normana koji su napredovali prema istočnom Sredozemlju, a ujedno su bili konkurencija Melačnima na istočnojadranskoj obali. S obzirom na to da Bizant nije mogao adekvatno reagirati na napade na istočnojadranskoj obali, dužd Dominik Silvio istjerao je Normane iz Dalmacije (1075. i 1076.), nakon čega su ga tamošnji gradovi priznavali kao seniora. Nije poznato koje je točno godine dužd sklopio brak s Teodorom, ali Nicol tvrdi da se to moglo dogoditi oko 1075. godine (D. M. Nicol, 1988, 53-65).

¹⁷¹ Ivan Roger je bio bizantski aristokrat normanskog podrijetla (više v. P. Magdalino, 1993, 209-210).

8	1158.	Teodora i Balduin od Jeruzalema ¹⁷²
9	1161.	Manuel I. i Marija od Antiohije (kći Raymonda od Poitiersa)
10	1167.	Marija (kći Ivana Komnena) i Amalrik I. od Jeruzalema
11	1177.	Teodora (kći Ivana Komnena) i Bohemund III.
12	1179.	Udaja Manuelovih nećakinja (Eudokija i William VIII. od Montpellierera; Eudokija i ugledni toskanski velikaš) ¹⁷³
13	1180.	Marija Porfirogeneta i Reiner-Ivan od Montferrata
14	1180.	Aleksije II. i Agnes-Ana od Francuske (kći Filipa II.)
15	1187.	Teodora (sestra Izaka II.) i Konrad od Montferrata
16	1192.	Irena (kći Izaka II.) i Roger III. (suvladar Sicilije)

4.1. Bračna savezništva od 972. do kraja makedonske dinastije (1056.)

4.1.1. Teofano i Oton II.

Carska krunidba (962.) saskog vojvode Otona, čime je nastalo Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti, ostavila je velike posljedice u odnosu istoka i zapada.¹⁷⁴ Kako bi potvrdio svoju titulu cara, ali i posjede nad kojima je proširio svoj utjecaj, Oton je 968. godine poslao Liutpranda Kremonskog u Konstantinopol zbog bračnog saveza između svog istoimenog sina i „porfirogenete“ koja bi u miraz donijela južnotalijanske posjede Bizantskog Carstva.¹⁷⁵ Dva su se carstva nadmetala za hegemoniju u Europi. Iako je Liutprandovo poslanstvo prošlo bez većeg uspjeha, biskup ostavlja detaljne opise Konstantinopola,

¹⁷² Manuel je 1158. dogovorio bračni savez između svoje nećakinje Teodore i Balduina III., kralja Jeruzalema. Kako prenosi Magdalino, William od Tira tvrdi da je Balduin pristao na brak, dijelom jer je Manuel imao obilnu „zalihu“ ženske rodbine, a dijelom jer ga je smatrao jednim od najmoćnijih vladara koji bi mogao ublažiti oskudicu s kojom se Jeruzalem borio. Sklapanjem saveza Teodora je u brak donijela miraz od 100.000 hiperpira, dok je Manuel prihvatio obvezu podupiranja latinskog kraljevstva Jeruzalema. Sukladno Manuelovoj politici, Jeruzalem je bio dio imperijalne orbite (P. Magdalino, 1993, 69-70).

¹⁷³ Jedna od Manuelovih nećakinja po imenu Eudokija bila je namijenjena Alfonsu II., bratu aragonskog kralja, međutim, kada je poslana u svoj novi dom, Alfons je prekinuo bračne pregovore i to navodno zbog straha od Fridrika Barbarose. Ipak, Manuel joj je uspio pronaći odgovarajućeg supruga u Williamu od Montpellierera. Također, svoju drugu nećakinju po imenu Eudokija, koja je inače bila udovica Oda Frangipanea (Frankopana), udao je za toskanskog velikaša (P. Magdalino, 1993, 102).

Iako je nećakinja Marija najprije bila namijenjena Fridriku Barabrossi, Manuel ju je udao za ugarskog kralja Stjepana IV. (E Malamut, 2020, 401-404).

¹⁷⁴ U to je vrijeme bizantski car bio Nikefor II. Foka (963. – 969.). Carstvo Otona I. proizašlo je iz njegovim pobjeda nad „barbarskim narodima“, Mađarima i drugima. Godine 962. papa Ivan XII. okrunio je Otona za cara u Rimu, čime Brubaker smatra je obnovljena karolinška tradicija. Već tijekom 950-ih Konstantin Porfirogenet Otona I. naziva „velikim kraljem Franačke i Saske“ kada spominje „Bijeje Hrvate“ (J. D. Brubaker, 2009, 40-41).

¹⁷⁵ G. Ostrogorski, 2006, 168-169.

Navodno je 967. godine Oton uzdigao svog sina na carsko prijestolja te je poslao prvo veleposlanstvo u Konstantinopol (J. D. Brubaker, 2009, 41). S obzirom na to da je Otonov položaj u Rimu bio nesiguran i problematičan, on je napredovao prema bizantskim posjedima u Apuliji i velikašima u Capui, Napulju i Beneventu.

bizantskog dvora i pojedinih osoba i tako daje uvid u kulturološke razlike između istoka i zapada.¹⁷⁶ Nadalje, Oton I. još je jednom reagirao krajem 969. godine.¹⁷⁷ Ujedno je i te godine došlo do smjene vlasti na bizantskom prijestolju. Naime, planiranim je ubojstvom bizantsko prijestolje zauzeto Ivan I. Cimisk (969. – 976.). Iduće Otonovo veleposlanstvo vodio je nadbiskup Kölna Gero, ali je navodno, prema Thietmarovim informacijama postojao problem. Izvor obavijestava da su mnogi u Otonovu krugu tvrdili da Teofano, iako je u rodu s vladajućim carem, nije bila očekivana princeza: „Smjesta je ovaj vladar (*sc.* Ivan Cimisk) poslao preko mora našem caru, ne željenu djevojku, već svoju nećakinju Teofano, praćenu sjajnom pratnjom i veličanstvenim darovima. Time je oslobodio krivnje svog naroda i stekao željeno prijateljstvo Cezara Augusta (*sc.* Otona I.). Neki su pokušali odvratiti cara od ovog saveza i preporučili da se nevjesta pošalje kući. On ih, naime, nije poslušao, već ju je dao za ženu svome sinu, uz odobrenje svih vodećih ljudi Italije i Njemačke.“¹⁷⁸ U izvorima se ne imenuju Otonovi suradnici koji su ga pokušali odvratiti od ovog braka, ali Engels tvrdi da se Otonov potpis nalazi na bračnoj povelji iz 972. godine što je dovoljan dokaz da je brak bio politička stvar te se mogao sklopiti uz Otonov pristanak, tj. blagoslov.¹⁷⁹ Ovaj je brak, prije svega, imao za cilj rješavanje graničnih sporova između Otonova i Bizantskog Carstva u Italiji. Valja ispitati razloge zbog čega je Oton ipak prihvatio Teofano kao nevjestu za svog sina i kakve su bile posljedice tog braka. Osim toga, kada se promatra taj brak, valja naglasiti da ga ne spominje nijedan bizantski izvor.¹⁸⁰ Tijekom kasnog X. i ranog XI. st. pisanje i učenje bilo je ograničeno na crkvene krugove, stoga ne treba iznenaditi podatak da su redovnici jedni od glavnih zapadnih izvori koji spominju Teofano.¹⁸¹ Međutim, određeni izvori spominju Teofano u negativnom svjetlu, kao

¹⁷⁶ Liutprand je u svojim djelima dosta pristran pa se zbog toga njegovi navodi ne bi trebali uzimati kao vjerodostojni. Npr. bio je nazočan na carskoj liturgijskoj povorci na blagdan Duhova i detaljno opisuje odjeću prisutnih ljudi, a neke od sintagmi koje potvrđuju njegovu zapadnjačku perspektivu istoka su „tanki štitovi, jeftina koplja, rulja bosih nogu povećava sramotu cijelog događaja“. Biskup također donosi opis cara Nikefora i naziva ga čudovištem, pa je vrlo lako zaključiti da nije volio Grke, samog cara ili procesiju koju promatra. Osim toga, vrlo je kritičan prema načinu na koji se s njim postupa i ne stidi se to izraziti u svom djelu. Nadalje, bizantska kuhinja zadržala je elemente klasične rimske kuhinje, dok se srednjovjekovna Europa tad razvijala u drugom pravcu kada je u pitanju kulinarstvo, pa tako Liutprand opisuje da je nakon procesije posluženo nešto odvratno, kritizira količinu maslinovog ulja, zatim korištenje garuma, odnosno fermentirani riblji sos i slično (M. Vander Vennet, 2016, 9-11).

¹⁷⁷ Poslanik objašnjava da su ga bizantski domaćini prekorili zbog napada Otona I. na Berengara, njegove okupacije Rima i njegovog napredovanja u južnu Italiju (J. D. Brubaker, 2009, 42). Isto tako, kroničar Thietmar od Merseburga, koji daje obavijesti o njemačkim kraljevima i svetim rimskim carevima iz otonske dinastije, spominje napad Grka na poslanike Otona I. za vrijeme 967., dok Liutprand ne izvještava o tome, stoga Brubaker zaključuje da Liutprandova misija nije bila prva koju je Oton I. poslao u Konstantinopol i da nije sigurno jesu li bizantske vlasti taj napad odobrile ili je to možda bio napad građana južne Italije (J. Brubaker, 2009, 42-43).

¹⁷⁸ J. D. Brubaker, 2009, 43-44.

¹⁷⁹ J. D. Brubaker, 2009, 44.

¹⁸⁰ K. Leyser, 1995, 18.

¹⁸¹ K. Ciggaar, 1995, 52.

npr. Odilon, opat benediktinskog samostana Cluny, koji je, između ostalog, bio u dobrim odnosim s Adelheidom, Teofaninom svekrvom. Nakon Adelheidine smrti, Odilon je sastavio epitaf u kojem je glorificirao Adelheidu, dok Teofano nije ni imenovao, već ju naziva „onom Grkinjom koju je Oton II. oženio“, što već dovoljno govori o zapadnjačkoj percepciji stranaca. Ciggaar tvrdi da su takvoj percepciji svakako doprinijeli već spomenuti prijateljski odnosi, ali i velikodušne donacije samostanu od strane Adelheide.¹⁸² Nadalje, Albert od Metzsa u svom *Fragmentum de Deoderico primo episcopo Mettensi* referira se na ekspedicije Otona II. prema južnoj Italiji te opisuje grčku princezu kao neugodno pričljivu ženu i naziva je, na očito osuđujući način, *regina*. Također, prema Albertu, Teofano je, nakon muževa poraza od strane grčke vojske u južnoj Italiji, mnogo govorila o vrlinama svojih sunarodnjaka, zbog čega Ciggaar zaključuje da su određeni Albertovi opisi dokaz postojanja stereotipa među zapadnjacima prema Grcima i ženama općenito.¹⁸³ Albert nije jedini koji s dozom skepticizma opisuje Teofano. Čini se, naime, da se ni ženama nije svidjela strana carica. Jedna njemačka časna sestra je vidjela Teofano u svojoj viziji koju je zapisao redovnik Otloh iz Regensburga u svom *Liber visionum* oko 1050. godine. Ona je tvrdila da je carica bila jako mučena nakon smrti („*in maximo tormento posita sum*“) i da zaslužuje vječno prokletstvo („*merui aeternam dampnationem*“) jer je uvela luksuznu odjeću i ukrase u Francusku i Njemačku.¹⁸⁴ Ksenofobija je prisutna u riječima Petra Damjana (1007. – 1072./1073.), utjecajnog teologa tijekom XI. st. koji je optužio Teofano da je imala ljubavnu aferu s Ivanom Filagatom koji je bio grčki redovnik iz južne Italije i jedno je vrijeme djelovao kao protupapa. Ciggaar zaključuje da su s Petrove strane vjerojatno postoji neprijateljski osjećaji prema strancu, tj. Grku.¹⁸⁵ Iako su, dakle, iz ovih priča vidljivi stereotipi koji je zapad imao prema istoku, pažnju valja obratiti na pozitivna Teofanina dostignuća tijekom njena boravka u Njemačkoj kao i autore koji su prepoznali njen doprinos.

Unatoč tome što Teofano nije bila željena purpurna princeza, već je to bila Ana (kći pokojnog cara Romana II.),¹⁸⁶ Leyser tvrdi da je ona svoj nedostatak u krvi nadoknadila svojom prisutnošću te je u svoj novi dom stigla s artefaktima svake vrste koji su do tada bili nepoznati na Otonovu dvoru.¹⁸⁷ Ciggaar zaključuje da nije bitno poznavati njeno podrijetlo dokle god ju

¹⁸² K. Ciggaar, 1995, 53.

¹⁸³ K. Ciggaar, 1995, 53-54.

¹⁸⁴ K. Ciggaar, 1995, 54-55.

¹⁸⁵ K. Ciggaar, 1995, 55-56.

¹⁸⁶ V. bilj. 166.

¹⁸⁷ K. Leyser, 1995, 19.

je zapad smatrao članom više klase Bizantskog Carstva.¹⁸⁸ Brubaker navodi da bez ovog braka ništa od kasnijih otoskih radova koji uključuju bjelokost, zatim zlato, različit nakit i iluminirane rukopise ne bi bilo moguće.¹⁸⁹ Što se tiče umjetnosti tijekom Teofanina boravka u Svetom Rimskom Carstvu, valja naglasiti da je vidljivo mnogo posudaba iz bizantske umjetnosti, posebice iz bizantske ikonografije. Drugim riječima, umjetnost je jedan od najboljih pokazatelja koliko je istočna kultura utjecala na zapadnu. Takva se umjetnost postupno stapa u romanički pravac, što ponekad otežava utvrđivanje inspiracije konkretnog umjetničkog djela, odnosno nije poznato je li inspiracija umjetnosti tijekom vladavine otoske dinastije ili je inspiracija izravno iz Bizantskog Carstva.¹⁹⁰ Što se tiče Otona, on je prihvatio Teofano jer je čim prije želio vidjeti da je osiguran kontinuitet njegove dinastije. Ovim je brakom i, prije svega krunidbom u Rimu, Teofano dobila puninu prava koja su joj dala utjecaj sve dok je njen suprug Oton II. bio živ, ali i stvarnu moć kada je umro u dobi od 28 godina (983.). Kada je stigla u novi dom, jedan od prvih koraka koje je Teofano morala napraviti je učenje novih jezika kako bi se mogla sporazumijevati sa drugima, a to je značilo učenje latinskog jezika, ali i drugih svakodnevnih govora.¹⁹¹ S obzirom na to da je Konstantinopol u X. st. bio oličenje civilizacije i kulture, može se samo pretpostaviti kako se Teofano osjećala kada je morala napustiti prijestolnicu i što je osjećala u novoj okolini.¹⁹² Nakon njezina odlaska na zapad, bizantski je izvori ne spominju, što Engels tumači kao tipični bizantski svjetonazor prema kojemu princeza koja napušta svoju zemlju više nije od interesa carskog dvora, osim ako politički interesi ne zahtijevaju kontakt s njenom dalekom novom rezidencijom.¹⁹³ Navodno je nakon smrti svog svekra izgubila veliku podršku na dvoru te je postala suvladarica sa svojim mužem, uzevši titulu *imperatrix*. Kada Leyser analizira diplome izdane u Teofanino ime, smatra da se uglavnom radi

¹⁸⁸ K. Ciggaar, 1995, 52.

¹⁸⁹ Brubaker podsjeća da je otoski „apetit“ bio poznat i od ranije i to kada je Liutprand pokušao tajno kupiti ljubičastu svilu u Konstantinopolu, koja je bila zabranjena strancima (968.) ili kada je Oton zahtijevao danak u bizantskim svilenim haljinama od Venecije u ugovoru iz 967. godine (J. D. Brubaker, 2009, 45).

Sutherland opisuje da su se bizantski službenici odlučili osvetiti Liutprandu koji je s njima na grub način pričao. Biskup je zacijelo bio pod nadzorom otkad je stigao u Konstantinopol te je nedvojbeno bio svjestan da su ga upravitelji vidjeli kako kupuje svilu o čemu su izvijestili cara. S druge strane, Liutprand je tvrdio da mu je car dao dozvolu za kupnju svile, dok su službenici poricali da je car dopustio kupnju u onolikoj količini u kojoj je Liutprand kupio. Nije sigurno tko je bio u pravu, ali poništenje jednom danog dopuštenja bilo je osveta za Liutprandovo grubo ponašanje. Oduzimanje i vraćanje kupljene robe odvijalo se prema utvrđenim procedurama za strance koji su kupili zabranjenu robu. Osim svile, žito je bila druga glavna roba koja se proizvodila u Bizantskom Carstvu. Također, trgovalo se prehrambenim proizvodima kao što je maslinovo ulje, zatim drvo, vosak, lan, ali i parfemi i začini. Trgovina se odvijala putem talijanskih (i drugih) trgovaca kao posrednika, što je možda dokaz zbog čega nije pronađen znatan bizantski novac u središnjoj i zapadnoj Europi (J. N. Sutherland, 1975, 74-75).

¹⁹⁰ K. Ciggaar, 1996, 220.

¹⁹¹ K. Leyser, 1995, 19-20.

¹⁹² O. Engels, 1995, 28

¹⁹³ O. Engels, 1995, 29.

o darovnicama određenim opatijama ili nekom drugom korisniku. Također, određene je intervencije podijelila sa svojom svekrvom Adelheidom, unatoč tome što, prema legendama, njihov odnos nije bio u potpunosti skladan, ipak se njihova suradnja treba smatrati važnijom od njihove otuđenosti.¹⁹⁴ Nakon smrti svog supruga, postala je, prema bizantskoj tradiciji, regenticom svog malog sina koji će kasnije pokazati značajan bizantski utjecaj tako što je govorio grčki jezik i koristio bizantske titule u svojoj upravi.¹⁹⁵ Teofano je jedno vrijeme boravila u Rimu gdje se brinula o siromašnima na način da je darovala različite potrepštine i novac. Također, diplomatskim se putem borila kako bi osigurala nasljedstvo svog sina protiv raznih pretendenaata, ali je pokušala održati mir u Carstvu i povećati gospodarske, vjerske i kulturne odnose s drugim srednjovjekovnim državicama.¹⁹⁶ Thietmar je opisuje kao *pia mater*, ali s određenim predrasudama zbog njenog podrijetla, što možda dokazuje da suvremenici nisu smatrali njena postignuća kao nešto pozitivno. Svakako valja napomenuti da je uvela bizantske običaje na njemački dvor što je utjecalo na percepciju odijevanja, zatim prehrambenih navika i posuđa, pa čak i namještaja. Već je spomenuto da bizantska princeza u svoj novi dom dolazi s pratnjom, a u ovom slučaju to su bili razni liječnici, pisci i javni bilježnici koji su uveli bizantske odvjjetničke običaje na njemački dvor. Također, svojim je dolaskom uvela kult sv. Nikole u Sveto Rimsko Carstvo, kao i bizantsku umjetnost koja je utjecala na njemačke umjetnike koji su se često koristili bizantskim stilom, a to je posebno vidljivo u crtanju elegantnih minijatura.¹⁹⁷ Ono što Economou smatra najvećim dostignućem kada je u pitanju Teofanin boravak u Njemačkoj jest transformacija njemačkog jezika za koju je zaslužan tzv. „odbor grčkih mudraca“. Naime, kada je Teofano stigla u Njemačku, nije postojao službeni jezik, već su postojali određeni dijalekti različitih zemalja od kojih se Sveto Rimsko Carstvo sastojalo. Odbor je modificirao njemački jezik tako što su uveli gramatiku i sintaksu temeljenu na starogrčkom jeziku. Osim toga, jezik je bio prepun grecizama, a sama njegova modifikacija je vjerojatno završena za vrijeme Teofanine smrti (991.).¹⁹⁸ Ciggaar tvrdi da je Teofanin dolazak na zapad dao važan doprinos razvoju kulta tamošnje Bogorodice jer je i sama carica bila odgojena u religioznom ambijentu što znači da se Bogorodica svakodnevno štovala. Donošenjem slika Bogorodice na zapad pridonijela je njenoj popularnosti na zapadu. Slike su

¹⁹⁴ K. Leyser, 1995, 21-22.

¹⁹⁵ J. D. Brubaker, 2009, 45-46.

Oton II. i Teofano imali su četvero djece, tri kćeri (Sofija, Adelheid i Matilda) i jednog sina (Oton).

¹⁹⁶ Kada je boravila u Rimu, Henrik Bavarski, poznatiji kao „svadljivac“ proglasio se kraljem te je htio pridobiti regentstvo za sebe (J. D. Brubaker, 2009, 44-45).

¹⁹⁷ E. M. L. Economou, 2021, 12-15.

¹⁹⁸ E. M. L. Economou, 2021, 11.

svakako bile važne u srednjem vijeku jer su prenosile poruke, a Bogorodica je postala nositelj bizantske kulture na zapadu.¹⁹⁹ Nakon Teofanina dolaska na zapad, po Ciggaaru, otonska je dinastija željela imitirati stil bizantskih careva.²⁰⁰

Možda je Teofanino strano podrijetlo predstavljalo prepreku kako bi se u potpunosti integrirala u zapadnjački život. Njeni kontakti s Grcima su možda izazivali nelagodne osjećaje kod zapadnih izvora, ali svakako valja napomenuti da je bila angažirana u zapadnom političkom životu i jednako zainteresirana za grčko društvo južne Italije. Neki od njenih suvremenika su smatrali da je njen luksuzni način života loš primjer za druge žene, ali valjalo bi isticati njena pozitivna dostignuća na zapadu.

4.1.2. Bračno savezništvo s mletačkim duždem

Venecija i Konstantinopol imali su bliske veze još od VI. st., kada je Venecija postala dijelom Bizantskog Carstva tijekom pohoda cara Justinijana I. (527. – 565.) na Ostrogote. Jedan od najznačajnijih faktora koji je utjecao na bliskost na ovoj relaciji bila je trgovina. Konstantinopol i bizantske luke istočnog Sredozemlja bile su riznice mletačke trgovine. Mlečani su vrlo brzo postali posrednici između istoka i zapada, odnosno bizantski trgovci dovozili bi luksuznu robu s istoka na tržnice Torcella, a zatim bi je mletački trgovci distribuirali u druge srednjovjekovne gradove. Zauzvrat, Bizantinci su primali plaćanje u obliku drva koje je bilo potrebno za brodogradnju, zatim u obliku robova, metala, soli, ribe i slično. Konkretnije, nakon smrti cara Ivana I. Cimiska, bizantskim je carem postao Bazilije II. (976. – 1025.), kasnije poznatiji kao „Bugaroubojica“.²⁰¹ Kada je riječ o Bazilijevoj vanjskoj politici, valja istaknuti da je, kako Brubaker navodi, car dao sve od sebe kako bi se suprotstavio napredovanju njemačkih careva u Veneciju i to na način da je darivao Ivana, sina i nasljednika mletačkog dužda Petra II. Orseola (991. – 1008.) raznim darovima i titulama.²⁰² Za spomenuti mu je cilj

¹⁹⁹ K. Ciggaar, 1995, 61.

²⁰⁰ K. Ciggaar, 1996, 2.

²⁰¹ Više v. G. Ostrogorski, 2006, 179-180.

²⁰² J. D. Brubaker, 2009, 48.

Godine 992. Petar II. Orseolo sklopio je značajne ugovore s vladarima obaju carstava. Ugovor koji je potpisao s Otonom III. bio je potvrda ugovora kojeg je Venecija sklopila s Otonovim djedom (967.) i ocem (987.). Tijekom vladavine Otona III., Mlečani su dobili značajne privilegije u pogledu trgovačkih prava i pogodnosti na kopnu. Međutim, od većeg je značaja bio ugovor kojeg je Petar sklopio s bizantskim carem jer su Mlečani tada dobili privilegije koje su se ticale prekomorske trgovine. Unutar dokumenta sačuvana je zlatna bula koju su izdali Bazilije II. i Konstantin VIII. iz ožujka 992. godine. Takvim su dokumentima bizantski carevi dodjeljivali privilegije stranim silama u zamjenu za usluge koji bi bile učinjene za Bizantsko Carstvo. Pri tome valja istaknuti da zlatna bula nije bila ugovor između dvije strane istog statusa, već je to bila privilegija kojom Božji namjesnik, u ovom slučaju bizantski car, daje određenu privilegiju osobi nižeg ranga, tj. smrtniku koji traži naklonost tog istog namjesnika. Konkretnije, bulom iz 992. utvrđene su carine i pravila za budućnost. Svaki mletački brod koji dolazi iz Venecije treba platiti najviše dva solida po ulasku u Abid (luka na Helespontu) i 15 solida po odlasku. Takve pristojbe je od tada prikupljao samo logotet droma, a ne njegovi podređeni. Postavlja se pitanje zbog čega su carevi pristali na ovakve ustupke Mlečanima. Naime, Nicol navodi da su carevi pristali na ovakve privilegije jer su

kao sredstvo poslužila Marija, sestra budućeg cara Romana III. Argira. Zauzvrat je dužd Petar II. Orseolo trebao pomoći cara u borbama protiv Slavena (Hrvata) u Dalmaciji (oko 1000. godine) i protiv Arapa koji su, oko 1004., napadali Bari, luku pod bizantskom upravom.²⁰³ Nicol smatra da je oslobođenje Barija bio dokaz koliko je Mlečanima stalo do dobrih odnosa s Bizantom te da je i sam car htio održati takav odnos, zbog čega je pozvao Petra Orseola da pošalje svog sina Ivana u Konstantinopol.²⁰⁴ U očima bizantskog cara, ovaj je brak trebao djelovati kao protuteža odnosu mletačkih duždeva s njemačkim carevima, što je donekle slično s bračnim savezništvom Gisele i Lava IV. koji je trebao biti protuteža odnosu papinstva i Franaka. Stoga, Venecija postaje još jedan dio zapada koji je zaprimao bizantske nevjeste.

Mletački izvori, konkretnije kroničar Ivan Đakon (991. – 109.) i mletački dužd Andrija Dandolo (1343. – 1354.) tvrde da je Marija bila careva rođakinja ili sestra, odnosno da je bila carskog podrijetla.²⁰⁵ Marijino i Ivanovo vjenčanje obavljeno je u carskoj kapelici u Konstantinopolu, nakon čega su uslijedila tri dana raznih svečanosti u jednoj od palača. Što se tiče miraza, Marija je donijela vlastitu kuću u Konstantinopolu gdje je par ostao nakon vjenčanja. Nakon što se Bazilije vratio iz rata protiv Bugara, postavio je Ivana za patricija, dok je Mariji, na njenu molbu, dao relikvije svete Barbare koje je odnijela sa sobom u Veneciju. Nicol navodi da Marija nije željela napustiti civiliziranu udobnost Konstantinopola, a ni svoje roditelje koji su je s tugom promatrali kako odlazi „u progonstvo, u tuđinu“.²⁰⁶ Nekoliko mjeseci po dolasku u Veneciju, Marija je rodila sina kojemu je dala ime Bazilije jer je bio začet u Konstantinopolu. Međutim, kako legenda prenosi, godine 1006. na nebu je viđen komet što se smatralo predznakom katastrofe. Uslijedila je glad, a potom i kuga, među čijim su žrtvama bili Marija, Ivan, ali i mali Bazilije. Navodno se dužd Petar nakon toga povukao, imenovao svog drugog sina Otona za nasljednika i umro oko 1008. godine. Nije ostalo ništa što bi podsjećalo na Petrove nade oko najstarijeg sina i unuka začetog u Konstantinopolu, a rođenog u Veneciji, osim relikvija svete Barbare koje je poklonio opatiji sv. Ivana na otoku Torcellu.²⁰⁷

Petar Damjan donosi svoju percepciju Marije u kojoj je vidljiv negativan stav prema svemu što dolazi s istoka. On bilježi da je grčka princeza umrla groznom smrću zbog toga što

Mlečani za njih bili sukršćani, odani Carstvu i da nikada nisu zaboravili svoju zakletvu da će pomoći caru kada god ih on bude trebao u Italiji (Lombardiji), unatoč tome što se Mlečane opisuje kao „autsajdere“. Drugim riječima, carevi su se nadali da će Mlečani nastaviti djelovati kao odane sluge u talijanskim vodama (D. M. Nicol, 1988, 40-41).

²⁰³ O pohodu mletačkog dužda na Dalmaciju v. G. Ortalli, 2004, Petar II. Orseolo – Dux Veneticorum et Dalmaticorum, *Radovi Zadova za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 46, 65-76 (<https://hrcak.srce.hr/12071>).

²⁰⁴ D. M. Nicol, 1988, 45-46.

²⁰⁵ D. M. Nicol, 1988, 46.

²⁰⁶ D. M. Nicol, 1988, 46.

²⁰⁷ D. M. Nicol, 1988, 46-47.

je previše voljela uživati te kao primjer navodi da je imala svoje slugе koji su sakupljali kišnicu kako bi se okupala jer nije vjerovala u vodoopskrbu Venecije. Također, prema njemu, Marija je bila previše izbirljiva da bi jela prstima, stoga je hranu unosila zlatnom vilicom. Nadalje, nije podnosila miris Venecije, zbog čega je sobe ispunila parfemima i tamjanom. Petar Damjan objašnjava da ju je zbog takvih postupaka Bog pogodio opakom bolešću:

„O ženi dužda mletačkog, koja je ranije bila previše nježna, na kraju joj je cijelo tijelo propalo. Za ono što treba ojačati, prikladno je dati primjer živog tijela. Pripovijedam ono što sam naučio od poštenog i časnog čovjeka. Dužd Mletaka imao je ženu koja je bila građanka grada Konstantinopola, a živjela je tako pažljivo, tako delikatno i ne samo da je bila praznovjerna, nego je vješta, da tako kažem, udovoljavala sebi užitkom, tako da je odbila oprati se zajedničkom vodom, ali su se njene slugе trudile sakupiti nebesku rosu (kišnicu) sa svakog mjesta, kako bi joj se priskrbila kupka. Također, nije dodirivala hranu vlastitim rukama, već su je rezali njeni eunusi na male komadiće, koju je ona unijela na usta nekim zlatnim vilicama s dva ili tri zupca. Nadalje, njena je soba mirisla na toliko vrsta tamjana i začina, da bi bilo sramota toliko pričati, a slušatelj možda ne bi vjerovao. Ali svemogući Bog, kojega je toliko koštao ponos ove žene, jasno je poučio osvetničkim prijekorom.“²⁰⁸

To su samo neki od detalja koji dokazuju kolika je bila razlika životnog standarda u Bizantu i na zapadu u XI. st., stoga Nicol tvrdi da su Marijini roditelji s pravom susojećali sa svojom kćeri kada je odlazila u stranu zemlju. Konkretnije, djevojka je zacijelo smatrala da je Venecija „barbarska“ nasuprot profinjenosti aristokratskog života u Konstantinopolu. Ono što Petar Damjan i slični izvori smatraju kao znakove izopačenosti, u Konstantinopolu su se cijenili kao obilježja kulturnog, urbanog i civiliziranog života.²⁰⁹ Ako se smatralo da su vilice, nakit, parfemi dovoljni da potaknu Božju srdžbu, onda je zapadno društvo još moralo mnogo toga napraviti kako bi se uskladilo s kulturnim navikama Bizanta.

4.2. Zaruke između Konstantina i Olimpije

Prije nego što se prikažu zaruke između Konstantina i Olimpije (Tablica 4.: 4) valja ukratko objasniti političke prilike, odnosno određene promjene u odnosu između istoka i zapada od posljednjeg spomenutog braka između Marije i Ivana Orseola. Što se tiče zapada, njemački su carevi sve više utjecali na izbor biskupa, što je dovelo do zaoštavanja odnosa s papinstvom. S druge strane, papa je tražio pomoć u borbi protiv Normana, ali se ovaj put nije mogao osloniti na cara jer, kako Pirenne ističe, odnos papinstva i cara nije onakav kakav je bio za vrijeme

²⁰⁸ J. D. Brubaker, 2009, 50.

²⁰⁹ D. M. Nicol, 1988, 47.

Karolinga upravo zbog careva miješanja u crkvene poslove.²¹⁰ Stoga, jedini tko mu je mogao pomoći u borbi protiv Normana bio je bizantski car koji je, na papinu žalost, bio pod pritiskom napada Turka Seldžuka, ali i drugih stepskih naroda kao što su Pečenezi, Uzi i Kumani.²¹¹ Kada je u Rimu bio papa Leon IX. (1049. – 1054.), patrijarh u Konstantinopolu bio je Mihajlo Celularije i upravo se u vjerskoj pozadini krije razlog zbog čega suradnja istoka i zapada u borbi protiv Normana nije bila moguća. Njihova želja za primatom u kršćanstvu otvorila je stara liturgijska pitanja koja su se ticala proizlaženja Duha Svetoga, zatim celibata, subotnjeg posta, upotrebe kvasnog kruha i slično.²¹² Liturgijska pitanja i njihovi odgovori, te politička pozadina bili su povod velikom crkvenom raskolu 1054. godine, odnosno tada se Crkva dijeli na Istočnu i Zapadnu, iako pravi raskol započinje tek 1204. godine. Nadalje, Lateranski koncil (1059.) definira određena pravila za rimokatoličku Crkvu, tj. zabranjuje se brak za svećenike i kupovanje crkvenih položaja te određuje da zbor kardinala bira papu, što je bila protuteža onome što su prethodnih godina radili njemački carevi. Papa Grgur VII. (1073. – 1085.) poznat je u tzv. borbi za investituru, a na svoju je stranu pridobio i Normane.²¹³ Stoga, Normani su svakako jedan od bitnijih faktora koji utječu na politiku rimske Crkve, njemačkih careva i Bizanta, odnosno tri glavne sile s posebnim interesima na Apeninskom poluotoku.

Situacija Bizantskog Carstva toliko je bila teška da su vladari očajnički tražili saveznike i vojnu pomoć. Unatoč normanskim opsjedanjima bizantskih uporišta, konkretnije Barija, Bizantinci su Normanima predlagali bračna savezništva kako bi spriječili normansku ekspanziju. Drugim riječima, vlast u Konstantinopolu možda je, u slučaju da ne može poraziti neprijatelja, smatrala da je bolje učiniti ga svojim prijateljem (saveznikom) i koristiti ga prema vlastitim interesima. Prvotni prijedlog za normansko-bizantski brak dao je car Roman IV. Diogen (1068. – 1071.) u vrijeme kada su Normani opsjedali Bari koji se predao u travnju 1071. godine. Naime, Roman je predložio da se jedan od njegovih sinova oženi Guiscardovom kćeri, ali je ovaj prijedlog spriječio poraz bitke kod Manzikerta.²¹⁴ Godinu ili dvije kasnije, Mihael VII. Duka (1071. – 1078.) obnavlja bračni prijedlog. O komunikaciji između Mihaela i

²¹⁰ H. Pirenne, 2005, 74.

²¹¹ G. Ostrogorski, 2006, 194-195.

²¹² Ibid.

²¹³ H. Pirenne, 2005, 79.

²¹⁴ Turci Seldžuci osvojili su ono što je preostalo od arapskog carstva u Aziji, a najvažnije je bilo osvajanje Bagdaga, nakon čega su postali prvi susjedi Bizanta i Fatimidskog kalifata u Egiptu. Nakon što je uspješno poveo dva vojna pohoda protiv Turka Seldžuka (1068. i 1069.), Roman IV. pao je u njihovo zarobljeništvo kod armenskog grada Manzikerta (1071.). Međutim, kako bi vratio svoju slobodu, Roman je sa Seldžucima sklopio sporazum i obećao plaćanje godišnjeg danka, otkupnine za sebe i oslobađanje turskih zarobljenika. Kada se htio vratiti u Konstantinopol, protivnička stranka ga je svrgnula i formirala vladavinu carice Eudokije i njena najstarijeg sina Mihaela Duke. No, ni ta zajednička vladavina nije trajala dugo jer je Eudokija prisiljena otići u samostan, dok je Mihael Duka samostalno zavladao (G. Ostrogorski, 2006, 200-201).

Guiscarda svjedoče dva pisma koje je tijekom XIX. st. objavio grčki povjesničar Konstantin Sathas, a koja je, prema nalogu bizantskog cara, napisao Mihajlo Psel.²¹⁵ Osim pisama, dokaz o komunikaciji je i zlatna bula iz 1074. godine. Prvo je pismo sastavljeno krajem 1071. ili početkom 1072. godine. McQueen i Kolia-Dermizaki prenose da je u prvom pismu istaknuta zajednička vjera zbog koje se bizantski car odlučio za savez.²¹⁶ Kolia-Dermizaki tumači da se car referira na veliki crkveni raskol 1054. i da bračnim savezom možda predlaže vjersku uniju. Uvjeti saveza trebali su biti potvrđeni brakom između Mihaelovog sina Konstantina i jedne od Guiscardove kćeri.²¹⁷ Međutim, Kolia-Dermizaki upozorava na istovjetnost imena Konstantina, odnosno prenosi da bizantski izvori poput Ivana Ksifilina i Ane Komnen opisuju zaruke kćeri Roberta Gusicarda po imenu Helene i sina Mihaela Duke, koji se, baš kao i carev brat, naziva Konstantin.²¹⁸ Autorica navodi da normanski kroničar uvode još veću zbrku, odnosno, zapadnim je autorima teško protumačiti titulu sucara, zbog čega neki od izvora daju informacije o zarukama normanske princeze s bizantskim carem.²¹⁹ Guiscard je ovaj prijedlog ignorirao, a bizantski strahovi oko normanskih osvajanja i potreba za saveznikom nisu nestali zbog čega je Mihael krajem 1072. ili početkom 1073. odlučio poslati još jedno pismo.²²⁰ McQueen zapaža da je bizantski car promijenio ton u drugom pismu. Drugim riječima, u prvom se pismu mogla osjetiti superiornost Bizanta naspram Normana, dok u drugom pismu bizantski car tvrdi da se obratio Guiscardu za savezništvo zbog njegove plemenitosti, pobožnosti, pravednosti, želje za mirom i slično.²²¹ Konačno, kada je rođen Mihaelov nasljednik, bizantsko-normanski savez mogao se podići na višu razinu te je Mihael predložio svog sina Konstantina za supruga Gusicardove kćeri. Stoga, nakon trećeg poslanstva iz Konstantinopola, Guiscard je pristao na bračno savezništvo.²²² Kolia-Dermizaki tvrdi da je Guiscard odugovlačio kako bi od Mihaela iznudio što je više mogao, a kada je saznao da je tijekom pregovora rođen nasljednik Carstva, uspio je svoju kći zaručiti za tog prijestolonasljednika, ali s namjerom da osigura sebi i svojim potomcima još veću korist.²²³ S druge strane, McQueen Guiscardovo prihvaćanje

²¹⁵ Više o pismima v. A. Kolia-Dermizaki, 1997, Michael VII Doukas, Robert Guiscard and the Byzantine-Norman marriage negotiations, *Byzantinoslavica* 58 (2), 251-268.

²¹⁶ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 257; W. B. McQueen, 1986, 429-430.

²¹⁷ W. B. McQueen, 1986, 430.

²¹⁸ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 250-251.

Ana Komnen kritizira Mihaelov bračni prijedlog između Helene i „porfirogeneta“ Konstantina Duke jer smatra da je tako dao Gusicardu povod za napad na Carstvo i uplitanje u njegovu unutarnju situaciju (J. V. M. P. Dias, 2020, 112).

²¹⁹ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 250-251.

²²⁰ W. B. McQueen, 1986, 430.

²²¹ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 257-258; W. B. McQueen, 1986, 430.

²²² W. B. McQueen, 1997, 431.

²²³ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 257-258.

bračnog savezništva tumači kroz njegov odnos s papom Grgurom VII. i Richardom od Capue koji je također bio normanski vojvoda.²²⁴ Naime, bizantski se car za pomoć u borbama protiv Turaka Seldužka obratio i papi Grguru VII. koji je pozvao svoje vazale na borbu. McQueen tvrdi da je tom prilikom papa napravio „podjelu“ normanskih vladara i na svoju stranu pridobio Richarda od Capue, dok je Gusicard ostao „sam“, što ga je natjeralo da prihvati savezništvo i to zbog potpore koje mu je bizantski car obećao, a ne zbog prestiža.²²⁵ Zlatnu bulu iz 1074. godine potpisao je car Mihael, zajedno sa svojim sucarevima, ujedno i braćom Andronikom i Konstantinom. Također, jedan od potpisnika tog dokumenta bio je i patrijarh Ivan Ksifilin. Prema tom dokumentu, Mihaelov sin Konstantin, koji je tada imao samo tri mjeseca, trebao se oženiti s jednom od Gusicardovih kćeri, koja je trebala dobiti titulu auguste.²²⁶ S druge strane, Guiscard i jedan od njegovih sinova trebali su dobiti počasne titule zajedno sa 200 funti zlata. Zauzvrat, normanski vojvoda trebao je zaustaviti borbe protiv bizantskih dominija i pružati pomoć Bizantu u borbi protiv njegovih neprijatelja. Kolia-Dermizaki navodi da je ovakva obveza bila nasljedna.²²⁷ Normanska princeza po imenu Olimpija stigla je u Konstantinopol 1076. godine kako bi bila pripremljena za buduću ulogu auguste, a tom je prilikom preimenovana u Helena. Međutim, brak nikada nije bio realiziran zbog toga što je Mihael svrgnut vojnim udarom (ožujak 1078.). Novi bizantski car Nikefor III. (1078. – 1081.) nije imao namjeru dopustiti da se brak održi, stoga je Helenu dao zatvoriti, što Guiscardu poslužilo kao izgovor za njegovu intervenciju.²²⁸ Osim toga, početkom 1080. u južnoj Italiji pojavio se čovjek koji je tvrdio da je bivši car Mihael. Loud prenosi da je tražio Gusicardovu pomoć u vraćanju na prijestolje, a istovremeno bi normanski vojvoda spasio svoju kćer iz zarobljeništva. Nema sumnje da je spomenuti čovjek bio varalica jer je pravi Mihael protjeran u samostan. Ipak, godine 1081. Gusicard koristi zatočeništvo svoje kćeri kao izgovor i napada Bizantsko Carstvo.²²⁹ O samoj Heleninoj sudbini nakon što je protjerana iz carske palače ne zna se gotovo ništa, a bizantski car je, umjesto saveznika, dobio još jednog neprijatelja.

²²⁴ W. B. McQueen, 1986, 431.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 252.

²²⁷ A. Kolia-Dermizaki, 1997, 252-253.

²²⁸ A. G. Loud, 2000, 212.

²²⁹ Više v. G. Theotokis, 2010, *The campaigns of the Norman dukes of southern Italy against Byzantium, in years between 1071 and 1108 AD*, Glasgow, 2010.

4.3. Bračna savezništva za vrijeme dinastije Komnen (1081. – 1185.)

4.3.1. Povijesne okolnosti

Vojnim udarom 1081. godine Aleksije Komnen svrgava Nikefora III. i postaje novim bizantskim carem i uvodi Bizantsko Carstvo u njegovu novu eru. Aleksijevu reputaciju pratile su dobre obiteljske veze, ali i njegove vještine u ratovanju zbog čega je vrlo brzo došao na položaj generala.²³⁰ Njegovom vladavinom započinje proces, odnosno doba komnenske restauracije koja traje sve do smrti Andronika I. Komnena (1185.). Osim Aleksija I., iz ove se dinastije ističu još dva moćna i sposobna vladara: Ivan II. (1118. – 1143.) i Manuel I. (1143. – 1180.).²³¹ Upravo se u nastavku prikazuju određena bračna savezništva koja su sklopljena u vrijeme vladavina spomenutih careva. Kao što će se moći vidjeti, dinastija Komnen pokušala je uspostaviti carsku dominaciju kroz miješane brakove sa bizantskim i stranim obiteljima. Ženidbenom je politikom dinastija Komnen održavala, kako Hilsdale tvrdi, obiteljsku koheziju i provodila imperijalne planove.²³² U desetljećima prije Aleksija I., Bizantsko je Carstvo pod pritiskom različitih sila izvana, a u rasulu je i njegova unutrašnja politika. Naime, Carstvo se oslanjalo na plaćeničku vojsku te je bilo financijski iscrpljeno građanskim ratovima i sukobima između građanske birokracije u Konstantinopolu i vojne aristokracije u provincijama.²³³ Što se tiče odnosa istoka i zapada, dinastija Komnen posebno je zaslužna za dobre veze s talijanskim republikama kao što su Venecija i Genova, ali i s drugim zapadnoeuropskim dinastijskim kućama. Prije svega, Aleksije I. jedan je od ključnih pokretača ponovne komunikacije istoka i zapada zbog pozivanja na križarski rat, odnosno na oslobođenje kršćanskih zemalja koje su zauzeli Turci Seldžuci.²³⁴ U tijeku rata protiv Normana, Aleksije sklapa ugovor o savezu s njemačkim carem Henrikom IV. (1053. – 1106.), a kao potvrda saveza Aleksijev istoimeni nećak trebao se vjenčati s jednom od Henrikovih kćeri (Tablica 4.: 5). O samoj komunikaciji između dvojice vladara svjedoči Aleksijeva kći Ana Komnen u svom djelu *Aleksijada* gdje spominje podatak da je Aleksije poslao pismo njemačkom caru s bračnim prijedlogom.²³⁵ Međutim, nisu poznate godine bračnog prijedloga koji na kraju nije ni bio realiziran. Pri tom je

²³⁰ G. Finlay, 1854, 63.

²³¹ Dva desetljeća prije Aleksije, Izak I. Komnen (1057. – 1059.) postao je car nakon građanskog rata, ali je vladao nešto više od dvije godine. Izak se neuspješno borio protiv određenih interesa koji su spriječavali napredak samog Carstva, a 1159., nakon slijeda događaja, Izak je abdicirao, dok je njegov brat Ivan možda odbio prijestolja, pa je dinastija Duka postala dominantna. Što se tiče kraja dinastije, Aleksije II. (1180. – 1183.) ostao je maloljetan nakon smrti svog oca Manuela, a regentstvo je preuzeo Andronik Komnen (1183. – 1185.) za kojeg se na kraju uspostavilo da je bio tiranin koji se protivio zapadnjacima u Bizantu (M. Jeffreys, 2019, 97-99).

²³² C. J. Hilsdale, 2005, 459.

²³³ D. Kasunić, 2021, 6.

²³⁴ Više v. P. Charanis, 1949, Byzantium, The West and the origin of the First Crusade, *Byzantion* (19), 1949, 17-36.

²³⁵ J. V. M. P. Dias, 120.

važno napomenuti da je Anino djelo jedno od primarnih izvora općenito o Aleksijevoj vladavini, ali i križarskom pohodu.

Ivan II. i Piroška-Irena

Osim njemačkog cara, bizantski je dvor pronašao još jednog saveznika u borbi protiv Normana, a to su bili Mađari. Bizantsko-ugarski savez bio je potvrđen brakom između Ivana, Aleksijeva sina i Piroške. Povjesničari navode da su mnogi bizantski izvori isticali Piroškino carsko podrijetlo, što je utjecalo na interese cara Aleksije, ali i na političke težnje njegove dinastije.²³⁶ Bizantsko-ugarski savez ojačao je položaj Ugarske u odnosu na Sveto Rimsko Carstvo. Ugarski kralj Koloman (1095. – 1116.) naslijedio je Piroškina oca Ladislava, a oženio se kćerkom Ruđera od Sicilije, čime je postao Bohemundov neprijatelj.²³⁷ Bizant je u tome vidio priliku i krenuo u pregovore o bračnom savezništvu. Bizantski kroničar Teodor Skutariot jedini je izvor koji spominje te pregovore, ali i navodi temeljni uzrok braka: „zapadni narodi, ali ne manje od onih s istoka, se komešaju“.²³⁸ „Istočni narodi“ su vjerojatno Turci Seldžuci, dok „zapadni“ označavaju uznemirenost Bohemunda koji je vjerojatno pokrenuo bizantsko-ugarsko saveništvo.²³⁹ Ovaj brak označava neku vrstu kompenzacije za okupacije Dalmacije i Hrvatske od strane kralja Kolomana, dok ga Malamut promatra na način da su Mađari na taj način čuvali bizantske interese na Jadranu.²⁴⁰

Iako nije poznata konkretna godina Ivanovog i Piroškino vjenčanja, znanstvenici ga smještaju između 1104. i 1105. godine.²⁴¹ Kao što je spomenuto, Piroškino podrijetlo bilo je adut u Aleksijevoj politici. Kao unuka Rudolfa od Rheinfeldena, vojvode od Švapske i nakratko kralja Njemačke, i Adelaide Savojske, Piroška je pripadala lozi njemačkih careva. Jeffreys tvrdi

²³⁶ A. Barany, 2019, 63-64; M. Jeffreys, 2019, 104-105; R. Franchi, 2019, 130-131.

Ana Komnen ne spominje vjenčanje u svom djelu, ali Barany zaključuje datum prema kronologiji događaja koje opisuje. Naime, Aleksije je boravio u Solunu u rujnu 1105., a općenito u Tesaliji se zadržao godinu i dva mjeseca. Nakon toga je dobio obavijest da Bohemund još uvijek boravi u Lombardiji i, budući da se bližila zima, Aleksije je otpustio svoje vojnike kako bi se natrag vratio u Solun. Prilikom njegova povratka u Solun, rodili su se blizanci (dječak i djevojčica) Ivana i Piroške. Car je u to vrijeme prisustvovao komemoraciji mučenika Dimitrija u Solunu. Barany smatra da je ovo bio blagdan sv. Dimitrija koji se slavi 26. listopada, stoga se vjenčanje moralo dogoditi devet mjeseci prije, odnosno sredinom ili drugom polovicom siječnja 1106. godine. Naravno, ovo nije službeni datum, vjenčanje se moglo dogoditi i tijekom 1105. kako obično prenosi mađarska historiografija (A. Barany, 2019, 65-66).

²³⁷ Više v. D. M. Hayes, 2020, *Roger II of Sicily: Family, Faith and Empire in the Medieval Mediterranean World*, Turnhout: Brepols Publishers, 2020.

Nakon što su 1099. križari zauzeli Jeruzalem, Bohemund je, povratkom u Italiju, počeo planirati invaziju na Bizantsko Carstvo. Nakon opsade Drača, Aleksije je bio bolje pripremljen te je uz pomoć svoje vojske porazio Bohemund koji je bio prisiljen potpisati Devolski ugovor iz 1008. godine. Jedni od svjedoka pri potpisivanju tog ugovora bili su Mađari, novi bizantski saveznici (J. J. Norwich, 1995, 42). Devolski ugovor predstavlja zakletvu vjernosti u kojoj Bohemund obećaje da će biti vazal Aleksiju, zatim da će vratiti Antiohiju i da više neće napadati Carstvo (W. Treadgold, 1997, 626).

²³⁸ A. Barany, 2019, 65-66.

²³⁹ A. Barany, 2019, 66.

²⁴⁰ E. Malamut, 2020, 397.

Više v. M. Ančić, 1998, Desetljeće od godine 1091. do 1102. u zrcalu vrela, *Povijesni prilozi* 17 (17), 233-259, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/107117>.

²⁴¹ A. Barany, 2019, 65-66.

da Piroška nije imala potrebu ostavljati svoje osobne znakove u nekim povijesnim zapisima, već je više bila suzdržana i privukla je pozornost svojim stranim podrijetlom.²⁴² Barany prenosi riječi bizantskog pjesnika Teodora Prodroma koji hvali Pirošku kao „damu svih zapadnih naroda“ koja „potječe od kralja Rajne“, a nje se „boje Alemani“.²⁴³ U nastavku rada moći će se vidjeti da su iste sintagme ponovljene deset godina nakon Piroškine smrti kada će biti riječ o Berti od Sulzbacha, odnosno supruzi Piroškina sina Manuela. Također, Prodromov epitaf na Pirošku opisuje ju kao caricu „koja je potjecala od blaženih predaka, vladara cijeloga zapadnog svijeta“ i koju je „odgodio Julije Cezar“.²⁴⁴ Jeffreys tvrdi da njeno podrijetlo označava inovaciju u brakovima dinastije Komnen jer je većina prijašnjih partnera/rica bila iz drugih bizantskih aristokratskih kuća. Brak Piroške i Ivana bio je prvi brak tijekom vladavine Komnena koji je promicao međunarodnu potporu Bizanta, a slične su brakove i kasnije sklapali brojni ugledni Komneni, među kojima su bili Piroškini sinovi i unuci.²⁴⁵ Piroškin otac bio je Ladislav I. (1077. – 1095.), Arpadović, religiozan kralj koji će kasnije biti kanoniziran. Njegova je vladavina bila posvećena ponovnom uspostavljanju reda i širenju Ugarske. Pirošku je od ranog djetinjstva pratila nesretna sudbina, odnosno do svoje je pete godine ostala bez oba roditelja, a nakon toga njenim je skrbnikom postao Koloman, nećak i nasljednik njena oca. Ujedno joj je i on ugovorio brak kada je imala 16 godina.²⁴⁶

Za razliku od vladavine Aleksija I., izvori za vladavinu Ivana II. nisu toliko brojni. Ovaj je bizantski car s vremenom dobio atribut „dobri“, a prikazan je kao odlučan vojnik i odan suprug. Što se tiče Piroške, izvori je nazivaju Irenom, a bila je hvaljena zbog svoje pobožnosti i velikodušnosti te je stekla široku naklonost među ljudima novog doma, da bi naposljetku bila i kanonizirana.²⁴⁷ U Konstantinopol je stigla kao tinejdžerica i prilično starija od prosječnih bizantskih nevjesti toga vremena.²⁴⁸ Njeno je znanje grčkog jezika bilo dobro razvijeno jer je jezik naučila kao strani prilikom svom odrastanja u grčkom samostanu Veszprémvögly. Tamo su govornici grčkog jezika slavili pravoslavnu liturgiju na grčkom, a to je Piroški dalo neke temelje za njenu novu kulturu.²⁴⁹ Ostaje nepoznato koliko je Piroška zapravo obavljala svoje dužnosti koristeći grčki jezik i koliko su ortodoksni Bizantinci iz njenih reakcija mogli vidjeti

²⁴² M. Jeffreys, 2019, 104-105.

²⁴³ A. Barany, 2019, 86-87.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ M. Jeffreys, 2019, 104-105.

²⁴⁶ M. Jeffreys, 2019, 105-107.

²⁴⁷ M. Jeffreys, 2019, 100-101.

²⁴⁸ M. Jeffreys, 2019, 116-117.

²⁴⁹ E. Kiss, 2019, 263-265.

je li bila odgojena istim obredima kao i oni sami.²⁵⁰ Ubrzo nakon vjenčanja, Piroška je zatrudnijela i u takvom su stanju ona i Ivan pratili pripreme Aleksija I. dok se spremao na napad protiv Bohemunda. S druge strane, što se tiče atmosfere u carskoj palači, njena joj svekrva nije bila previše naklonjena jer je podržavala svoju kći Anu, spomenutu autoricu *Aleksijade*, u preuzimanju prijestolja. Ipak, kako Jeffreys uviđa, ovaj je carski par bio bliži po godinama nego bilo koji drugi bizantski aristokratski par, zbog čega zaključuje da su se toliko razumjeli, voljeli i poštovali da su zbog ljubavi bili spremni podnijeti i određene nelagodnosti. Pri tome autor spominje rođenje blizanaca u Balabisti, tj. u selu u tadašnjoj Makedoniji (danas Sidirokastro u Grčkoj), a ne u porfiriju, što je bila carska rađaonica u Konstantinopolu.²⁵¹ Tijekom braka, Piroška je rodila osmero djece i tako ispunila očekivanu dužnost svog položaja. Ne postoji puno sačuvanih izvora o njoj, ne samo zato što je obavljala svoju dužnost majke, već je bila strankinja koja se oslanjala na svoga muža i njegovo kućanstvo kako bi se povezala sa okolinom. Međutim, stupanje Ivana na carsko prijestolje donijelo je sa sobom velike odgovornosti, ali i moć i sredstva za osobne projekte. Ovaj je carski par tijekom 1118. započeo gradnju kompleksa Krista Pantokratora. Kompleks se sastoji od samostana, nekoliko crkava, knjižnice i bolnice. U uvodu tipika samostana, Ivan spominje suputnika i pomoćnika u životu koji je sudjelovao u planiranju, izgradnji i dovršetku samostana, ali koji je od njega „otrgnut“ prije završetka zadatka.²⁵² Pri tome, naravno, misli na svoju suprugu koja je, prema Franchi, bila u nepovoljnom položaju u usporedbi s drugim aristokratskim ženama jer je bila strankinja. Piroška je bila prva carica Bizanta rođena na zapadu i zajedno sa svojim mužem činila je idealan par. To je vidljivo u riječima Prodroma koji je hvali zbog „plodnosti, kao majku osmero djece, po četvero svakog spola... ona utjelovljuje idealnu bizantsku carsku suprugu, zaljubljen u svog muža“.²⁵³

Prijelaz s bizantskih aristokratskih obitelji na međunarodne dinastije signalizirao je promjenu u bračnoj politici dinastije Komnen. U XII. st. je tradicionalna ideologija zahtijevala da carske žene izgledaju skromno, kreposno, pobožno i odano svojim obiteljima i dobrotvornim aktivnostima. Prema tome, Piroška utjelovljuje idealnu suprugu – osim što je vjerojatno bila lijepa, rođenjem osmero djece ispunila je svoju dužnost, a osnivanjem kompleksa Krista Pantokratora ispunila je svoje viđenje pobožne žene koja u javnosti pruža pomoć onima kojima je zaista potrebna. Dakle, važno je istaknuti da se događa određena tranzicija u bizantskoj

²⁵⁰ M. Jeffreys, 2019, 105-107.

²⁵¹ M. Jeffreys, 2019, 103-104.

²⁵² R. Franchi, 2019, 134-135.

²⁵³ R. Franchi, 2019, 132-133.

dvorskoj kulturi. Carske žene zadržavaju društvenu ulogu na sebi svojstven način, svoju energiju preusmjeravaju u filantropiju i obitelj, zatim djeluju kroz razne zaklade i osnivaju vjerske, dobrotvorne i arhitektonske komplekse. Pri tome se ne smije zaboraviti da su bizantski izvori Aleksijevu ženidbenu bračnu politiku opravdali princezinim carskim podrijetlom. Osim toga, iako je Ivan II. često svoj brak koristio kao izgovor za miješanje u ugarske napetosti oko prijestolja i pružanja podrške određenim pretendentima, ugarsko-bizantski odnosi upravo su se zbog toga zaoštrili. Kolomanov nasljednik, Stjepan II. (1114. – 1131.), poveo je rat protiv Bizanta. Mađari su razorili Beograd i Braničevo, ali su pred jačom bizantskom vojskom bili prisiljeni na sklapanje mira.²⁵⁴

4.3.2. *Ženidbena politika Manuela I. (1143. – 1180.)*

4.3.2.1. *Pozadina braka s Bertom od Sulzbacha*

Bizantska neprestana opsesija normanskom opasnošću gurnula ih je u naručje saveza s njemačkim carem.²⁵⁵ U tim okolnostima, Ivan II. dogovarao je bračni savez za svog sina Manuela, s namjerom obnove saveza sklopljenog s Lotarom iz 1135. godine. Iako je najprije na umu imao Konstancu, kćerku kneza Antiohije, ona je vrlo brzo udana za Raymonda od Poitiersa kako bi se izbjeglo da Antiohija dođe pod kontrolu Bizanta, zbog čega je Ivan započeo pregovore s Konradom III. (1138. – 1152.).²⁵⁶ Usputno, križari su osvajali zemlje koje su pokorili Turci Seldžuci i osnovali vlastite kneževine, što nije odgovarskoj bizantskoj vlasti. Iako nije poznato kako je točno odabrana prikladna nevjesta, iz Konradova pisma upućenog prema Ivanu, njemački je vladar predložio Gertrudu, sestru svoje supruge, a tad se ujedno po prvi put i spominje Berta od Sulzbacha (12. veljače 1142.).²⁵⁷ Ne zna se što je presudilo da Konrad ipak pošalje Bertu (Tablica 5.: 6), kći uglednog vojvode od Sulzbacha, koja je 1143. stigla u Konstantinopol kako bi se udala za Manuela koji je tada još uvijek bio *sebastokrator* i najmlađi od četvorice braće. Njen su miraz trebale biti Apulija i Kalabrija, odnosno područja na koje je Bizant polagao prava, dok je Ivan planirao stvoriti apanažu za Manuela i Bertu od jednog dijela Sirije, Cilicije i Cipra, ali je smrt njegova dva starija sina zahtijevala promjenu plana. Car je

²⁵⁴ G. Ostrogorski, 2006. 199-200.

²⁵⁵ P. Magdalino, 1993, 37-38.

Tijekom Prvog križarskog rata, napetosti između križara i Bizantskog Carstva dogodile su se za vrijeme opsade Antiohije u Srijii (1098.). Kada je Aleksije bio na putu da podrži opsadu, križarski su mu dezerteri dali pogrešnu informaciju da će križari izgubiti od brojčano nadmoćnije muslimanske vojske, zbog čega se Aleksije vratio kući. Stoga je Bohemund, smatrajući da je dogovor time prekršen, zadržao Antiohiju za sebe čime je nastala nova latinska kneževina koja će biti kamen spoticanja između križara i bizantskog cara (J. J. Norwich, 1995, 42).

²⁵⁶ P. Magdalino, 1993, 41.

²⁵⁷ P. Magdalino, 1993, 38.

osigurao da vojska proglasi Manuela carem 1143. godine.²⁵⁸ Manuelov prvi brak sa strankinjom sa zapada uvelike je odredio njegovu vanjsku politiku. Drugim riječima, car ne samo da je dao veći prioritet stranim brakovima, već ih je tražio isključivo u latinskom svijetu kako bi uspostavio fizičku prisutnost svoje dinastije u središtima moći kako bi važne osobe uključio u svoju orbitu. Na taj način pokazuje novu spremnost da „izvozi“ carske princeze i da smatra dvorove latinskog kršćanstva prihvatljivim okruženjima.²⁵⁹

4.3.2.1.1. *Vjenčanje i Bertin lik u izvorima*

Bračni savez između Berte i Manuela nije sklopljen do 1146., a u međuvremenu je bizantski car pregovarao s Konradom o boljem mirazu. Kako bi pokazao oduševljenje brakom, Konrad je ponudio na raspolaganje od 2.000 do 3.000 vojnika. Konačno je 1145. u Konstantinopol stiglo veleposlanstvo pod vodstvom Embrica, biskupa Wurzburga te je, u toku Drugog križarskog rata (1147. – 1149.) koji je uslijedio, Solunskim ugovorom iz 1148. dogovoreno da će Konrad prikupiti za Bertu njen miraz osvajanjem Apulije i Kalabrije, što se u konačnici poklopilo s bivšim bizantskim zemljama koje su Normani osvojili.²⁶⁰ Kako bi savez bio dodatno ojačan, dogovoreno je da će se Manuelova nećakinja Teodora, kći njegova pokojnog brata Andronika, udati za Konradova polubrata, Henrika od Babenberga, kasnijeg austrijskog vojvodu (Tablica 5.: 7).²⁶¹ Teodora je ujedno i prva princeza iz dinastije Komnen koja je bila namijenjena „izvozu“.²⁶² Nije poznato koliko je Berta imala godina kada se udala za Manuela, ali se zna da je bila nekoliko godina starija od njega, što je neobično jer se par obično vjenčao s 13 ili 14 godina. Također, možda je Bertino nepoznavanje carskog ceremonijalnog protokola i grčkog jezika bio jedan od čimbenika zbog čega se vjenčanje dogodilo gotovo tri godine nakon Manuelova stupanja na prijestolje.

Riječi dobrodošlice prema Berti uputio je već spomenuti Teodor Prodrom. Naime, Teodor hvali Manuela što ju je car donio poput „prekrasne loze sa zapada i uspostavio je u carskim vrtovima“.²⁶³ Hilsdale zaključuje da takve pjesničke slike sugeriraju da su nova sadnja i novi identitet ključni za dinastičku solidarnost.²⁶⁴ Također, Prodrom ponavlja iste atribute kojima je opisao Manuelovu majku Pirošku-Irenu. Što se tiče imena, Berta je poput većine stranih bizantskih nevjesti uzela ime Irena. Ovaj je brak doživljavao kao spoj starog i novog

²⁵⁸ P. Magdalino, 1993, 41-43.

²⁵⁹ P. Magdalino, 1993, 209-210.

²⁶⁰ P. Magdalino, 1993, 62.

²⁶¹ P. Magdalino, 1993, 209.

²⁶² Ibid.

²⁶³ C. J. Hilsdale, 2005, 460.

²⁶⁴ Ibid.

Rima te je Bertino podrijetlo prikladno hvaljeno. Kazhdan primjećuje da su do XII. st. Bizantinci latinski zapad smatrali jedinstvenim etnitetom, a kroničar Niketa Honijat, iako zna da je Berta Nijemica, smatra je za Latinku po rasi.²⁶⁵ Bizantski kroničari možda izbjegavaju dati opis Bertinog fizičkog izgleda, ali zato naglašavaju da je bila posvećena svojoj unutarnjoj ljepoti. Drugim riječima, Honijat hvali njenu ispravnost, pobožnost, razboritost i skromnost. Također, odbijala je korištenje kozmetike poput pudera za lice, olovke za oči ili određenih prikladnih boja za svoje kapke te je koristila prirodno rumenilo.²⁶⁶ Takav ju je stav itekako izdvajao od drugih dvorskih žena, ali nije nužno značilo da nije brinula o svom izgledu ili ga je zanemarivala, već mu nije bila toliko posvećena. Takve navode potvrđuje i Bazilije Orhidski koji tvrdi da se smatralo da žene imaju preveliku sklonost korištenja neprikladnih ukrasa kako bi poboljšale svoj šarm, dok se Berta više fokusirala na svoje unutarnje vrline.²⁶⁷ Kako Honijat prenosi, car nije bio previše pažljiv prema njoj zbog njene nezainteresiranosti za kozmetiku, ali i zbog njene nepopustljivosti i tvrdoglavosti. Takve su osobine, prema Honijatu, prirodne za zapadnjake, a osobito za Nijemce, što, prema Kazhdanu, ukazuje na opće nepovjerenje prema zapadnim caricama i odbojnost prema zapadnjacima općenito.²⁶⁸ Osim toga, Manuel je ubrzo počeo biti nevjeran, zbog čega se Berta našla po strani u korist brojnih ljubavnica, a glavna je bila ujedno i careva nećakinja Teodora s kojom je car dobio sina po imenu Aleksije. Kazhdan i McCormick sugeriraju da je Manuel očito smatrao da Berta ne ispunjava ispravno svoju ulogu carice, od koje se očekivalo da, uz cara, djeluje kao centralna točka carskog ceremonijala.²⁶⁹ Ipak, određene epizode u Manuelovoj vladavini upućuju da je Berta itekako bila prisutna i javno podržavala cara u službenim prilikama, uključujući vjerojatno prijem stranih izaslanika. Također, vrlo je često igrala važnu ulogu kada je Manuel bio odsutan, pa je tako npr. upravo njoj dojavljeno o uroti Andronika Komnena koji je htio ubiti Manuela te joj je isto tako dojavljen Andronikov navodni bijeg iz zatvora.²⁷⁰ Osim toga, Berta je bila vrlo važan posrednik između Manuela i Konrada tijekom Konradovih posjeta Konstantinopola za vrijeme Drugog križarskog rata, jer odnosi Nijemaca i Bizanta nisu uvijek bili prijateljski, stoga je vjerojatno da su se Berta i Konrad dopisivali, a pisma je zabilježio Wibald od Wstavelota, namjesnik tijekom Drugog križarskog rata i ambasador Fridrika I. kod Manuela.²⁷¹ Konrad je i sam potvrdio njenu

²⁶⁵ A. Kazhdan, 2001, 86-87.

²⁶⁶ A. Kazhdan, 2001, 88.

²⁶⁷ A. Kazhdan, 2001, 89.

²⁶⁸ A. Kazhdan, 2001, 87-88.

²⁶⁹ A. P. Kazhdan - M. McCormick, 1997, 167-197.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Prijateljski odnosi su održani, pogotovo kada su Berta i Manuel pomogli Konradu da se oporavi nakon povrata u Konstantinopol nakon katastrofalnog poraza kod Dorylaeuma (1147./1148.). Konrad se vratio u Svetu zemlju,

pomoć u Manuelovoj odluci oko opskrbe namirnicama križarske vojske koja je mogla nastaviti put prema Svetoj zemlji.²⁷² Nadalje, Berta je dočekala i vođu francuskog križarskog kontingenta Luja VII. koji je bio u pratnji svoje supruge Eleonore od Akvitanije s kojom se carica nastavila dopisivati i nakon Eleonorina razvoda s Lujem. Koutrakou ističe da je ona dobar primjer carica koje imaju vlastiti pregovarački „dnevni red“ kada je u pitanju vanjska politika, ali u obiteljskom kontekstu. Naime, oko 1157. Berta je izdala naloge članovima bizantskog veleposlanstva da prisustvuju proglašenju viteza njena nećaka Fridrika, mlađeg sina cara Konrada.²⁷³

Kada su u pitanju potomci Berte i Manuela, carica nije rodila željenog muškog nasljednika, već dvije kćeri, Mariju Porfirogenetu (1152.) i Anu koja je preminula u dobi od četiri godine, očito prije same Bertine smrti. Pitanje Marijine udaje bilo je od velike važnosti za Manuela i o njemu se odlučivalo nakon Bertine smrti, što će biti prikazano u nastavku rada.

Što se tiče Bertinih intelektualnih podviga, Garland ističe da se carica zanimala za grčku kulturu i da je bila pokroviteljica pjesnika te književnosti općenito. Iako je dobro surađivala s Ivanom Cecesom od kojeg je naručila *Alegorije Ilijade*, a on joj je posvetio svoje *Tisuće*, odnosno sažetak *Ilijade* u jednostavnim stihovima koji je carici omogućio da se upozna s Homerovim djelom, zbog svađe oko plaćanja pisca koji je autor mnogobrojnih tzv. *sholija*, Ceces je prestao raditi.²⁷⁴

4.3.2.2. Događaji nakon Bertine smrti

Unatoč tome što joj je bio nevjeran, prema izvorima, Manuel je bio duboko potresen zbog Bertine smrti (1158.).²⁷⁵ Ono u čemu Berta nije doprinijela ticalo se poboljšanja percepcije zapadnjaka u Bizantu, što će na kraju dovesti i do masakra pod Andronikom I. Komnenog i brzog pogoršanja odnosa između istoka i zapada. Bizantski car nije dugo čekao s novim barkom, ako ni zbog čega drugog, onda barem zbog potrebe za nasljednikom. Njegovo je veleposlanstvo poslano u križarske kneževine na istoku kojima se htio prikazati u svijetlu zaštitnika i tako uspostaviti kontrolu, a nakon što su pregovori o bračnom savezu s Melisendom od Tripolija propali, Manuel se 1161. oženio Marijom od Antiohije (Tablica 5.: 9), odnosno

bio je snabdjevan bizantskim namirnicama, a Konrad i Manuel ponovno su se sastali u Solunu 1148., kada je konačno sklopljen ugovor oko Bertinog miraza i kada su dvojica vladara zapečatila savez protiv Ruđera II., koji je tada iskoristio zaokupljenost Bizanta križarskim ratom i tako priopjio Korkiru i napao Korint (P. Magdalino, 1993, 65-66).

²⁷² N. Koutrakou, 2020, 348-349.

²⁷³ N. Koutrakou, 2020, 350.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ P. Magdalino. 1993, 65.

kćerkom Raymonda od Poitiersa i Konstancom od Antiohije, tj. kćeri princeze s kojom se nije uspio vjenčati 1135. godine.²⁷⁶ Ovaj se potez nije previše sviđao Bizantincima jer nije bilo u skladu s njihovim očekivanjima. Hilsdale ističe antagonizam na dvoru, odnosno napetosti između Marije od Antiohije i prvorođene Manuelove kćeri Marije, koja se smatra centralnom ličnosti antilatinske frakcije te ga smatra odrazom antagonizma u bizantskom društvu općenito.²⁷⁷ Godine 1165./1166. odredio je nasljedstvo na svoju kćer Mariju i njena zaručnika Belu u slučaju nedostatka zakonitog muškog nasljednika. Iste je godine predsjedao crkvenim saborom o bračnoj politici i izdao edikt kojim je potvrdio odluku patrijarha o pooštavanju ograničenja unutarjih brakova. Prema Magdalino, ovakva je odluka značila da je više bizantskih nevjesti spremno za tzv. „izvoz“, potičući na taj način egzogamiju.²⁷⁸ Strateški brakovi pod Komnenima unaprjeđivali su ne samo dinastičku, već i obiteljsku nadmoć te su olakšali društveni napredak. Ediktom iz 1166. Manuel je imao svojevrsnu vlast nad pojedinim brakovima jer je zacijelo bio svjestan posljedica brakova koje nije odobrio.²⁷⁹ Magdalino ističe da su takvi brakovi mogli uznemiriti hijerarhiju plemstva, zatim dovesti do rasta određenih frakcija ili potrošiti zalihu potencijalnih carskih rođaka koji bi sklapali nove bračne saveze.²⁸⁰ Takvi su brakovi smatrani prijetnjama i sam ih je car najčešće razvrgavao. Iako je zaručio kćer Mariju za Belu, ugarskog krunskog princa koji je u Konstantinopolu uzeo ime Aleksije i dobio titulu despota, Marija od Antiohije je nakon sedam godina braka Manuelu rodila Aleksija, dugo očekivanog muškog nasljednika, što ga je potaknulo na promjenu plana. Osim što je krenuo tražiti priladnijeg kandidata za svoju kćer te je Belu oženio za Agnezu de Chatillon, polusestru Marije od Antiohije, od svojih je dužnosnika, plemića i patrijarha zatražio da polože zakletvu vjernosti njemu i njegovom sinu. Naime, u slučaju da Manuel umre prije Aleksijeve punoljetnosti, oni su se zakleli da će prihvatiti Aleksija za cara. Nadalje, Marija bi bila na čelu regentskog vijeća od dvanaestorice, među kojima bi bio i patrijarh. Osim toga, Manuel je inzistirao da u tom slučaju Marija postane časna sestra kako bi spriječio njenu novu udaju koja bi eventualno ugrozila Aleksijevo pravo na prijestolje.²⁸¹

²⁷⁶ P. Magdalino, 1993, 66.

²⁷⁷ C. J. Hilsdale, 2005, 474.

²⁷⁸ P. Magdalino, 1993, 214-216.

Više v. M. Angold, 1995, *Church and Society in Byzantium under the Comneni, 1081-1262*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 412-414; J. Darrouzes, 1977, *Questions de droit matrimonial: 1172-1175*, *Revue des Etudes Byzantines* 35, 1977, 107-157.

²⁷⁹ P. Magdalino, 1993, 205.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ M. Angold, 1995, 116.

4.3.2.3. Dva vjenčanja 1180. godine i posljedice Manuelove smrti

Što se tiče kćeri Marije, car je 1166. ili 1167. godine započeo bračne pregovore s ciljem sklapanja saveza s mladim normanskim kraljem Sicilije, Williamom II. (Tablica 4.: 7). Konačne su zaruke dogovorene 1172., ali Marija nikad nije otišla na zapad. Naime, William i njegova pratnja čekali su obećanu carsku nevjestu u Tarantu, da bi na kraju otkrili da su napušteni. Garland navodi da normanski izvori izražavaju bijes zbog ovakvog ponašanja bizantskog cara. Navodno je Marija nakon toga imala mnogo prosaca: od Ivana I., budućeg engleskog kralja (Tablica 4.: 6) pa sve do sina Fridrika Barbarosse. Potaknut antibizantskom koalicijom (1177.) koju sklopili papa Aleksandar III., Fridrik Barbarossa, William II. i komune Lombardije, Manuel je osjećao potrebu za novim saveznicima na zapadu, stoga je u tu svrhu sklopio bračni savez s Williamom „starim“ od Montferrata, prema kojemu se Williamov najmlađi sin Reiner trebao oženiti Marijom. Reiner je bio najmanje 10 godina mlađi od Marije, a kada je stigao u Konstantinopol dobio je ime Ivan i 1179. je uzdignut na rang cezara i dobio je feud Solun, a Marija je bila poznatija kao Cezarina zbog čega ovaj par autori često nazivaju „cezarima“.²⁸² Međutim, vjenčanje ovog par nije jedino koje je slavljeno 1180. godine u Konstantinopolu.

Kada je riječ o Manuelovom sinu Aleksiju, flandrijski grof Filip, koji je bio vazal francuskog kralja Luja VII. i jedno je vrijeme boravio u Konstantinopolu, posredovao je u novim bračnim pregovorima. Naime, Manuel je Aleksija oženio za Agnezu (Tablica 5.: 14), kćerku francuskog kralja Luja VII. i Adele od Blois-Champagne. Kuća Blois-Champagne bila je druga najmoćnija magnatska kuća u Francuskoj, nakon kuće Plantagenet. Vrlo je vjerojatno da su se ovom bračnom savezu protivili upravo članove Blois-Champagne jer su bili pronjemački nastrojeni.²⁸³ Nakon što se ukrcala u Genovi, Agnezu je pratilo 19 brodova koje je unajmio sam Manuel i četiri galije iz Montpelliera. Imala je samo osam godina kada je stigla u Konstantinopol (1179.), dok je Aleksije imao tek 10 godina. Njihove su se zaruke dogodile nedugo nakon Marijine udaje za Reineru, a obje su prilike bile popraćene veličanstvenim svečanostima.²⁸⁴ Magdalino ističe da je bizantsko-francuski savez bio dobar zbog toga što su papa i određeni velikaši vjerovali francuskoj kraljevskoj kući Capet. Manuel je ovim bračnim savezom, prema mišljenju Magdalina, odigrao jednu od najdiplomatskijih utakmica i na taj način uklonio mrlju koja je bila prisutna u bizantsko-zapadnim odnosima od Drugog križarskog rata.²⁸⁵ U usporedbi s time, Reiner od Montferrata se može činiti neistaknutim izborom za

²⁸² P. Magdalino, 1993, 99-100.

²⁸³ P. Magdalino, 1993, 100.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ P. Magdalino, 1993, 101.

bizantsku princezu, ali on je bio u srodstvu s dinastijama Hohenstaufen i Capet koji su bili jednako ugledni kao i velikaši koji su držali kneževinu Antiohiju s kojom je i Manuel sklopio bračni savez.²⁸⁶ Za bizantskog cara ovaj je brak bio protuteža Fridriku Barbarossi s kojim je održavao napete, ali ne i neprijateljske odnose. Ugled Bizantskog Carstva bio je narušen od poraza u bitci kod Miriokefala (1176.) kada su Turci Seldžuci uništili bizantsku vojsku. Stoga, bez obzira na to koliko je Manuel htio uspostaviti kontrolu nad određenim teritorijima, nije uspio provoditi aktivnu politiku kako bi doista i zadržao ta područja.²⁸⁷ Agnezin dolazak proslavio je Eustatije Solunski koji je, prema narudžbi Marije od Antiohije, napisao pjesmu na grčkom jeziku u obliku knjižice sačuvane u ilustriranom rukopisu.²⁸⁸ Vjenčanje između Agneze, koja je uzela ime Ana i, Aleksija održano je 1180. godine u Velikoj palači. Iste je godine Manuel preminuo, a za sobom je ostavio veliki diplomatski uspjeh i blok saveznika na zapadu. Pozitivnu percepciju o ovom braku donosi Robert de Clari, niži vitez iz Pikardije koji je sudjelovao u Četvrtom križarskom ratu. De Clari pripovijeda da je „dobri car“ (Manuel) uputio poslanstvo na francuski dvor (1178.) s namjerom pregovaranja oko bračnog savezništva. Baruni su francuskog kralja Luja VII. savjetovali da kćer pošalje „čovjeku koji je tako moćan i tako visoko rangiran“.²⁸⁹

Manuelova prolatinska politika na kraju je dovela do toga da je Carstvo bilo iscrpljeno ratovima, povećao se antagonizam između Grka i Latina, odnosno stanovništva koje je stiglo u Carstvo sa zapada te je napredovala feudalizacija koja je oslabila Carstvo i dovela do njegovog unutrašnjeg sloma.²⁹⁰ Kada je regentstvo nad malodobnim Aleksijem preuzela njegova majka, režim je bio prolatinski i ubrzo je postao nepopularan, a osobito u trenutku kada je carica dala ovlasti Manuelovu nećaku, *protosebastu* Aleksiju na što je žestoko reagirala Manuelova kći tako što je pisala Manuelovu rođaku Androniku Komnenu i poticala na pobunu. Međutim, kada je Andronik preuzeo vlast, Marija Porfirogeneta bila je jedna od njegovih prvih žrtava. Osim nje, godine 1182. stanovništvo Konstantinopola masakriralo je Latine i njihovu imovinu u gradu, dok je Marija od Antiohije optužena za izdaju i zadavljena, što je Androniku otvorilo put prema prijestolju. Građanski rat u prijestolnici Carstva otvorio je put stranim silama koje su ga odlučile iskoristiti na način da su započele proces izdvajanja s teritorija koji je prethodno

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ G. Ostrogorski, 2006, 207-208.

²⁸⁸ E. Malamut, 2020, 404-405.

²⁸⁹ S. Neocleous, 2022, 378.

²⁹⁰ G. Ostrogorski, 2006, 209.

priznavao bizantsko vrhovništvo. Ovaj slom je nastavljen pod Andronikom, čiji je teror nakratko odgodio proces, a ubrzat će se pod dinastijom Angela.²⁹¹

²⁹¹ C. Cupane, 1997, 180-185.

Bračni savezi sa zapadom također su bili zastupljeni tijekom vladavine Izaka II. Angela (1185. – 1195.; 1203. – 1204.) koji je stupio na bizantsko prijestolje nakon Andronika I. Komnena koji se oženio mladom Agnezom-Anom. Nakon što je došao na vlast, Izak II. oženio je kćer ugarskog kralja Bele III., odnosno nesuđena Manuelova zeta. S druge strane, ugarsko veleposlanstvo stiglo je u Konstantinopol kako bi tražilo ruku Teodore, Manuelove nećakinje, međutim ovaj prijedlog više nije bio moguć zbog smjene na vlasti. Teodora je od smrti svog muža Andronika Lapardasa bila prisiljena otići u samostan odakle ju sinod pod vodstvom patrijarha Bazilija Kamaterosa odbio pustiti. Kada je Belina kći Margareta stigla u Konstantinopol uzela je ime Marija. Konkretnije, ona je bila kći Agneze de Chatillon koja je bila polusestra Marija od Antiohije, stoga je bila rođakinja preminulog Aleksija II., ali je bila u rodu i s Francuzima. Ovakve obiteljske veze između kneževine Antiohije, krune Francuske, Ugarske i Carstva podsjećaju na Manuelovu ženidbenu politiku. Nadalje, Izak II. Angel udao je svoju sestru Teodoru za Konrada od Montferrata (Tablica 5.: 15) kako bi obnovio veze koje je Manuel uspostavio s kućom Montferrat. Taj će savez biti naročito važan u vrijeme pobune vrhovnog generala Aleksija Branasa koji je izravno ugrozio Izakovu vladavinu. Od 1203., odnosno od bijega Aleksija III., Izakova sina iz Konstantinopola do 1219., više nije bilo ni govora o braku sa stranim princezama (E. Malamut, 2020, 406-407).

5. ZAKLJUČAK

Brakovi između vladarske kuće Bizantskog Carstva i stranih sila zapečatili su jedne od najvažnijih političkih ugovora. Bračna savezništva služila su kako bi se potvrdio mir, sačuvali teritoriji, uspostavili i učvrstili savezi protiv neprijatelja ili spriječile ekspanzionističke težnje susjednih državnih tvorevina. Ipak, takva strategija nije bila previše zastupljena u ranijim razdobljima Carstva, već je nova carica bila izabrana činom natjecanja u ljepoti koja nije bila jedini faktor, već u obzir dolazila njena obitelj iz koje je potjecala te na kojoj je intelektualnoj razini putem natjecanja u ljepoti, a kandidatkinje su se birale unutar granica Carstva. Analizirajući bračna savezništva sklopljena između bizantskog dvora i zapada u razdoblju s kraja VIII. st. do uspostave Latinskog Carstva, uočljivo je nekoliko važnih trendova: kandidati/kinje koji su potjecali sa zapada tadašnje srednjovjekovne Europe bili su kršćani jer jer brak s pripadnicima druge vjere ili poganima nije dolazio u obzir, osim ako se nije radilo o misiji pokrštavanja zemlje iz koje je dolazila nevjesta. Međutim, sve do sredine X. st. i unatoč svim veleposlanstvima koja su bila zadužena za pregovore, nijedan bračni savez nije bio realiziran brakom zbog različitih razloga. Na primjer, jedna bi strana odustala od sklapanja saveza jer je smatrala da uvjeti koji su se ticali zauzimanja posjeda nisu zadovoljeni. Također, dogodilo bi se da je u Konstantinopolu došlo do smjene vlasti, odnosno vladar koji bi preuzeo vlasti, često bi vodio suprotnu politiku od svog prethodnika i na taj način obustavio pregovore.

No, kada je došlo do realizacije braka, od buduće se carice očekivalo da, osim što je morala biti lijepa, mora ispuniti svoju glavnu ulogu koja se ticala kontinuiteta dinastije. Nadalje, razlike u vjeri između istoka i zapada nalagale su da ona prelazi na pravoslavlje i uzima prikladno ime. Iako je na carski dvor u Konstantinopolu stigla sa svojom pratnjom, buduću je caricu dočekaao ženski odbor koji se sastojao od careve supruge, rođakinja, sluškinja i slično. One su, naime, bile zadužene za njeno obrazovanje i općenito su je pripremale za buduću ulogu učeći je novim ceremonijama, grčkom jeziku, kulturi i ponašanju. Dakle, svemu onome što je predstavljalo uzornu bizantsku caricu.

S vremenom, kako je Carstvo postajalo moćnije te je širilo svoje granice, bili su mu potrebni saveznici koji su bili spremni osigurati vojnu pomoć, ali i održavati sigurnost granica. Prestiž Carstva i njegove prijestolnice Konstantinopola, učinio je saveze s carskom obitelji posebno privlačnima za rimokatoličke vladare i velikaše koji su požurili sklapati takve brakove. Broj saveza koji su potvrđeni brakom porastao je od kraja X. st. do kraja XII. st., a posebno za vrijeme vladavine dinastije Komnen jer nije bilo dovoljno pregovore zapečatiti brakom, već je trebalo nastaviti takvu ženidbenu politiku i održavati saveze. Zbog broja povećanja bračnih

savezništava, porastao je i broj povijesnih izvora koji daju informacije o izgledu samog kandidata/tkinje, zatim o funkcioniranju braka i slično. No, autori izvora sa zapada srednjovjekovne Europe često su pristrani, tj. zapisuju subjektivne dojmove o strancu zbog čega ih se ne može smatrati objektivnima. Također, autori najčešće potječu iz redova svećenstva koji su navikli na zapadne, latinske običaje i kulturu zbog čega se u njihovim riječima često osjeća doza skepticizma, stereotipiziranje i antagonizam prema svemu što dolazi s istoka. S druge strane, ako bi bizantska princeza odlazila na zapad, bizantski je izvori nemaju potrebu više spominjati. Ali ako bi latinska princeza došla u Konstantinopol, bizantski su je izvori nastojali u manjoj mjeri kritizirati u odnosu na zapadne izvore te su više isticali njene kvalitete i podrijetlo, što je možda služilo kao propagandno sredstvo. Međutim, takva ženidbena strategija, tj. dovođenje latinskih princeza u Konstantinopol, nije se sviđjela određenim frakcijama, što je dovelo do poteškoća prilikom smjene vlasti i do dinastičkih prevrata. Ipak, istok i zapad kroz ženibene veze razmjenjuju kulturne, znanstvene i umjetničke tekovine koje postaju sastavni dio njihova identiteta, kao npr. bizantska umjetnost utječe da zapadna prihvaća oslikane rukopise, rezbarenje bjelokosti, bogate mozaike u crkvama i slično. Osim toga, valja pretpostaviti da se mijenjaju prehrambeni običaji, kao i briga o vlastitom izgledu kada su u pitanju žene, te da je uvedeno nekoliko istočnih kultova koji na zapadu Europe nisu bili toliko zastupljeni. Bizantska nevjeste stigla bi u novi dom zajedno sa svojom pratnjom koja se sastojala od žena, pravnika i učenjaka koji su mogli utjecati na razvoj jezika i pravne običaje. No, u Bizantu je također bio prisutan antagonizam prema zapadu. Naime, Bizant se nije mogao pomiriti da su Latini, tj. križari tijekom križarskih ratova osnovali vlastite kneževine koje su na kraju iskoristili da bi se odcijepili od bizantskog vrhovništva. Također, plaćenička vojska sastavljena od križara bila je velik trošak za državnu blagajnu zbog čega je Carstvo dosta oslabilo, što se nije sviđjelo frakcijama koje su organizirale pokolj Latina u Konstantinopolu. Potaknuti time, križari su organizirali još jedan križarski pohod tijekom kojeg se dogodio pad Konstantinopola. Iako je bizantska vlast nastojala na diplomatski način smiriti određene napetosti bez upotrebe sile i pridobiti (ne)prijatelja na svoju stranu, takva joj strategija nije uvijek polazila za rukom. Sklopljena bračna savezništva možda su predstavljala dugoročnu prijetnju političkoj stabilnosti Carstva, što bi moglo objasniti činjenicu da je puno više pregovora oko bračnih savezništava pokrenuto od strane zapadnih velikaša, a ne od bizantskog vrha. Ovakva diplomacija objašnjavala se ideologijom, zatim običajima, starim zakonima i vjerskim pravilima. Sve do sredine XII. st. brakovi između vladajuće obitelji bizantskih i stranih vladara ili njihovih

potomaka mogu se promatrati kao zadatci koji su učinjeni pod političkim pritiskom, dok tek mali broj zapravo ukazuje na učinkovitost bizantske diplomacije.

6. SAŽETAK

Iako je Bizantsko Carstvo na različite načine održavalo diplomatske kontakte sa zapadom, rad analizira pregovarana, ali i sklopljena bračna savezništva između vladajućih članova carske obitelji u Konstantinopolu i utjecajnih obitelji na zapadu srednjovjekovne Europe do 1204. godine. Kandidati koji su bili namijenjeni braku s zapadnim velikašima potjecali su direktno iz carske obitelji te su sa svojom pratnjom utjecali na razvoj novih običaja i kultova na zapadu. Bračne su ponude u radu promatrane kroz vjersku i političku prizmu. Unatoč stereotipiziranju, prilikom sklapanja brakova dolazi do razmjene na kulturnom, umjetničkom i znanstvenom polju, što predstavlja pozitivno postignuće ženidbene politike. Broj ostvarenih brakova ovisio je kolika je bila dekadencija moći Carstva, koliko je vladajući car bio prozapadno orijentiran te je na taj način bio spreman zapečatiti savez koji bi mu donio očekivanu pomoć u teškim trenucima. Tijekom XII. st. velik je broj brakova sklopljen zbog političkog pritiska, što je dugoročno utjecalo na unutarnju, ali i vanjsku političku stabilnost Carstva.

Ključne riječi: Bizantsko Carstvo, srednjovjekovna Europa, ženidbena politika, diplomacija

7. SUMMARY

The relationships of East and West through marriage politics of Byzantine Empire

The Byzantine Empire maintained diplomatic contacts with the West in various ways, but the paper analyzes the negotiated and concluded marriage alliances between the ruling members of the imperial family in Constantinople and influential families in the medieval Europe until 1204. Candidates who were intended for marriage with Western dignitaries came directly from the imperial family and with their entourage influenced the development of new customs and cults in the West. Marriage proposals are observed through a religious and political prism. Despite stereotyping, there is an exchange in the cultural, artistic and scientific fields, which represents a positive achievement of the marriage policy. The number of achieved marriages depends on how decadent the Empire's power was, how much the ruling emperor was pro-Western oriented and how was he ready to seal an alliance that would bring him the expected help in difficult times. During the XIIth century, a large number of marriages were concluded due to political pressure, which had a long-term effect on the internal and external political stability of the Empire.

Key words: Byzantine Empire, medieval Europe, marriage policy, diplomacy

8. POPIS LITERATURE

Izvori

Teofan Continuatus, Kronografija, prijevod I. Bekker, Bonn: Impensis Weberi, 1838.

Teodor Dafnopat. Korespondencija, prijevod J. Darrouzes i L. G. Westerink, Pariz: Centre national de la recherche scientifique, 1987.

Teofan Ispovjednik, Kronografija, prijevod C. Mango i R. Scott, Oxford: Clarendon Press, 1997.

Liutprand Kremonski, Antapodosis, U: Opera, ur. J. Becker, Leipzig & Hannover, 1915.

Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio*, grčki tekst ur. Gy. Moravcsik, prijevod na engleski R. J. H. Jenkins, Washington: Dumbarton Oaks, 1993.

Literatura

M. Angold, 1995, *Church and Society in Byzantium under the Comneni, 1081-1261*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

M.-F. Auzepy, 2008, State of emergency (700 – 850), U: *The Cambridge History of the Byzantine Empire, c. 500 – 1492*, ur. J. Shepard, Cambridge, 2008, 251-291.

A. Barany, 2019, Diplomatic Relations between Hungary and Byzantium in the Eleventh-Twelfth Centuries, U: *Piroska and the Pantokrator: Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinopol*, ur. M. Saghy i R. Ousterhout, Budapest, 2019, 63-96.

M. Becher, 2003, *Charlemagne*, London: Yale University Press, 2003.

E. Bensamner, 1976, La titulature de l'imperatrice et sa signification: Recherches sur les sources byzantines de la fin du VIIIe siècle a la fin du XIIe siècle, *Byz* 46, 1976, 243-291.

M. Brandt, 1995, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb: Školska knjiga, 1995.

J. D. Brubaker, 2009, *Byzantine Diplomacy and the decline in relations with the West from 962 to 1204*, Sveučilište Arlington, 2009.

Z. A. Brzozowska – M. J. Leszka, 2017, *Maria Lekapene, Empress of the Bulgarians*, Lodz & Krakow: Lodz University Press; Jagiellonian University Press, 2017.

K. Ciggaar, 1996, *Western Travellers to Constantinople: The West and Byzantium, 962 – 1204: Cultural and Political Relations*, Leiden & New York & Koln: E. J. Brill, 1996.

K. Ciggaar, 1995, Theophano: an empress reconsidered, U: *The empress Theophano: Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A. Davids, Cambridge, 1995, 49-63.

R. Collins, 1998, *Charlemagne*, London: Macmillan Press Ltd, 1998.

C. C. Connor, 2004, *Women of Byzantium*, New Heaven & London: Yale University Press, 2004.

- C. Cupane, 1997, La Guerra Civile della primavera 1181 nel racconto di Niceta Coniate e Eustazio di Tessalonica: narratologica historiae ancilla?, *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik* 47, Beč, 179-194.
- A. Davids, 1995, Marriage negotiations between Byzantium and the West and the name of Theophano in Byzantium (eighth to tenth centuries), U: *The empress Theophano: Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A. Davids, Cambridge, 1995, 99-120.
- J. V. M. P. Dias, 2020, *The Political Opposition to Alexios I Komnenos (1081 – 1118)*, Mainz: Johannes Gutenberg-Universität, 2020.
- E. M. L. Economou, 2021, *Kaiserin Theophano's: The political, economic and cultural deeds of a Byzantine princess who became empress of the Holy Roman Empire of the German Nation*, Volos: University of Thessaly (Department of Economics), 2021.
- O. Engels, 1995, Theophano, the western empress from the East, U: *The empress Theophano: Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A. Davids, Cambridge, 1995, 28-48.
- G. Finlay, 1854, *History of the Byzantine and Greek Empires from 1057 – 1453*, vol. 2, Edinburgh: William Blackwood & Sons, 1854.
- R. Franchi, 2019, Komnenian Empresses: From Powerful Mother to Pious Wives, U: *Piroska and the Pantokrator: Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople*, ur. M. Saghy i R. Ousterhout, Budapest, 2019, 121-142.
- L. Garland, 1999, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium, ad 527 – 1204*, London & New York: Routledge, 1999.
- J. Le Goff, 1998, *Civilizacija srednjovekovnog Zapada*, prevela G. V. Popović, Zagreb: Golden marketing, 1998.
- S. W. Greenwalt, 2002, Thecla, u: *Women in World History: A Biographical Encyclopedia*, ur. A. Commire, vol. 15, Waterford, 2002, 343-344.
- K. Herbers, 2022, Byzantine-Western Relations in the Political and Ecclesiastical Spheres in Later Carolingian Times, U: *A Companion to Byzantium and the West, 900 – 1204*, ur. N. Drocourt i S. Kolditz, Leiden & Boston, 2022, 137-147.
- J. Herrin, 1987, *The Formation of Christendom*, Princeton & Oxford: Princeton University Press, 1987.
- J. Herrin, 1992, Constantinople, Rome and the Franks in the seventh and eighth centuries, U: *Byzantine Diplomacy*, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield, 1992, 91-108.

- J. Herrin, 1995, Theophano: the education of a Byzantine princess, U: *The empress Theophano: Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A Davids, Cambridge, 1995, 64-85.
- J. Herrin, 2000, *The Imperial Feminine in Byzantium*, Past & Present 169, 2000, 3-35.
- J. Herrin, 2013, *Unrivalled Influence: Women and Empire in Byzantium*, Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2013.
- C. J. Hilsdale, 2005, Constructing a Byzantine Augusta: A Greek Book for a French Bride, *Art Bulletin* 87 (3), 2005, 458-483.
- M. Jeffreys, 2019, Piroska-Eirene and the Komnenian Dynasty, U: *Piroska and the Pantokrator: Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinopol*, ur. M. Saghy i R. Ousterhout, Budapest, 2019, 97-120.
- I. Kalavrezou-Maxeiner, 1977, Eudokia Makrembolitissa and the Romanos Ivory, *Dumbarton Oaks Papers*, 31, Cambridge, 1977, 305-325.
- D. Kasunić, 2021, *Propagandna politika dinastije Komnen*, Rijeka: Filozofski fakultet (Odsjek za Povijest), 2021 (diplomski rad).
- A. P. Kazhdan – M. McCormick, 1997, The Social World of the Byzantine Court, U: *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, ur. H. Maguire, Washington, 1997, 167-197.
- E. Kiss, 2019, Piroska-Eirene and the Holy Theotokos, U: *Piroska and the Pantokrator: Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinopol*, ur. M. Saghy i R. Ousterhout, Budapest, 2019, 261-290.
- S. Kolditz, 2022, Beyond Liudprand and Theophano: Aspects of Western-Byzantine Relations in Ottonian and Salian Times, U: *A Companion to Byzantium and the West, 900 - 1204*, ur. N. Drocourt i S. Kolditz, Leiden & Boston, 2022, 148-191.
- A. Kolia-Dermizaki, 1997, Michael VII Doukas, Robert Guiscard and the Byzantine-Norman marriage negotiations, *Byzantinoslavica* 58 (2), 251-268.
- N. Koutrakou, 2020, Summit Diplomacy with a Female Face: Women as Diplomatic Actors in Byzantium from the 11th to the 15th century, U: *La diplomatie byzantine, de l'Empire romain aux confins de l'Europe (Ve – Xve s.)*, ur. N. Drocourt i E. Malamut, Leiden & Boston, 2020, 333-378.
- B. M. Kreutz, 1991, *Before the Normans: Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1991.
- A. E. Laiou, 2003, Women in the History of Byzantium, U: *Byzantine Women and Their World*, ur. I. Kalavrezou, New Haven & London, 2003, 23-32.

- J. R. Lee, 2014, *Gendered Souls: Female Religious and Imperial Power in Early Byzantium*, *Scripps Senior Theses*, 2014.
- K. Leyser, 1995, *Theophanu divina gratia imperatrix augusta: western and eastern emperors in the later tenth century*, u: *The empress Theophano. Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A. Davids, Cambridge, 1995, 1-27.
- E. N. Luttwak, 2009, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge & Massachusetts & London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.
- R. Macrides, 1992, *Dynastic marriages and political kinship*, U: *Byzantine Diplomacy*, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield, 1992, 263-280.
- P. Magdalino, 1993, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143 – 1180*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- E. Malamut, 2020, *Les Alliances matrimoniales dans la diplomatie byzantine du 8e au 15e siècle: une stratégie dynastique revisitée sur la longue durée*, U: *La diplomatie byzantine, de l'Empire romain aux confins de l'Europe (Ve – XVe s.)*, ur. N. Drocourt i E. Malamut, Leiden & Boston, 2020, 379-454.
- M. McCormick, 1995, *Byzantium and the West, 700 – 900*, U: *The New Cambridge Medieval History, vol. 2: c. 700. – c. 900*, ur. R. McKitterick, 1995, Cambridge, 349-382.
- M. McCormick, 2008, *Western approaches (700 – 900)*, U: *The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500 – 1492*, ur. J. Shepard, Cambridge, 2008, 395-432.
- W. McQueen, 1986, *Relations Between The Normans and Byzantium 1071 – 1112*, *Byzantion* (56), 427-476.
- P. Melichar, 2019, *Empresses of Late Byzantium: Foreign Brides, Mediators and Pious Women*, Berlin: Peter Lang, 2019.
- M. Nasaina, 2018, *Woman's Position in Byzantine Society*, *Open Journal for Studies in History* 1 (1), 2018 (online izdanje).
- S. Neocleous, 2022, *Byzantium and France*, U: *A Companion to Byzantium and the West, 900 – 1204*, ur. N. Drocourt i S. Kolditz, Leiden & Boston, 2022, 357-390.
- D. M. Nicol, 1988, *Byzantium and Venice: A study in diplomatic and cultural relations*, Cambridge: University Press, 1988.
- K. Nikolaou, 2019, *The Byzantines between Civil and Sacramental Marriage*, *Bulletin de correspondance hellénique moderne et contemporain*, 2019 (online izdanje).
- T. S. Noonan, 1992, *Byzantium and the Khazars: a special relationship?*, *Byzantine Diplomacy*, ur. J. Shepard i S. Franklin, Aldershot & Brookfield, 1992, 109-132.

- J. J. Norwich, 1995, *Byzantium: The Decline and Fall*, New York: Knopf, 1995.
- D. Obolensky, 1971, *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500 – 1453*. New York & Washington: Praeger Publishers, 1971.
- G. Ostrogorski, 2006, *Povijest Bizanta 324. – 1453*. Zagreb: Golden marketing, 2006.
- H. Pirenne, 2005, *Povijest Europe: od seobe naroda do XVI. stoljeća*, preveo M. Brandt, Split: Marjan tisak, 2005.
- J. H. Pryor – E. M. Jeffreys, 2006, *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ: The Byzantine Navy ca 500 – 1204*, Boston: Brill, 2006.
- K. M. Ringrose, 2008, Women and Power at the Byzantine Court, U: *Servants of the Dynasty. Palace Women in World History*, ur. Anne Walthall, Berkeley & Los Angeles & London, 2008, 65-81.
- J. Shepard, 1995, A marriage too far? Maria Lakapena and Peter of Bulgaria, U: *The empress Theophano: Byzantium and the West at the turn of the first millennium*, ur. A. Davids, Cambridge, 1995, 121-149.
- J. Shepard, 2003, Marriages towards the Millennium, U: *Byzantium in the year 1000*, ur. Paul Magdalino, Leiden & Boston, 2003, 1-34.
- J. Shepard, 2008, Equilibrium to expansion (886 – 1025), U: *The Cambridge History of the Byzantine Empire, c. 500 – 1492*, ur. J. Shepard, Cambridge, 2008, 493-536.
- J. N. Sutherland, 1975, The Mission to Constantinople in 968 and Liudprand of Cremona, *Traditio*, 31, Cambridge, 1975, 55-81.
- F. Tinnfeld, 1993, Byzantinische auswärtige Heiratspolitik vom 9. zum 12. Jahrhundert. Kontinuität und Wandel der Prinzipien und der praktischen Ziele, *Byzantinoslavica* 54 (1), Prag, 1993, 21-28.
- The Cambridge History of the Byzantine Empire c. 500 – 1492*, 2008, ur. J. Shepard, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, 1991, New York & Oxford: Oxford University Press, 1991.
- W. Treadgold, 1997, *A History of Byzantine State and Society*, Redwood City: Stanford University Press, 1997.
- S. F. Tougher, 1994, *The Regim of Leo VI (886 – 912): Personal relationships and political ideologies*, Sveučilište St. Andrews, 1994.
- M. Vander Vennet, 2016, *Western Perspectives on Byzantine Imperial Processions: A Comparison of Liudprand of Cremona's Relatio de legatione Constantinopolitana: 8-10 and*

Constantine Porphyrogenitus's De ceremoniis: Book 1, Ch. 1, The Catholic University of America, 2016.

L. A. Wainwright, 2018, *Portraits of Power: The Representations of Imperial Women in the Byzantine Empire*, Sveučilište Brimingham, 2018.

9. ILUSTRATIVNI PRILOZI

Slika 1. Bjelokost Romana II. i Berte-Eudokije (preuzeto sa <https://dressforsuccession.weebly.com/theophanos-influence.html>: 06.03.2024.)

Slika 2. Bjelokost Otona II. i Teofano (preuzeto s <https://dressforsuccession.weebly.com/theophanos-influence.html>: 06.03.2024.)

Slika 3. Mozaik Ivana II. i Piroške-Irene u Aja Sofiji (preuzeto s <https://en.topwar.ru/218630-ioann-ii-komninar-mark-avrelij-konstantinopolja.html>: 06.03.2024.)

Slika 4. Manuel I. i Marija od Antiohije (preuzeto s <https://www.quora.com/Who-was-this-Byzantine-Emperor-who-accidentally-sold-his-own-Mother-into-slavery-by-not-being-mindful-of-what-hes-signing>: 06.03.2024.)